

JURIDISKĀ IZGLĪTOJOŠĀ UN ZINĀTNISKĀ LITERATŪRA

PRASĪBAS
TIESVEDĪBA
UN
PIERĀDĪJUMI

AIVARS LĪCIS

TIESU NAMU AĢENTŪRA

2003

A.Līcis. Prasības tiesvedība un pierādījumi. Prof. K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Mācību līdzeklis tiesību zinātņu studentiem.
– Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2003, 127 lpp.

Mācību līdzeklis paredzēts kursam "Civilprocess", un tas aptver informāciju par prasības tiesvedību, pierādījumiem un pierādīšanu vēsturiskā un mūsdienu skatījumā, pušu un trešo personu statusu civilprocesā, prasības tiesvedības pamatprincipiem, pierādīšanas pienākumiem un līdzekļiem.

Grāmata būs noderīga ne tikai studentiem, bet arī tiesnešiem, prokuroriem, advokātiem un personām, kuru profesionālo pienākumu pildīšana ir saistīta ar civilo tiesvedību vai kuras vēlas izprast civilās tiesvedības pamatnoteikumus, nozīmīgāko procesuālo institūtu jēdzienu un būtību, kā arī atsevišķu prasības tiesvedību reglamentējošo normu piemērošanas jautājumus tiesu praksē.

Izdevējs

TIESU NAMU AĢENTŪRA

Baldones ielā 1, Rīga, LV-1007,
tālr.7804733

Tiražētājs

a/s "Poligrāfists", K.Valdemāra ielā 6

© A.Līča mantinieki, 2003

© K.Torgāns,
zinātniskais redaktors, 2003

© Marina Bruzgule,
mākslinieciskais noformējums, 2003

© Tiesu namu aģentūra, 2003

ISBN 9984-671-61-5

Saturs

Priekšvārds	5
Par autoru	7
1.nodaļa. Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā	9
2.nodaļa. Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi	22
2.1. Lietas dalībnieka jēdziens	22
2.2. Puses.....	24
2.3. Trešās personas	33
3.nodaļa. Prasības tiesvedības pamatprincipi	39
3.1. Principu jēdziens un nozīme	39
3.2. Tiesības uz tiesas aizsardzību.....	42
3.3. Taisnīguma princips	45
3.4. Patiesības princips	50
3.5. Dispozitivitātes princips	55
3.6. Sacīkstes princips	59
4.nodaļa. Pierādījumi un pierādīšana	62
4.1. Pierādījumu un pierādīšanas jēdziens	62
4.2. Pierādīšanas pienākums un tā sadale.....	67
4.3. Pierādījumu novērtēšana	77
4.4. Pierādījumu nodrošināšana	84
4.5. Pierādīšanas līdzekļi.....	87
4.5.1. Pierādīšanas līdzekļa jēdziens	87
4.5.2. Pušu un trešo personu paskaidrojumi	92
4.5.3. Liecinieka liecība	98
4.5.4. Rakstveida pierādījumi.....	108
4.5.5. Lietiskie pierādījumi.....	114
4.5.6. Eksperta atzinums.....	115
4.5.7. Valsts vai pašvaldības iestādes atzinums	121
Izmantoto avotu saraksts	122

TIESU NAMU AĢENTŪRA

TNA izdod:

- juridisko mācību un izglītojošo literatūru (mācību palīglīdzekļus);
- tiesu prakses un judikatūras apkopojumus;
- normatīvo tiesību aktu izdevumus, kā arī normatīvo tiesību aktu komentārus un sistematizētus krājumus.

TNA sniedz izdevniecības pakalpojumus:

- teksta korektūru;
- grāmatas maketa parauga izveidošanu un maketa sagatavošanu;
- grāmatas vāka maketa sagatavošanu;
- grāmatas tipogrāfiskās iespiešanas nodrošināšanu.

TNA pārdod savu un citu izdevēju juridisko literatūru TNA tirdzniecības vietās:

- Tiesu namu aģentūras e-grāmatnīcā: <https://tnagramatas.tna.lv>;
- Juridiskās literatūras kioskā – Rīgā, Brīvības bulvārī 34, tālr. 67284531;
- Tiesu namu aģentūras birojā – Rīgā, Baldones ielā 1B, tālr. 67804758, 678047542.

TNA nodrošina iespēju iegādāties savus izdevumus arī:

- nododot realizācijai citiem komersantiem (grāmatu tirgotājiem);
- organizējot juridiskās literatūras izbraukuma tirdzniecību dažādos juristu pasākumos, kā arī juridiskajās mācību iestādēs: izbraukuma tirdzniecības pieteikšana pa tālr. 67804742 un 67804758 vai pa e-pastu: gramatas@tna.lv

TIESU NAMU AĢENTŪRA

Priekšvārds

Iet uz tiesu ar prasību, kuras pamatotībai nav pierādījumu, ir bezcerīga nodarbe. Tiesa nevar izšķirt nevienu civiltiesisku strīdu, nenoskaidrojot, kādas tiesiskās attiecības pastāv starp pusēm, kāds aizskārums ir noticis, vai par to ir atbildīgs atbildētājs. Tiesības un pienākumi nerodas paši no sevis. To rašanos, pārgrozības un izbeigšanos likums saista ar noteiktiem juridiski nozīmīgiem faktiem, kurus nepieciešams konstatēt, pierādīt.

Civilprocesa likuma 93.pants (2002.gada 31.oktobra likuma redakcijā) nosaka: "Katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība". (Precizējums tapis ar šīs grāmatas autora līdzdalību)

Šie vārdi šķiet vienkārši un viegli saprotami: nāc, un kā māki – tā arī pierādi savu taisnību. Vai mazums dzirdēts stāstu par advokātiem, kas mākot melnu par baltu pārtaisīt vai vilku no meža izmelot. Dažādos laikos un dažādās tiesās patiešām ir bijuši anekdotiski gadījumi, kad oratora talants vai viltus pierādījumi ļāvuši apvārdot tiesnešus tā, ka neticams risinājums kļūst par īstenību.

Vēsturē bijuši arī laika posmi, kad ar pušu daiļrunību nepietika, vajadzēja izturēt pārbaudes ar uguni, nokaitētu dzelzi, spīdzināšanu. Taču jau no seniem laikiem strīda dalībnieku paskaidrojumi tika uzskatīti par visai nedrošiem pierādīšanas līdzekļiem, priekšroka tika dota citu personu liecībām, dokumentiem, lietiskiem pierādījumiem, ekspertu vērtējumiem. Gadsimtu gaitā ir attīstījušies praksē pārbaudīti noteikumi par pierādījumiem un pierādīšanu. Mūsdienu tiesā nevar rīkoties pēc principa "kā māku, tā pierādu" – ir jāievēro dažādi noteikumi par pierādījumu attiecināmību, pieļaujamību, par izņēmumiem, kad vieni pierādīšanas līdzekļi der, bet citi neder, par iespējām lietas dalībniekam ne tikai pašam vākt pierādījumus, bet iesaistīt šajā darbā arī citas personas un tiesu. Var teikt, ka pierādīšana un pierādījumi ir kļuvusi par apjomīgu un ļoti svarīgu tiesvedības regulējuma sadaļu, kurā savukārt pierādījumu novērtēšanai ir izšķiroša nozīme ceļā uz taisnīgu spriedumu. Un vienlaicīgi pierādīšana ir kļuvusi par prasmī, kas jāapgūst ikvienam juristam. Šajā grāmatā lasītājiem tiek piedāvāts detalizēts un vispusīgs pierādījumu un

pierādīšanas pētījums. Tas balstīts uz Civilprocesa likuma¹ normu analīzi ciešā kopsakarā ar tiesu praksi un Latvijas, Vācijas, Krievijas un citu valstu zinātnieku atziņām.

Tas ir pirmais šāda rakstura pētījums Latvijā, un nav šaubu, ka tas kļūs par labu ceļvedi gan topošajiem juristiem, gan jau praktizējošiem juristiem nozīmīgajā pierādījumu vākšanas un pierādīšanas darbā, bez kura nevar iztikt nevienā civilprocesuālā kārtībā risināmā strīdā.

Civilprocess kā tiesību zinātnes nozare nav un nekad nebūs tāda, kurā viss ir reizi par visām reizēm atrisināts. 2002.gada 31.oktobra Civilprocesa likuma grozījumi, kurā pēc šās grāmatas autora iniciatīvas jaunā redakcijā izteikts 92.pants, dod precīzāku pierādījumu definīciju: "Pierādījumi ir ziņas, uz kuru pamata tiesa nosaka tādu faktu esamību vai neesamību, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā." Aivars Līcis bija Tieslietu ministrijas darba grupā, kura izstrādāja CPL grozījumus, kas pieņemti 2002.gada 31.oktobrī un 2003.gada 19.jūnijā, un tāpēc varēja sniegt tiem labus skaidrojumus.

Diemžēl, asoc. prof., Dr.iur. Aivara Līča priekšlaicīgā aiziešana no dzīves 2003.gada 7.maijā neļāva sagatavot izvērstus komentārus likuma grozījumiem. Cerēsim, ka pierādīšanas problēmu izpēti turpinās Aivara Līča skolnieki.

Kalvis Torgāns
prof., Dr.habil.iur., LZA akadēmiķis

¹ Civilprocesa likums (turpmāk – CPL) pieņemts 1998.gada 14.oktobrī, stājies spēkā 1999.gada 1.martā, oficiālā publikācija: Latvijas Vēstnesis (turpmāk – L.V.), 1998. 3.novembris, Nr.326/330 un Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs (turpmāk – Ziņotājs), 1998, Nr.23.

CPL līdz šā izdevuma nodošanai tipogrāfijai izdarīti šādi grozījumi: ar 2001.gada 20.jūnija likumu [spēkā no 01.07.2001.]// L.V., 2001. 2.jūl., Nr.102; Ziņotājs, 2001, Nr.15; ar 2002.gada 31.oktobra likumu [spēkā no 01.01.2003.]// L.V., 2002. 20.nov., Nr.169; Ziņotājs, 2002, Nr.24; ar 2003.gada 19.jūnija likumu [spēkā no 25.07.2003.] // L.V., 2003. 10.jūl., Nr.103; Ziņotājs, 2003, Nr.15; ar Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija spriedumu [spēkā ar 01.07.2003.]// L.V., 2003. 1.jūl., Nr.97; Ziņotājs, 2003, Nr.14.

Par autoru

Tiesību doktors, Latvijas universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras asociētais profesors Aivars Līcis, turpinot Latvijas Civilprocesiālās zinātnes aizsācēju Vladimira Bukovska, F.Konradi., T.Zvejnieka, P.Lejiņa, I.Briģa, J.Rozenberga darbu, ir devis nozīmīgu ieguldījumu civilprocesa likumu un tiesu prakses izpētē. Viņš ir līdzautors apjomīgiem Civilprocesa likuma komentāriem, kas laisti klajā 1999.gadā un papildinātā veidā 2001.gadā. A.Līcis aktīvi piedalījās Civilprocesa likuma izstrādē un pilnveidošanā, vadīja Latvijas Zinātnes padomes finansēto pētījumu

"Likumības un taisnīguma nodrošinājums civilprocesā". Ievēribu izpelnījās viņa raksti žurnālā "Likums un Tiesības": Taisnīguma princips civilprocesā (2001, Nr.26), Vai tiesām, izskatot civillietas, jāievēro patiesības princips? (2000, Nr.7.)

Aivars Līcis
(1944–2003)

Aivars Līcis dzimis 1944.gada 4.janvārī Jelgavā. 1972.gadā beidzis Latvijas Valsts universitātes Juridisko fakultāti. Pēc tam strādājis Sociālās nodrošināšanas ministrijas skaitļošanas centrā. Pāris gadus vēlāk pievērsās juridiskajai zinātnei, kurai palika uzticīgs līdz mūža beigām. 1974.gadā Aivars Līcis kļuva par zinātnisko līdzstrādnieku Latvijas Valsts universitātes Tiesību zinātņu sektorā, līdztekus pasniedza tiesību pamatus universitātes nejuridiskajās fakultātēs un Rīgas Politehniskajā institūtā (tagad Rīgas Tehniskajā universitātē). Kopš 1987.gada Aivars Līcis bija juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras docētājs, mācīja studentiem civilprocesu. Daudzi jaunākās paaudzes Latvijas juristi tiesāšanās māku apguvuši Aivara Līča vadībā un kļuvuši par labiem speciālistiem, bakalauriem, maģistriem. Studentu vidū Aivars Līcis bija iecienīts lektors, bet tai pašā laikā prasīgs pasniedzējs.

Aivars Līcis piederēja pie tiem zinātniekiem, kas savas teorētiskās atziņas balsta uz praksi un pārbauda tās praksē. Kopš 1994.gada viņš bija arī Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas advokāts. Lekcijās lieti nodereja advokāta prakses piemēri, savukārt pētnieciskais darbs sekmēja dažu labu uzvaru tiesu lietās.

Pēkšņā nāve aprāva daudzas zinātniskās ieceres. Palika nepabeigts monogrāfisks pētījums par prasības tiesvedību, kā arī vairāki citi darbi.

Šī grāmata ir daļa no iecerētā monogrāfiskā pētījuma par prasības tiesvedību. Tā apliecina autora zinātnisko briedumu, un var droši teikt, ka tā būs noderīga vairākām juristu paaudzēm kā rokasgrāmata sarežģītajā un grūtajā pierādīšanas darbā civilprocesuālo strīdu izskatīšanā un izspriešanā.

Prof. K.Torgāns

1.nodaļa

Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā ²

Vēstures pētnieki uzskata, ka noteikta civiltiesisko strīdu izskatīšanas kārtība visagrāk izstrādāta **Senajā Romā**, kura vēlāk tikusi ieviesta un pilnveidota arī citās valstīs.

Pirmās ziņas par civilprocesu senajā Romā atrodamas romiešu jurista Gaja (*Gaius* – II gs.) darbā "*Institutiones*" ("Institūcijas"), kuru publicējis kāds no viņa skolniekiem. Civilprocesa vēsturē ir daudz neskaidrību, atšķirīga ir dažādu autoru lietotā terminoloģija, tādēļ turpmāk tiks aplūkota strīdu izšķiršanas kārtība, kas, pēc autora domām, vislabāk raksturo prasības tiesvedības rašanos un attīstību.

Līdz ar lietu (īpašuma) tiesību rašanos radās arī nepieciešamība šīs tiesības aizsargāt. Nozīmīgs ir fakts, ka lietu īpašniekiem tika doti padomi aizsargāt savu īpašumu tā, lai neizceltos strīdi par tiesībām uz lietu. Sastopami tādi padomi, ka "kaimiņi var sadzīvot jo labāk, jo augstāks žogs ir viņu starpā" un "uzskatīt par savu īpašumu var tikai to, kas patiesi pieder, uz ko neviens nevar pieteikt savas pretenzijas".

Sākumā katrs tiesību pārkāpums tika sodīts patvaļīgi, visbiežāk ar attriebību. Ja tiesību pārkāpums bija acīmredzams, piemēram, pieķerts zaglis, pārkāpēju varēja nogalināt, bet sakropļošana bija aizliegta. Kad pārkāpums nebija skaidrs un izcēlās strīds, tā izšķiršanai bija nepieciešama trešās personas starpniecība. Strīdu izšķīra priesteri (*pontifices*), vēlāk priesteru kolēģija (*collegium pontificum*), kas sastāvēja no 3, 5, 9 un visbeidzot no 15 priesteriem. Priesteru priekšā prasītājs zvērēja, ka strīda lieta pieder viņam, un par to, ka viņa zvērests ir patiess, deva ķīlā naudu. Ar zvēresta (*sacramentum*)

² Nodaļā izmantoti materiāli, kas publicēti grāmatās: *Kalniņš V.* Romiešu civiltiesību pamati. – Rīga: Zvaigzne, 1977; *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933; *Lejiņš P.* Civilprocess. – Rīga, 1940; *Бартошек М.* Римское право. – Москва: Юридическая литература, 1989; Хрестоматия по гражданскому процессу. – Москва: Городец, 1996; *David, Rene.* Einführung in die großen Rechtssysteme der Gegenwart. Rechtsvergleichung, München, Berlin, 1988.

1.nodaļa

Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā

došanu prasītājs nodeva sevi dievu attriebībai gadījumā, ja procesus zaudēs. Atbildētājs darīja to pašu. Priesteri izlēma, kura zvērests ir patiess (*sacramentum iustum* vai *sacramentum falsum*). Šī strīdu izskatīšanas kārtība tiek uzskatīta par pirmo prasības tiesvedības veidu – "*legis actio sacramento*" vai "*legis actiones*", t.i., strīdu izskatīšana likumīgā kārtībā. Tomēr nav ziņu par to, ka šāda izskatīšanas kārtība bijusi noteikta kādos tiesību aktos.

Tiesībām attīstoties, strīdus izskatīja personas, kuras pārstāvēja valsti un kurām jau bija noteiktas juridiskas zināšanas – pretori (*praetores*). Romas municipālpilsētās iecēla vai ievēlēja maģistrātus (*magistratus*), kuri izskatīja tiesību pārkāpumus. Tika izveidotas arī Padomes (*consilia praetorum*), no kuras locekļiem iecēla tiesnešus. Izskatot strīdu, ievēroja formulas, kuras bija sava veida instrukcijas par strīda izšķiršanas kārtību. Tādējādi izveidojās t.s. formulārais process (*ordo per formulas*).

Strīda izšķiršanā bija nepieciešama abu pušu klātbūtne. Atbildētājam bija jāpaklausa uzaicinājumam ierasties tiesā, lai kur arī viņš atrastos. Tā kā pastāvēja iespēja, ka atbildētājs var izvairīties, prasītājam bija dotas tiesības atbildētāju nogādāt tiesā ar varu (ielaušanās atbildētāja mājās, kā arī viņa patvarīga sakropļošana bija aizliegta). Ja atbildētājs svarīgu apstākļu dēļ nevarēja ierasties noteiktajā laikā, viņam vajadzēja apsolt prasītājam ierasties tiesā citā laikā. Solījums bija spēkā tikai gadījumā, ja to apliecināja trešās personas galvojums.

Vairāki autori uzsver, ka strīda izskatīšanai vajadzēja notikt svinīgos apstākļos. Nozīmīgi, ka jau tajā laikā strīdu izskatīšanas kārtība tika noteikta atkarībā no strīda priekšmeta. Jādomā, ka izplatītākie bija strīdi par lietu (*actio in rem*), pareizāk sakot, par tiesībām uz lietu un strīdi par uzņemto saistību nepildīšanu (*legis actio per manus iniectioem*, tulk. *manus* – roka, *iniectio* – uzlikšana). Strīdos par lietu bija nepieciešams nogādāt pretoriem (maģistrātiem) strīda lietu vai tās daļu. Tika izmantoti īpaši spieķi, kurus vispirms prasītājs un pēc tam atbildētājs uzlika lietai un deva svinīgu zvērestu, kurā apzvērēja savas tiesības uz lietu. Prasītājam un atbildētājam pēc zvēresta došanas bija jāiemaksā drošības nauda (*sacramentum*), kuras apmēru noteica atkarībā no lietas vērtības. Ar to beidzās tiesāšanās pirmais posms, kura mērķis bija konstatēt pušu pieteiktās tiesības uz lietu, juridiski

formulēt strīdu, atrast strīdam atbilstošu formulu un noteikt, kādos apstākļos prasība var tikt atzīta par pamatotu. Maģistrāts arī noteica personu, pie kuras lieta nododama pagaidu glabāšanā. Ja atbildētājs prasību atzina, lieta tika izbeigta. Otrais tiesāšanās posms bija galvenais (*in iudicio*). Tas sākās ar to, ka puse apliecināja strīdu (*litis contestātiō*, tulk. *līs, lītis* – strīds, ķilda; *contestātiō* – apliecināšana). Pēc strīda apliecināšanas puses parasti pēc 30 dienām maģistrāta priekšā izvēlējās sev tiesnesi (*iudex*) vai šķīrējtiesnesi (*arbiter*) no privātpersonām, kas strīdu izšķīra pēc savas pārlicības. Spriedumu taisīja pretora izstrādātās formulas robežās. Lietu galīgā veidā izlēma pārvnieku izraudzītie vai pretora ieceltie zvērīnātie tiesneši.

Strīdā, kas izcēlās par uzņemto saistību nepildīšanu (*legis actio per manus iniectionem*), visbiežāk par parādu nesamaksāšanu, prasītājs atveda parādnīku uz tiesu un ar zvērestu apliecināja savas tiesības uz parāda summu. Īpaša nozīme bija rokas uzlikšanai uz parādnīku (*manūs iniectio*). Tas bija simbolisks žests, ar ko kreditors apliecināja savas likumīgās tiesības uz parādnīka mantu. Pats parādnīks parāda esamību apstrīdēt nevarēja. Tomēr parādnīkam varēja būt aizstāvis (*vindex*), kurš drīkstēja noņemt prasītāja roku no parādnīka, tādējādi atbrīvojot viņu no pienākuma atlīdzināt parādu. Taču šajā gadījumā aizstāvim pašam bija jāuzņemas pienākums atlīdzināt parādu gadījumā, ja prāva tika zaudēta. Vēlāk bija noteikts, ka parādnīks var aizstāvēt sevi pats, taču gadījumā, ja parādnīks prasību apstrīdēja un prāvu zaudēja, parāds bija jāatlīdzina divkārsā apmērā. Ja atbildētājam iebildumu nebija un viņš pēc tam savu parādu nekavējoties nesamaksāja, prasītājs viņu varēja aizvest pie sevis un iekalt važās. Sešdesmit dienu laikā prasītājam bija trīs reizes parādnīks jāved uz tirgus laukumu un jāpaziņo parāda summa, kuru samaksājot, parādnīku varēja izpirkt. Pēc sešdesmit dienām parādnīks pārgāja kreditora īpašumā, un viņš varēja parādnīku vai nu nogalināt, vai pārdot verdzībā. Vēlāk tas tika aizliegts, un piedziņu varēja vērst uz parādnīka mantu. Ja mantas nebija, parādu vajadzēja atstrādāt. Turpretim parādnīks no saistības varēja sevi atbrīvot, ja viņam bija manta, kas bija pietiekoša parāda summas dzēšanai. Parādnīka mantas valdījumam pretori varēja iecelt kreditorus, kuri meklēja pircēju parādnīka īpašumam.

1.nodaļa

Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā

Formulāro procesu vēlāk – impērijas laikā – nomainīja t.s. ekstraordinārais process, kurā vairs nebija tiesāšanās posmu un visa lietas izskatīšana atradās viena ierēdņa rokās. Imperatoru laikmetā strīdus izskatīja kā paši imperatori vai viņu vietnieki, tā arī iecelti ierēdņi. Process pamatojās uz valsts varas (*imperium*) principiem. Attīstoties rakstveida procesam, lietas izskatīšana ievērojami pagarinājās. Prasītājam bija jāiesniedz sūdzība rakstveidā, kas tika atzīmēts protokolā. Par sūdzību oficiāli paziņoja atbildētājam, kurš 20 dienu laikā varēja izteikt savu gribu apstrīdēt prasību. Atbildētāja iebildumi bija jāiesniedz rakstveidā. Jāatzīmē, ka prasītājs ar savu sākotnējo prasību nebija saistīts un procesa laikā bija tiesīgs to grozīt. Lietas izskatīšana sākās ar pierādījumu pārbaudi. Ja prasība tika apmierināta, sprieduma izpildīšanai vajadzēja griezties ar lūgumu pie ierēdņiem, kuri atņēma atbildētājam lietu, kas bija piespriesta prasītājam, vai pieprasīja no atbildētāja ķīlu, vai arī pārdeva atbildētāja mantu, lai atmaksātu parāda summu.

Vēstures pētnieki impērijas laika tiesas procesu raksturo kā administratīvās varas realizāciju, administratīvu darbību. Tiesas process vairs nebija bez maksas, par to ņēma nodevas. Lietas izskatīšana notika slēgtās telpās. Provincēs ierēdņiem bija vājas juridiskās zināšanas, tādēļ bieži pirms strīda izskatīšanas lietu nosūtīja uz Romu un lūdza izskaidrot, kā lieta izspriežama. Pie tam procesu papildzināja vairāku rakstveida dokumentu pieprasīšana. Līdz ar to lietu izskatīšana faktiski tika pārcelta uz Romu un tiesu darbība sāka pagrimt.

Vācijā tāpat kā Romā aizskarto tiesību atjaunošana sākumā bija saistīta ar asinsatriebību. Vācu vēstures pētnieki uzskata, ka Vācijā civilprocesuālās tiesības gan veidojušās romiešu tiesību iespaidā un jāuzskata par to loģisku turpinājumu un pilnveidojumu, taču nekādā ziņā par romiešu tiesību kopiju.³

Vācijā valdīja uzskats, ka tiesībām ir dievišķīga izcelšanās, jo Dievs vada un nosaka cilvēku likteņus, atbalstot labos un sodot ļaunos. Strīdos par tiesībām noteikt, kuram ir taisnība, var tikai ar Dieva atklāsmes palīdzību. Vienmēr ir jāuzzina, kura no pusēm tiek

³ David, Rene. Einführung in die großen Rechtssysteme der Gegenwart. Rechtsvergleichung, München, 1988, S.79.

aizsargāta. To var noskaidrot ar dažādiem pārbaudījumiem. Ceļot prasību, prasītājam bija jāpaziņo, kādā veidā viņš gatavs pierādīt savu taisnīgumu. Tika noteikti dažādi pārbaudes veidi. Izplatītas bija divkaujas, kā arī pārbaudes ar uguni un dzelzi. Pārbaudē ar ūdeni vadījās pēc apsvēruma, ka ūdens ir tīrs un tādēļ tas neko netīru nepieņems. Pārbaudāmo sasēja un iemeta ūdenī: ja viņš nogrima, tad tika atzīts par taisnīgu vai nevainīgu un otrādi. Tika izmantots arī tāds pārbaudes veids kā gredzena vai akmens izņemšana no vāroša ūdens. Par pārbaudēm ar dzelzi atrodamas ziņas, ka pārbaudāmajam vajadzēja paņemt nokaitētu dzelzi un noturēt to noteiktu laiku vai arī aiznest uz noteiktu vietu, piemēram, baznīcu. Prāva bija zaudēta, ja dzelzi izmeta no rokām. Izteiktas arī versijas, ka tikusi pētīta apdeguma brūču sadzīšana – vainīgajam vai netaisnīgajam dzija slikti un otrādi. Notika arī pārbaude ar krustu: prasītājam un atbildētājam vajadzēja stāvēt pie krusta paceltām rokām. Prāvu zaudēja tas, kurš pirmais nolaida rokas. Sevišķi cietsirdīgs un barbarisks pārbaudes veids bija ordālijas (*ordalia*), kuru būtība izpaudās tādu spīdzināšanas paņēmieni pielietošanā, kuru rezultātā vajadzēja iestāties nāvei. Pārbaudāmais tika atzīts par taisnīgu (nevainīgu), ja mocības bija izturējis. Jāpiezīmē, ka minētie pārbaudes veidi tika izmantoti arī citās valstīs.

Ar laiku strīdu izskatīšanas procesuālā forma un kārtība tika pilnveidota. Ceļot prasību, prasītājam bija jāpaziņo gatavība pierādīt savu taisnīgumu. Tādēļ izraudzītie pierādīšanas līdzekļi, lielākoties zvērests vai divkauja, bija vērsti nevis uz atsevišķu faktu, bet gan uz vispārēju sava taisnīguma pierādīšanu. Prasītājs uzaicināja procesā piedalīties arī atbildētāju. Ja atbildētājs izvairījās ierasties vai atteicās pildīt tiesas spriedumu, tad zaudēja sev noteiktās tiesības uz likuma aizsardzību un tika pasludināts par esošu ārpus likuma. Prasītājs zaudēja sev noteiktās tiesības gadījumā, ja savas vainas (visbiežāk nesagatavotības) dēļ nenoveda procesu līdz galam. Pie tam bija noteikts, ka prasības tiesības par vienu un to pašu priekšmetu var izmantot tikai vienreiz. Bija jāpierāda nevis konkrēti fakti, bet gan puses labā slava. Tādēļ par lieciniekiem tika aicinātas personas, kuras labi pazina prāvnieku, visbiežāk radnieki vai kaimiņi, kuri puses labo slavu apliecināja, dodot svinīgu zvērestu par to, ka viņi nemelo. Ievērības cienīga bija pierādīšanas pienākuma sadale. Lai izvairītos no

1.nodaļa

Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā

iespējamības, ka savu taisnīgumu vienlīdz veiksmīgi pierāda abas puses, pierādīšanas pienākumu (*onus probandi*) noteica tikai vienai pusei, parasti atbildētājam. Atbildētājam bija arī jādod zvērēsts, ka gadījumā, ja viņš nepierādīs savu taisnīgumu, apņemas izpildīt tiesas spriedumu.

Vēlāk, nostiprinoties karaļa varai un baznīcai, procesā tiek pārņemti vairāki romiešu tiesību principi, ko kā kanonisko procesu atbalstīja katoļu baznīca. Karaliskā tiesa vairs nebija saistīta ar agrākajām tiesu reformām. Tiesneši sāka darboties kā īpaši karaļa pārstāvji. Tiesvedībā pamazām tika ieviests nozīmīgu faktu un apstākļu noskaidrošanas princips. Labās slavas liecinieki tika nomainīti ar faktu lieciniekiem. Tiesvedība kļuva sarežģītāka, un paaugstinājās formālās prasības. Prasības pieteikumam bija jābūt noformētam stingrā atbilstībā aktos noteiktajām prasībām. Prasības pieteikums netika pieņemts, ja prasītājs neiesniedza pierādījumus faktiem, uz kuriem viņš atsaucās. Par sevišķi nozīmīgu tika uzskatīts strīda apliecinājums (*litis contestatio*). Tādēļ atbildētājs tika izsaukts uz tiesu, kur viņam nodeva celto prasību, nosakot termiņu atbildes došanai. "*Litis contestatio*" uzskatīja par esošu ar brīdi, kad tika saņemts atbildētāja oficiāls paziņojums par to, ka viņš strīdu pieņem, ar ko bija jāsaprot, ka atbildētājs prasītāja prasījumus atzīst par apstrīdamiem.

Ievērtības cienīgs ir fakts, ka vienkāršai apstrīdēšanai bez attiecīgiem pierādījumiem nebija nozīmes. Pie tam, ja atbildētājs pierādījumus neiesniedza vai uz tiem nenorādīja jau pirmajā atbildē, tad pierādījumu iesniegšanas tiesības viņš zaudēja. Par pierādītiem uzskatīja visus tos faktus, kurus atbildētājs neapstrīdēja, vai prasījumus, uz kuriem atbildētājs nedeva atbildi. Visām procesuālajām darbībām bija noteikti konkrēti termiņi, kuru ievērošanu tiesa stingri kontrolēja. Gadījumā, ja noteiktais termiņš netika ievērots, procesa dalībnieks zaudēja viņam piešķirto attiecīgo procesuālo tiesību (*terminus fatalis*, tulk. *terminus* – robeža, termiņš; *fatalis* – nozīmēts, nāvējošs). Stingras formālās prasības bija noteiktas arī pierādījumiem un pierādīšanai. Pierādījumu atbilstības noteikšanai un pierādījumu vērtēšanai tika iecelts speciāls tiesnesis. Pierādījumus iedalīja pilnajos un daļējos (*plena probatio* un *semi – plena probatio*). Pilna pierādījumu (*plena probatio*) nozīme bija vienīgi diviem uzticamiem lieciniekiem, turpretim viena liecinieka liecībai bija nepilna

pierādījuma nozīme (*semi – plena probatio*). Pierādījumi tika iedalīti arī pēc to vērtības. Vīrieša liecībai bija augstāka vērtība nekā sievietes liecībai, garīdznieka liecībai – nekā laicīgās personas liecībai, pieaugušā liecībai – nekā bērna liecībai. Nepilnus pierādījumus varēja papildināt ar zvērestu. Nav atrodamas ziņas par pierādījuma spēka noteikšanu, kā tas bija romiešu tiesībās, kur oficiāliem dokumentiem (*instrumenta publica*) vai notariāli apliecinātiem dokumentiem (*instrumenta publica confecta*) tika noteikts pilns pierādījuma spēks. Privātdokumentiem pilns pierādījuma spēks tika noteikts gadījumā, ja tie bija oficiāli reģistrēti valsts iestādē vai apliecināti ar divu liecinieku parakstiem.

Pierādīšanas posms tika uzskatīts par noslēgtu ar brīdi, kad puses ar parakstu apliecināja, ka visi iespējamie pierādījumi ir iesniegti. Saprotams, ka izstrādātā stingrā pierādījumu vērtēšanas kārtība neatbilst mūsdienās noteiktajam brīvās pierādījumu vērtēšanas principam. Ja atbildētājs cēla iebildumus un apgalvoja pretējo, prasītājs varēja pieprasīt atbildētāja zvērestu atsevišķu faktu apstiprināšanai. Lielākā procesa daļa notika rakstveidā. Tika iedibināta arī prakse, ka atsevišķās sarežģītās lietās atzinuma došanai lieta tika nosūtīta ekspertiem, visbiežāk universitāšu profesoriem. Procesā gaita palēninājās, lietas sāka uzkrāties tiesu kancelejās, kur tika glabātas slepenībā, atsevišķas procesuālās darbības nebija pietiekoši skaidri reglamentētas. Pārāk augstās formālās prasības noveda pie tiesnešu patvaļas. Rezultātā auga sabiedrības neapmierinātība un uzticības zudums tiesām. Kā atzīmē profesors V.Bukovskis: "Formalitātes aizēnoja un iznīcināja tiesas galveno un īsto mērķi: materiālās taisnības⁴ atklāšanu, labākajā gadījumā šeit varēja runāt tikai par formālo taisnību".⁵

Tiesas procesa palēnināšanos veicināja arī advokātu darbība, kuri bija ieinteresēti sastādīt pēc iespējas vairāk dokumentu, protams, pieprasot samaksu par katru uzrakstīto dokumentu. Tādēļ tiesas process kļuva vēl formālāks. Vācijas valdība advokatūru ir vērtējusi kā tiesu

⁴ Domājams, ka jēdzienus "materiālā taisnība" un "patiesība" prof. V.Bukovskis lietoja kā identus (autora piezīme).

⁵ *Bukovskis V.* Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 39.lpp.

1.nodaļa

Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā

sistēmas ļaunumu un rezultātā ar XIX gs. vidū (Fridriha Lielā valdīšanas laikā) ieviestajām tiesu sistēmas reformām advokāti tika atcelti.

VFR tiesību pamati tika izveidoti pēc vairāku valstu apvienošanās Ziemeļvācijas Savienībā Prūsijas vadībā 1867.gadā, kas 1871.gadā kļuva par Vācijas Impēriju. Impērijas 1871.gada Konstitūcijas programmā bija paredzēta Civilprocesa likuma izstrādāšana. Tieslietu ministrijas izstrādātais pirmais likuma projekts tika publicēts 1871.gadā. Otrais projekts tika izstrādāts 1872.gadā un iesniegts apspriešanai Bundestāgā. Ņemot vērā piezīmes, ierosinājumus un papildinājumus, tika izstrādāts trešais projekts, kuru kopā ar likuma projektu par tiesu iekārtu un citiem likumu projektiem iesniedza izskatīšanai Reihstāga Sevišķajai komisijai. 1877.gada 30.janvārī tika pieņemts Civilprocesa likums (*die Zivilprozeßordnung*, turpmāk arī – Vācijas CPL), kurš stājās spēkā 1879.gada 1.oktobrī. Tas darbojās vairāk kā 100 gadus, kaut arī tika vairākkārt grozīts un papildināts.

1950.gada 20.septembrī stājās spēkā likuma jaunā redakcija. Būtiskas izmaiņas izdarītas 1990., 1995. un vēlākos gados.

Vāciju var raksturot kā valsti, kurā noteicošās ir rakstītās tiesības. Tas nozīmē, ka, izskatot lietas, tiesām stingri jāievēro valstī spēkā esošo normatīvo aktu prasības, no kuriem galvenā nozīme ir 1949.gada 23.maija valsts Pamatlikumam (*Grundgesetz die Bundesrepublik Deutschland*), kas izstrādāts, pamatojoties uz tiesiskas valsts (*Rechtsstaat*) koncepciju.

Civilprocesuālo tiesību avoti ir arī 1877.gada 30.janvāra Likums par tiesu iekārtu (*das Gerichtsverfassungsgesetz*), 1969.gada 5.novembra Likums par tiesas pārvaldes aparāta lietvedības organizāciju (*das Rechtspflegengesetz*), kā arī citi likumdošanas akti. Par vietējiem likumdošanas aktiem augstāks juridiskais spēks ir starptautiskajiem līgumiem.

Krievijā tāpat kā citās valstīs sākumā par tiesību pārkāpumu draudēja atribība. Pirmās ziņas par aizskarto tiesību aizsardzības kārtību atrodamas izdevumā "*Русская правда*". Bija noteikts, ka tiesību aizskāruma gadījumā katram pašam ir jānodrošina to aizsardzība (*самоущума* – paš aizstāvība). Ja tiesību pārkāpējs tika pieķerts uz

vietas, tad cietušajam (*обиженному*) nepieciešamības gadījumā atreibībā varēja palīdzēt arī kaimiņi. Ja izcēlās strīds, t.i., ja nebija tiešo pierādījumu par pārkāpumu, vajadzēja griezties tiesā, kas sastāvēja no 12 kņaza vīriem. Tiesvedība tika uzsākta pēc cietušā pieteikuma. Tiesa visbiežāk noteica vai nu atreibības taisnīgumu, vai arī samaksas apmēru par aizskārumu (*плата за обиду*). Ja cietušais tiesvedību uzsāka ar mutisku pieteikumu, savu prasījumu pierādīšanai viņam vajadzēja aicināt uz tiesu vai nu aculiecinieku (*видок, послух*), ar ko tika saprasts vai nu labās slavas, vai fakta liecinieks. Katrai pusei bija atļauts pieaicināt tikai vienu liecinieku. Pieņemot, ka divi liecinieki var apgalvot pretējo, tiesa pieļāva tikai viena liecinieka uzaicināšanu un noteica, kuras puses liecinieks tiks pieaicināts procesā. Pierādījumu veidi tika noteikti atkarībā no prasības summas: ja tā bija pusgrivnas zeltā (*полугривны золота*) un augstāk, kā pierādījums tika noteikta pārbaude ar dzelzi, zemākās summās, līdz divām grivnām sudrabā – pārbaude ar ūdeni, vēl zemāku summu prasībās kā pierādījumu bija atļauts izmantot zvērestu.

Nedaudz citāda izskatīšanas kārtība bija noteikta strīdos par zemi. Šajos procesos abām pusēm bija pienākums iesniegt tiesai viņu tiesību apliecinošus dokumentus (*грамоты*). Tikai gadījumā, ja šādu aktu nebija, tiesa strīdu varēja izšķirt, pamatojoties uz liecinieku liecībām (*показания сторонних людей*), kurus atļāva pieaicināt pusei (līdz pieciem lieciniekiem, taču ne mazāk par diviem). Šo liecinieku statuss bija līdzīgs liecinieka pašreizējam statusam, jo viņu liecības bez papildus pārbaudēm vai zvēresta došanas bija pietiekošas strīda izšķiršanai. Strīdā zaudējušo iesniegtie rakstveida dokumenti tika iznīcināti.

Tiesvedības kārtība tika pilnveidota 1497.gadā un vēlāk, Ivana Bargā laikā, 1550.gadā (*Судебникъ*).

Saskaņā ar jaunieviestajiem noteikumiem strīda izskatīšanas uzsākšana tiesā notika pēc prasītāja rakstveida vai mutiska pieteikuma. Atbildētāja klātbūtne bija obligāta. Ja tiesas noteiktajā laikā atbildētājs neieradās, viņu varēja atvest ar varu. Sacīkste sākās ar prasības sūdzības nolasīšanu vai prasītāja mutiski izteiktu prasības apliecinājumu. Tad tiesnesis griezās pie atbildētāja un teica: "atbildi" (*отвечай*). Ja atbildētājs prasību atzina, tiesvedību izbeidza, ja

1.nodaļa

Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā

neatzina, sacīkste turpinājās līdz brīdim, kad puses bija pietiekoši izskaidrojušas tiesai strīda būtību un apstākļus, kā arī iesniegušas visus iespējamus pierādījumus: rakstveida dokumentus, norādījušas lieciniekus vai izteikušas gatavību dot zvērestu. Ja tiesa iesniegtos pierādījumus uzskatīja par pietiekošiem strīda izšķiršanai, nekavējoties tika uzklausīti liecinieki un taisīts spriedums. Visas procesuālās darbības tika ierakstītas tiesas sarakstā. Ja lietas izskatīšana tiesā tika pabeigta, tiesas sarakstā vajadzēja parakstīties prasītājam un atbildētājam, kas nozīmēja, ka strīds ir izbeigts un atkārtotas sūdzības par šo pašu strīdu vairs netiks pieņemtas un izskatītas.

Lietas izskatīšana apelācijas kārtībā nebija paredzēta, taču varēja iesniegt sūdzību par tiesnesi gadījumā, ja viņš lietu izspriedis nepareizi savtīgos nolūkos, t.i., ņēmis kukuli (*взять посуль*). Ja augstākā instance konstatēja, ka lieta izspriesta nepareizi un tiesnesis tiešām ņēmis kukuli, tad tiesnesim vajadzēja atlīdzināt sūdzības iesniedzējam nodarītos zaudējumus trīskāršā apmērā. Ja kukuļņemšanā bija vainojami domes ļaudis (*думские люди*), tad viņi zaudēja savu amatu. Pārējiem, kuri bija vainojami kukuļņemšanā, piemēroja t.s. tirgus sodu – publisku pēršanu ar pātagu. Gadījumos, kad tiesnesis bija pieļāvis kļūdu strīda izšķiršanā bez nodoma, nebūdams uzpirkts (*просудился безъ хитрости*), atbildība bija jānosaka ķeizaram (*что государь укажетъ*). Taču, ja par tiesnesi tika iesniegta apzināti nepamatota sūdzība, bija noteikts sūdzētāju pērt ar pātagu "bez žēlastības".

Visai nozīmīga bija tiesas izmeklēšanas principa nostiprināšana civiltiesisko strīdu izskatīšanā, kas bija paredzēta 1716.gada 30.martā izdotajā Kara Nolikumā (*Уставъ Воинскій "Краткое изображение Процессовъ или Судебныхъ тяжбъ"*). Šis nolikums bija sastādīts pēc vācu parauga un tika publicēts vācu un krievu valodā. Taču tiesas izmeklēšanas principa ieviešana noveda pie tiesas patvaļas nostiprināšanās, līdz ar ko, pēc krievu pētnieka Engelmanņa (*Энгельман Иван Егорович* 1832–1912) domām, šī reforma bija neveiksmīga.⁶

⁶ *Энгельман И.Е.* Курс русского гражданского судопроизводства. Grām.: Хрестоматия по гражданскому процессу. – Москва: Городец, 1996, с.48.

Lai novērstu tiesu patvaļu, kas bija radusies pēc izmeklēšanas principa ieviešanas, Senāts 1761.g. noteica stingru rakstiska procesa ieviešanu – vajadzēja pierakstīt visas tiesā teiktās runas, kaut arī tās neattiecās uz izskatāmo lietu, tādēļ, "lai apelācijas tiesa varētu visas teiktās runas redzēt".

Ievērojamas tiesu reformas notika Katrīnas II laikā. Tika izdots apjomīgs likumu krājums ar nosaukumu "*Законы о судопроизводстве и взысканиях гражданских*". Lai gan tā apjoms bija vērienīgs (2282 panti), likumu apkopojums bija neskaidrs un pretrunīgs.

Ievērojamas tiesu reformas Krievijā notika 1864.gadā. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1861.gadā tika nolemts pilnībā pārveidot Krievijas tiesu sistēmu un izstrādāt jaunus strīdu izšķiršanas noteikumus. Šai darbā iesaistīja labākos krievu juristus. 1862.gadā Valsts kanceļejai tika iesniegta programma par tiesu sistēmas pilnveidošanu, pamatojoties uz Eiropas valstu pieredzi. Valsts kancelejas izstrādāto programmu izskatīja Valsts Padome un 1862.gada 29.septembrī publicēja kriminālprocesa un civilprocesa likumu projektus. Likuma projektus apstiprināja ķeizars un 1864.gada Senātam deva rīkojumu izsludināt jaunus likumus.

Izsludinātie likumi 1889.gada beigās tika ieviesti arī Baltijas guberņās, kas tolaik ietilpa Krievijas impērijā. Latvijas novads bija sadalīts trijās guberņās – Vidzemes, kura aptvēra arī Dienvidigauniju, Kurzemes un Vitebskas, kurā tika ietverti arī krievu un baltkrievu apdzīvotie apriņķi.

Profesors V.Bukovskis uzskatīja, ka pirms tiesu reformas Baltijas tiesu iestādes bija daudz labākas par Krievijas tiesām, jo Baltijas tiesneši materiālā ziņā bijuši daudz labāk nodrošināti par Krievijas vidienes tiesnešiem, kā arī viņiem bijusi augstāka juridiskā sagatavotība.⁷

Tajā laikā Krievijas tiesās maz domāja par likumības un taisnīguma ievērošanu, bet vairāk rūpējās par personisku mantisko labumu iegūšanu. Tiesas kancelejas ierēdņi un tiesneši ņēma kukuļus.

⁷ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 91.-92.lpp.

1.nodaļa

Pierādījumi un to pierādīšana vēsturiskā skatījumā

Kukuļņemšana bija ieguvusi neiedomājamus apmērus. Ja tiesā teikts: "*надо ждать*", tad tas bijis jāsaprot kā: "*надо же дать*". Tolaik bijusi izplatīta paruna: "Nav jābaidās no tiesas, bet jābaidās no tiesneša", jo tiesās valdījis uzskats, ka jāņem tik, cik var paņemt. Tādēļ manifestā, ar kuru tika ieviestas tiesu reformas, bija teikts: "Taisnība un žēlastība lai valda tiesās".

Kaut arī Baltijas tiesu iestādes atradās daudz augstākā attīstības līmenī salīdzinājumā ar Krievijas vidienes tiesām, "tomēr neskatoties ne uz tiesnešu nodrošināto stāvokli, ne uz lielākās daļas vācu tiesnešu lielo erudīciju, pati tiesu iekārta un tiesāšanas kārtība labākajā gadījumā varēja nodrošināt tikai auksto, formālo taisnību, t.i., spriedumu saskaņā ar likumu, bet ne ar materiālo taisnību, kas izteicas sprieduma saskaņā ar patiesību".⁸

Saskaņojot ar vietējām materiālo tiesību normām, kuras ievērojami atšķīrās no Krievijas civiltiesībām, Baltijā 1864.gada tiesu Nolikumi tika būtiski pārstrādāti. 1914.gadā civilprocesa pamatnoteikumi tika publicēti piecās grāmatās, kas tika nosauktas par Civilprocesa nolikumu.

Ar Latvijas Satversmes sapulces ievēlēšanu un tās 1920.gada maijā pieņemto "Deklarāciju par Latvijas valsti" Latvija nostājās uz neatkarīgas, demokrātiskas un tiesiskas valsts nodibināšanas un attīstības ceļa.

Tika uzlaboti un pilnveidoti arī likumdošanas akti. 1937.gada 28.janvārī pieņēma Civillikumu. Atbilstoši tam 1938.gadā tika publicēts Civilprocesa likums. Visai dīvains ir fakts, ka Kodifikācijas nodaļas 1938.gada izdevumā teikts: "Likumgrāmata nosaukta par Civilprocesa likumu, saskaņā ar Tieslietu ministrijas vēlēšanos."⁹

Kā zināms, Latvijas demokrātisko attīstību pārtrauca karš un Latvijas okupācija.

Pēc neatkarības atjaunošanas tika atjaunots un stājās spēkā 1937.gada Civillikums. Taču 1938.gada Civilprocesa likums netika atjaunots, jo,

⁸ *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 92.lpp.

⁹ Civilprocesa likums. – Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938.

pamatojoties uz 1992.gada 15.decembra likumu "Par tiesu varu",¹⁰ izveidotā tiesu sistēma neatbilda 1938.gada Latvijas tiesu iekārtai (1938.gada Civilprocesa likuma pirmā daļa reglamentēja lietu izskatīšanas kārtību mirtiesās. Tiesāšanās kārtības noteikumi vispārējās tiesu iestādēs tika attiecināti uz apgabaltiesām. Likumā nebija reglamentēta lietu izskatīšanas kārtība rajona (pilsētas) tiesās). 1938.gada Civilprocesa likumā nav skaidri noteikti civilprocesa principi, tajā vāji, neatbilstoši mūsdienu prasībām izstrādāti tiesāšanas noteikumi, sevišķi pirmās instances tiesā. Nav izstrādāts pierādījumu jēdziens. Vairāki nozīmīgi procesuāli institūti, piemēram, tāds pierādīšanas līdzeklis kā ziņu ievākšana caur apkārtniekiem (500.-525.pants) neatbilst mūsdienu civilās tiesvedības attīstības līmenim.

1998.gada 14.oktobrī Saeimā tika pieņemts jauns Civilprocesa likums, kas stājās spēkā 1999.gada 1.martā, bet līdz 2003.gada vidum jau tika trīs reizes ievērojami grozīts un papildināts.

¹⁰ Par tiesu varu: Latvijas Republikas 1992.gada 15.decembra likums// Ziņotājs, 1993, Nr.1/2 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.1, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14).

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

2.1. Lietas dalībnieka jēdziens

Prasības tiesvedībā lietas dalībnieki ir likumā noteiktās personas, kuras tiesa aicinājusi **piedalīties** lietas iztiesāšanā.

CPL 73.panta pirmajā daļā noteikts, ka lietas dalībnieki ir: puses, trešās personas, pušu un trešo personu pārstāvji, prokurors un tās valsts vai pašvaldību iestādes un personas, kurām ar likumu piešķirtas tiesības aizstāvēt tiesā citu personu tiesības un ar likumu aizsargātās intereses, valsts un pašvaldību iestādes, kuras likumā paredzētajos gadījumos pieaicina atzinuma došanai, kā arī šo personu pārstāvji.

CPL 73.panta otrajā daļā teikts, ka lietas dalībnieks var būt persona, kurai ir civilprocesuālā tiesībspēja un rīcībspēja. Civilprocesuālā tiesībspēja ir civilprocesa tiesību subjektu (fizisko un juridisko personu) spēja būt apveltītiem ar civilprocesuālajām tiesībām un pienākumiem, bet rīcībspēja – spēja realizēt procesuālās tiesības un pienākumus.

Atšķirībā no CPL, piemēram, Igaunijas Civilprocesa kodeksa (turpmāk – Igaunijas CPK) 66.panta pirmās daļas 1.punktā noteikts, ka prasības tiesvedībā lietas dalībnieki ir puses un trešās personas. Jādomā, ka Igaunijas likumdevējs pamatoti vadījies pēc apsvēruma, ka prasības tiesvedībā lietas dalībnieki ir personas, kuras tieši **iesaistītas** civiltiesiskajā **strīdā**, atšķirībā Latvijas koncepcijas, saskaņā ar kuru par lietas dalībniekiem atzītas personas, kuras piedalās **lietas** iztiesāšanā.

Jāatzīst, ka piedalīšanās lietas iztiesāšanā nav izšķirošais kritērijs lietas kā civiltiesiska strīda dalībnieka jēdziena noteikšanā, jo lietā var piedalīties arī tulki, eksperti, liecinieki u.c. personas, par kuru tiesībām strīda nav.

Likumā noteiktos lietas dalībniekus var iedalīt divās grupās: 1) puses un trešās personas (viņu pārstāvji); 2) prokurors, valsts vai pašvaldību

iestādes, personas, kurām ar likumu piešķirtas tiesības aizstāvēt tiesā citu personu tiesības un ar likumu aizsargātās intereses, valsts vai pašvaldību iestādes, kuras likumā paredzētajos gadījumos pieaicina atzinuma došanai, kā arī šo personu pārstāvji.

Atšķirībā no pārejiem lietas dalībniekiem, puses un trešās personas:

- 1) ir mantiski tieši ieinteresētas lietas iznākumā;
- 2) tiesā aizstāv savas intereses;
- 3) tiesā uzstājas savā vārdā.

Šīm prasībām atbilst attiecīgi pienākumi pierādīt savus apgalvojumus vai iebildumus. Pušu un trešo personu pārstāvji arī iesniedz pierādījumus, taču jāatceras, ka viņi faktiski ir šo procesa galveno dalībnieku palīgi, vietnieki un darbojas viņu uzdevumā.

Turpretim pārejiem lietas dalībniekiem ir tikai procesuāli tiesiskās intereses un, lai gan tie procesā piedalās savā vārdā, tomēr aizstāv svešas intereses. Taču arī viņiem ir zināmas funkcijas pierādīšanas procesā.

2.2. Puses

Civiltiesiskajā strīdā vienmēr ir iesaistītas divas puses. Tieši šī iesaistība civiltiesiskajā **strīdā** ir pamatā zinātniskajā literatūrā izdarītajam secinājumam par to, ka puses ir personas, kurām ir pretējas juridiskās intereses un kuru strīds par tiesībām jāizšķir tiesai.¹¹ Šāds viedoklis par pušu jēdzienu tomēr ir visai neprecīzs un par pamatu to varētu atzīt (un arī ne vienmēr) tikai gadījumos, kad tiek izskatītas prasības par līgumisko saistību nepildīšanu. Arī "strīds", kurš jāizšķir prasības tiesvedības kārtībā, katrā ziņā nav jāsaprot kā absolūtais vai noteicošais kritērijs puses jēdziena noteikšanā. Nenoliedzami, prasības tiesvedība raksturojas ar to, ka viena puse apgalvo, bet otra noliedz. Tomēr jāņem vērā, ka ne vienmēr atbildētājs apstrīd tieši to, ko apgalvo prasītājs. Tā, piemēram, atbildētājs var neapstrīdēt prasītāja tiesību aizskāruma faktu, bet celt iebildumus par to, ka notikušajā tiesību aizskārumā atbildētājs nav vainīgs. Arī literatūrā pausto viedokli par to, ka pusēm ir pretējas juridiskās intereses, par pamatu var atzīt tikai gadījumā, ja viena puse, ceļot prasību, cenšas izmainīt radušās tiesiskās attiecības, bet otra – tās saglabāt vai arī uzskata, ka tiesību aizskāruma nav noticis. "ne vienmēr pušu intereses ir diametrāli un faktiski pretējas. Var būt gadījumi, kad patiesībā tās sakrīt, un tikai pateicoties mākslīgai prasības konstrukcijai tās tiek izceltas par šķietami pretējām".¹²

Likums nosaka, ka katrai personai ir tiesības griezties tiesā, lai aizsargātu **savas** (autora izcēlums) aizskartās vai apstrīdētās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses (CPL 1.panta pirmā daļa). Šī norma formulēta kā vispārējais tiesību uz tiesas aizsardzību princips un gramatiskā tulkojumā faktiski attiecināma uz t.s. piespriešanas prasībām, t.i., ja prasītājs griežies tiesā, lai aizsargātu savas aizskartās tiesības. Tomēr jāatceras, ka persona var griezties tiesā arī tāpēc, lai apstrīdētu **citas** personas tiesības. "Nereti tiesiskajās attiecībās ieviešas nenoteiktība, rodas neskaidrības tiesību un pienākumu sadalījumā, tiek apstrīdēta pušu subjektīvo tiesību un pienākumu pastāvēšana. Šādu

¹¹ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 49.lpp.

¹² Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autors izdevums, 1933, 257.lpp.

noviržu novēršanā ieinteresēti ne tikai attiecīgās tiesiskās attiecības subjekti, bet arī (..) valsts un visa sabiedrība".¹³ Neskaidrības tiesiskajās attiecībās var novērst, ceļot t.s. atzīšanas prasības, kurās "prasītājs ir persona, kas noliedz kādas atbildētāja tiesības, bet atbildētājs – persona, kas atzīst šīs tiesības par savām".¹⁴ Tāpēc pareizāk būtu runāt nevis par pretējām, bet savām, patstāvīgām juridiskām interesēm. No minētā jāsecina, ka prasības tiesvedības kārtībā izskatāmajās lietās puses ir personas:

- 1) kurām ir savas subjektīvās materiāli tiesiskās intereses un procesuālā ieinteresētība lietas iznākumā;
- 2) kuras procesā uzstājas savā vārdā, savu interešu aizsardzībai.

Saprotams, ka visbiežāk viena puse uzskata, ka noticis viņas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizskārums un ka otra puse ir atbildīga (vainojama) par to. Līdz ar prasības celšanu pretējā puse, ja tā nevēlas procesu zaudēt, ir spiesta aizstāvēties pret celto prasību.

Prasības tiesvedībā puses – prasītājs un atbildētājs – ir obligātie procesa subjekti (angl. *conditionally necessary parties* – nosacīti nepieciešamie dalībnieki),¹⁵ bez kuriem tiesvedība nav iespējama: "Process ir cīņa, sacīkste, strīds, bet cīņa iespējama tikai starp divām pusēm. Bez tam process vienmēr ir vērsts pret noteiktu personu, domājamo tiesībpārkāpēju, kuram dodama iespēja aizstāvēties, aizsargāties pret šo prasību, ja viņš atrod, ka tā ir nepamatota".¹⁶

Neatkarīgi no celto prasījumu un prasītāju vai atbildētāju skaita, prasības tiesvedībā **pusēs** vienmēr ir tikai **divas** – prasītājs un atbildētājs. Tomēr prasītāja un atbildētāja procesuālo statusu noteikt reizēm ir visai apgrūtināši. Tā, piemēram, pamatojoties uz CPL 136.pantu, atbildētājs ir tiesīgs celt pretprasību pret prasītāju. Minētā panta ceturtā daļa nosaka, ka pretprasību, ko pieņēmusi tiesa, izskata kopā sākotnējo prasību. Tādējādi vienā lietā prasītājs var būt gan

¹³ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 113.lpp.

¹⁴ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 255.lpp.

¹⁵ Gene R. Shreve, Peter Raven-Hansen. Understanding Civil Procedure. Second Edition. 11 Penn Plaza, New York, 2000, p.248.

¹⁶ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 256.lpp.

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

prasītājs, gan atbildētājs un arī atbildētājs iegūst kā atbildētāja, tā arī prasītāja statusu. Prasību par laulības šķiršanu tiesa var izskatīt pēc abu laulāto kopējā pieteikuma (CPL 235.pants). Šajās prasībās likums neuzliek pusēm prasītāja un atbildētāja obligātu pretim stāvēšanas statusu, jo tiesai nav jāizšķir pušu strīds, bet gan jāpārbauda kopējā prasījuma likumīgums un pamatotība. Tas gan uzskatāms par izņēmumu, taču rāda, ka prasības tiesvedībā tiek izšķirts ne tikai prasītāja un atbildētāja strīds par tiesībām vai izskatītas prasītāja pretenzijas pret atbildētāju. Neapšaubāmi, tiesai vispirms jāpārbauda prasītāja tiesību aizskārums esamība. Šo jautājumu noskaidrošana nav atkarīga no atbildētāja celtajiem iebildumiem pret prasību.

Prasības tiesvedības jēga un būtība tomēr galvenokārt izpaužas prasītāja celtajās pretenzijās pret atbildētāju, norādot, ka tieši atbildētājs ir veicis un ir vainojams prasītāja tiesību vai likumīgo interešu aizskārumā. Tādēļ zinātniskajā literatūrā prasītājs atzīts par uzbrūkošo vai aktīvo pusi, bet atbildētājs – par pasīvo pusi.¹⁷ Pamatojoties uz šo koncepciju, prasītājs ir puse, kura griežas tiesā ar prasību aizsargāt aizskartās subjektīvās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, bet atbildētājs – puse, kura neatkarīgi no tās gribas ir aicināta piedalīties lietas iztiesāšanā paskaidrojumu došanai sakarā ar celto prasību un jautājuma par atbildību izšķiršanai.¹⁸

Jāatzīst, ka pušu iedalījums aktīvajā un pasīvajā pusē ir visai nosacīts, jo atbildētājs var izrādīt lielāku procesuālo aktivitāti kā prasītājs, piemēram, gadījumos, kad viņam ir labāka juridiskā sagatavotība, viņu pārstāv labs advokāts, prasība vāji pamatota un tml., atbildētājs var kļūt par uzbrūkošo pusi.

Likumā paredzētajos gadījumos valsts vai pašvaldību iestādes un personas var iesniegt tiesā pieteikumu, lai aizstāvētu tiesā citu personu tiesības un ar likumu aizsargātās intereses (CPL 88.panta pirmā daļa). Prasību ir tiesīgs celt arī prokurors (CPL 90.panta pirmā daļa). Jāuzsver, ka Prokuratūras likuma 17.panta otrajā daļā noteikts, ka, konstatējot likuma pārkāpumu, prokuroram ir **pienākums** (autora

¹⁷ Гражданский процесс. – Москва: Издательство БЕК, 1995, с.58-59.

¹⁸ Там же, с.58.

izcēlums) iesniegt prasības pieteikumu tiesā (panta otrās daļas trešais punkts).¹⁹

Tiesu praksē reizēm par prasītāju kļūdaini tiek atzīta persona, kura cēlusi prasību. Tā, piemēram, ja prasību ceļ prokurors, prasības pieteikumā viņš tiek norādīts kā prasītājs. Tā ir rupja kļūda. Persona, kura cēlusi prasību, lai aizsargātu citu personu tiesības, nav un arī nevar būt prasītājs, jo prasība celta **citas** personas interesēs. Nav iedomājama prasības pieteikuma konstrukcija, kad, piemēram, citas personas interesēs celtajā prasībā par naudas parāda piedziņu, prokurors, norādot sevi kā prasītāju, tiesai formulētu prasījumu: piedzīt par labu prasītājam (t.i., prokuroram) konkrētu parāda summu. Zinātniskajā literatūrā izteikts nepamatots viedoklis par to, ka personas, kurām likums piešķir tiesības griezties tiesā, lai aizsargātu citu personu tiesības, saucas par **procesuālajiem** prasītājiem.²⁰ Tas tomēr var radīt jucekli. Par kļūdainu atzīstams arī secinājums par prasītāja "piedalīšanās civilprocesā divām galvenajām formām".²¹ Prasītāja jēdziens paliek nemainīgs neatkarīgi no tā, vai viņš pats cēlis prasību, vai arī prasība celta viņa interesēs. "Procesuālā" prasītāja konstrukcija, kā arī koncepcija par prasītāja piedalīšanās procesā "divām formām" var radīt kļūdainu priekšstatu par vairāku prasītāju esamību un liecina par civilās tiesvedības jēdziena un būtības nepietiekošu izpratni. Prasības tiesvedībā (civilprocesā) var būt tikai viens prasītājs, tas kura intereses patiesi vai šķietami aizskartas. Jāuzsver, ka likums (CPL 76.pants) pietiekoši skaidri nosaka, ka lietās, kas uzsāktas pēc citu personu iniciatīvas, **prasītājs** ir persona, **kuras interesēs** uzsākta lieta (autora izcēlums). Likumā minētās iestādes un personas, ja tās cēlušas prasību, kā arī prokurors (ja viņš cēlis prasību vai likums paredz obligātu viņa piedalīšanos lietas izskatīšanā) ir citas grupas lietas dalībnieki (CPL 73.pants). Likums atsevišķi nosaka minēto iestāžu un personu vispārējās procesuālās tiesības un pienākumus. Tādējādi **prasības pieteicējs**, t.i., ja prasība

¹⁹ Prokuratūras likums: LR 1994.gada 19.maija likums// Latvijas Vēstnesis, 1994. 2.jūnijs, Nr.65 (grozījumi: L.V., 1996. 19.jan., Nr.10; 31.maijs, Nr.94; 1998. 15.apr., Nr.99; 4.nov., Nr.331/332; 2000. 27.jūn., Nr.240/241; 2002. 5.jūn., Nr.84; 29.okt., Nr.156; 2003. 1.jūl., Nr.97).

²⁰ Гражданский процесс. – Москва: Новый юрист, 1998, с.70.

²¹ Гражданский процесс: Учебник. 2-е.изд. – Москва, Юриспруденция, 2000, с.58.

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

celta citas personas interesēs, nav un nevar būt **prasītājs**. Jāuzsver, ka personas, kuras cēlušas prasību prasītāja interesēs, nav arī prasītāja pārstāvji, tām ir noteikts patstāvīgs lietas dalībnieka statuss.

Tomēr, ja lieta uzsākta **prasītāja interesēs** (CPL 76.pants), nav pieteikšanās skaidrības jautājumā – kādas ir prasības pieteicēja un prasītāja tiesiskās attiecības? Likums nosaka, ka personu atteikšanās no pieteikuma, kuru tās iesniegušas, neatņem personai, kuras interešu aizstāvēšanai pieteikums iesniegts, tiesības prasīt, lai tiesa lietu izskata pēc būtības (CPL 88.panta trešā daļa). Citiem vārdiem – prasītājs saglabā savu procesuālo statusu (procesuālās tiesības un pienākumus) arī gadījumā, ja personas, kuras cēlušas prasību viņa interesēs, atsakās no prasības. Jāatgādina, ka prasītājs ir obligāts procesa subjekts, bez kura prasības tiesvedība nav iespējama. No civilprocesa dispozitivitātes principa izriet, ka prasītājs ir tiesīgs izlemt – celt prasību tiesā, lai aizsargātu savas aizskartās vai apstrīdētās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, vai samierināties ar tiesību aizskārums un atteikties no prasības celšanas. Tādēļ nav mazsvarīgs jautājums – vai likumā noteiktās personas prasītāja interešu aizstāvēšanai var celt prasību bez prasītāja piekrišanas? Likums nenosaka, ka prasību prasītāja interešu aizstāvēšanai var celt tikai gadījumā, ja personas, kurām likums nosaka šādas tiesības, saņēmušas prasītāja rakstveida vai mutisku piekrišanu prasības celšanai un, ka tiesai jāpārbauda, vai prasītājs prasības celšanai devis piekrišanu. Tomēr likums uzliek tiesai pienākumu tiesas sēdē noskaidrot, vai prasītājs uztur prasību (CPL 163.panta otrā daļa). Tādējādi tiesa noskaidro prasītāja attieksmi pret prasību, arī gadījumā, ja prasību viņa interesēs cēlusi cita persona. Pamatojoties uz savām likumā noteiktajām tiesībām, prasītājs ir tiesīgs pilnīgi vai daļēji atteikties no prasības (CPL 74.panta trešās daļas 1.punkts). Par prasītāja atteikšanos no prasības tiesa pieņem lēmumu, ar kuru vienlaikus izbeidz tiesvedību lietā (CPL 164.panta piektā daļa). Šai sakarā rodas nozīmīgs jautājums – kā rīkoties gadījumā, ja, piemēram, konstatējot likuma pārkāpumu, prokurors cēlis prasību, bet prasītājs tiesā atteicies no prasības? Kā jau teikts, prasītājs ir tiesīgs izlemt – celt prasību vai no tā atturēties, citiem vārdiem – neviens nav tiesīgs noteikt, kā prasītājam rīkoties ar savām procesuālajām tiesībām, vai arī uzlikt viņam pienākumu rīkoties ar savām tiesībām. Tomēr šis pamatnoteikums nav piemērojams visos gadījumos. Tā, ja

prasību cēlis prokurors valsts vai pašvaldības interesēs, bet, piemēram, pašvaldības pārstāvis atteicies no prasības, šī atteikšanās tiesai nav saistoša, un, ja prokurors prasību uztur, tad tiesas pienākums ir izskatīt lietu pēc būtības. Konkrētais izņēmums no vispārējā civilprocesa dispozitivitātes principa izskaidrojams ar sekojošo: 1) prokurors prasību ceļ, pamatojoties uz konstatēto likuma pārkāpumu, tādēļ likuma prasību ievērošana ir obligāta visu valsts, pašvaldības iestāžu, kā arī amatpersonu un pilsoņu darbībā, un ir arī saistoša tiesai; 2) valsts vai pašvaldības lietas tiesā ved to pārstāvis. Pārstāvja atteikšanās no prasības var būt pamatota ar personīgiem apsvērumiem un neatbilstoša valsts vai pašvaldības tiesībām un interesēm. Taču ir skaidrs, ka arī šajā gadījumā prasības pieteicējs neiegūst prasītāja statusu, piemēram, prokurors tiesā uzstājas tieši savā vārdā, kaut arī citu interesēs.

Prasītājs ir persona, kura likumā noteiktā kārtībā cēlusi prasību tiesā vai kuras interesēs prasība celta, lai novērstu tiesību aizskārumu. Iespējams, ka tiesību aizskārums faktiski nav, bet prasītājs tikai uzskata, ka tāds ir noticis. To, vai šāds aizskārums ir bijis, konstatēt var tikai tiesa, izspriežot lietu pēc būtības. Bez tam jāņem vērā, ka uz prasītāju gulstas pierādīšanas pienākums, t.i., prasītājam jāpierāda tiesību aizskārums fakts, kas, protams, iespējams, tikai pamatojoties uz pierādījumiem. Tādēļ tiesību aizskārums esamības norādīšana atzīstama par formālu obligātu prasības celšanas priekšnoteikumu.

Atbildētājs ir persona, pret kuru celta prasība un kuru tiesa kā atbildētāju aicinājusi piedalīties lietas izspriešanā. Personu, kura ir atbildētājs, nosaka prasītājs pēc saviem ieskatiem. Tomēr, izspriežot lietu pēc būtības, var izrādīties, ka tiesību pārkāpumā vainojama cita persona, nevis prasītāja norādītais atbildētājs. Saprotais, ka nekādi pienākumi nevar būt noteikti personai, kura nav aicināta kā atbildētājs piedalīties lietas iztiesāšanā. Tādēļ civilprocesā pazīstams "īstās" un "neīstās" puses jēdziens. Dažādās valstīs konstatējama atšķirīga nostāja jautājumā par neīstās puses aizstāšanu. Tā, piemēram, Baltkrievijas Republikas Civilprocesa kodeksa 63.pantā paredzēta neīstā prasītāja un neīstā atbildētāja aizstāšanas kārtība.²² Pantā noteikts, ka neīstā puse tiek nomainīta, nepārtraucot lietas izskatīšanu.

²² Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск: "Ураджай", 2001.

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

Igaunijas CPK 76.pantā noteikta tikai neīstā atbildētāja aizstāšana.²³ Ievērības cienīgs ir minētā kodeksa 77.pants, kura pirmā daļa nosaka tiesas tiesības uzaicināt kā atbildētāju lietā personu, kuru prasītājs norādījis kā apstrīdētās tiesiskās attiecības dalībnieku, taču nav norādījis kā atbildētāju.

Latvijas Civilprocesa kodeksa (turpmāk – Latvijas CPK) 37.pantā bija noteikts: "Ja tiesa lietas izskatīšanas laikā nodibinājusi, ka prasību nav cēlusi tā persona, kurai ir prasījuma tiesības, vai arī ka prasība nav celta pret to personu, kurai pēc prasības jāatbild, tiesa, lietu **neizbeidzot** (autora izcēlums), ar prasītāja piekrišanu var atļaut aizstāt sākotnējo prasītāju vai atbildētāju ar īsto prasītāju vai atbildētāju". Civilprocesa likumā neīstās puses aizstāšana nav paredzēta. Likums nosaka, ka tiesvedība lietā **izbeidzama** (autora izcēlums), ja prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesības (CPL 223.panta 2.punkts). Ja tiesvedība lietā izbeigta, atkārtota griešanās tiesā strīdā starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un uz tā paša pamata nav pieļaujama (CPL 225.pants). Likumdevējs pamatoti atzinis, ka prasītājam ir jāzina, vai viņam ir prasījuma tiesības pret konkrētu personu, citiem vārdiem – prasītājam pašam jā rūpējas par to, lai viņa celtā prasība būtu pietiekoši juridiski pamatota, un jāatturas no nepamatotas prasības celšanas. Sarežģītāks ir jautājums par neīstā atbildētāja aizstāšanu. Likums konkrēti nenosaka, kā rīkoties gadījumā, ja lietas iztiesāšanas laikā konstatēts, ka prasība nav celta pret personu, kurai pēc prasības jāatbild. No likuma jēgas izriet, ka šajā gadījumā tiesai prasība jānoraida kā nepamatota, t.i., nav pamata materiāli tiesiskajam prasījumam pret prasītāja norādīto atbildētāju, un likums neparedz šī atbildētāja aizstāšanu ar citu personu.

Pušu aizstāšana pieļaujama t.s. tiesību pēctecības gadījumā²⁴ (lat. *successio in ius*), kas civilprocesā pazīstama kā puses procesuālo tiesību pārņemšana. Ja viena no pusēm lietā izstājas (fiziskas personas nāve, juridiskā persona beidz pastāvēt, prasījuma cesija, parāda

²³ Code of Civil procedure. – Tallinn: "Bi-info", 2000.

²⁴ Pirmskara procesuālajā terminoloģijā lietoja "pēcnācības procesā" jēdzienu. Sk.: *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autors izdevums, 1933, 262.-267.lpp.

pārvede²⁵), tiesa pieļauj aizstāt šo pusi ar tās tiesību pārņēmēju (CPL 77.panta pirmā daļa). Ja viena no pusēm izstājas un apstrīdētā tiesiskā attiecība pieļauj tiesību pārņemšanu, tiesas pienākums ir apturēt tiesvedību lietā (CPL 214.panta 1.punkts). Turpretim, ja tiesību pārņemšana nav pieļaujama, tiesa izbeidz tiesvedību lietā (CPL 223.panta 7. un 8.punkts). Procesuālo tiesību pārņemšana iespējama tikai gadījumā, ja apstrīdēto tiesisko attiecību pārņemšana pieļaujama materiālajās tiesībās. Tā, piemēram, cesijas priekšmets nevar būt prasījumi, kuru izlietošana vai nu pēc līdzēju vienošanās, vai pēc likuma saistīta ar kreditora personu (Civillikuma 1799.panta 1.punkts). Tāpat arī "mantojumā neietilpst tīri personiskas saistības".²⁶ Tādējādi procesuālo tiesību pārņemšana pilnībā ir atkarīga no materiālajām tiesībām. Tiesai, pamatojoties uz iesniegtajiem pierādījumiem, jākonstatē, kādas tiesības un kādā apjomā tiek pārņemtas. Materiālajās tiesībās izšķirama vispārējā jeb universālā (lat. *successio universalis*) un speciālā jeb atsevišķā (lat. *successio singularis*) tiesību pēctecība. Universālā tiesību pēctecība ir gadījumā, kad tiesības tiek pārņemtas pilnā apjomā, bez atrunām vai nosacījumiem (fiziskas personas nāve, juridiskas personas izbeigšanās). Persona ir tiesīga nodot citai personai arī konkrētas, atsevišķas tiesības (prasījumu tiesību cesija, pārjaunojums).

Atšķirībā no materiālajām tiesībām procesuālajās tiesībās nav iespējama daļēja vai atsevišķu procesuālo tiesību pārņemšana.

Procesuālo tiesību pārņemšanu raksturo sekojošais:

- 1) tiesību pārņemšana iespējama tikai iesāktā (ierosinātā) lietā neatkarīgi no tiesvedības stadijas;
- 2) tiesību pārņemšanas gadījumā tiesvedība lietā tiek apturēta (CPL 214.panta 1.punkts) un atjaunota no stadijas, kurā tā apturēta;
- 3) visas procesuālās darbības, kas izdarītas līdz tiesību pārņemšanas brīdim, ir saistošas puses tiesību pārņēmējam (CPL 77.panta trešā daļa). Tātad, ja, piemēram, prasītājs atteicies no prasības vai atbildētājs prasību atzinis, prasītāja tiesību pārņēmējs nav tiesīgs

²⁵ Parāda pārvede bija paredzēta Latvijas PSR Civillikodeksa 200.pantā, taču Civillikumā šāda termina nav. Civillikuma 1868.pantā noteikts, ka agrākā parādnieka aizstāšana ar jaunu (subrogācija) notiek ar pārjaunojumu (*novatio*).

²⁶ *Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs.* – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 28.lpp.

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

prasīt prasības apmierināšanu, bet atbildētāja tiesību pārņemējs vairs nav tiesīgs celt iebildumus pret prasību. Kā redzams, procesuālo tiesību un pienākumu apjoms ir atkarīgs no procesa stadijas, kurā notiek tiesību pārņemšana;

- 4) pamatojoties uz civilprocesa dispozitivitātes principu, prasītāja tiesību pārņemšana var notikt tikai gadījumā, ja tiesību pārņemējs to grib. Ja prasītāja tiesību pēctecis prasītāja tiesības nav pārņēmis, tiesvedība lietā izbeidzama.²⁷ Turpretim atbildētāja piekrišana procesuālo tiesību pārņemšanai nav nepieciešama, t.i., tiesa var aicināt kā atbildētāju prasītāja norādīto personu, ja konstatē, ka šī persona ir materiālo tiesību pārņemējs.

²⁷ Ja tiesa konstatē, ka apstrīdētā tiesiskā attiecība pieļauj tiesību pārņemšanu, tiesvedība tiek apturēta līdz tiesību pārņemēja noteikšanai vai likumiskā pārstāvja iecelšanai (CPL 214.panta pirmā daļa). Tādēļ tiesu praksē nereti rodas jautājums par tiesvedības apturēšanas termiņu – cik ilgi tiesai jāgaida, līdz tiesību pārņemējs pārņems savas procesuālās tiesības? Jāņem vērā, ka procesuālos termiņus nosaka likums vai tiesa (tiesnesis) (CPL 46.panta pirmā daļa). Tātad tiesa šo termiņu var noteikt, ievērojot materiālo tiesību normas, piemēram, ja mirusi fiziskā persona, jāņem vērā Civillikuma 693.panta noteikumi par mantojuma pieņemšanas termiņu. Ja tiesa konkrētu termiņu nav noteikusi un materiālajās tiesībās noteiktajā tiesību pārņemšanas termiņā persona nav griezusies tiesā, tiesvedību lietā tiesa atjauno pēc savas iniciatīvas (CPL 218.pants).

2.3. Trešās personas

Civiltiesiskās attiecības nepastāv izolēti cita no citas, tās ir visai sarežģītas un daudzpusīgas. Tādēļ strīds par tiesībām starp prasītāju un atbildētāju var skart arī tādu personu intereses, kuras nav cēlušas prasību un nav aicinātas piedalīties lietā kā atbildētāji. Šīs personas prasības tiesvedībā sauc par trešajām personām. Likumā noteikts, ka par trešo personu var būt fiziska vai juridiska persona, kuras tiesības vai pienākumus pret vienu no pusēm var skart spriedums lietā (CPL 78.panta pirmā daļa). Zinātniskajā literatūrā ir skaidrots, ka par trešajām personām atzīstamas personas, kas juridiski ieinteresētas prasības lietas iznākumā strīdā starp pusēm.²⁸ Savukārt "juridiskā ieinteresētība" izskaidrota ar to, ka tiesas spriedums var skart šo personu tiesības vai pienākumus.²⁹ Tomēr jautājums par "juridiskās ieinteresētības" izpratni un par to – kādas tiesības izriet no šīs ieinteresētības, ir visai sarežģīts. Nav šaubu, ka civiltiesiskajās attiecībās noteicošās ir mantiskās intereses, taču "intereses jēdziens aptver ne tikai pozitīvu labumu, ieguvumu vai peļņu, bet arī atbrīvošanos no kaut kā neizdevīga, piemēram, no kāda pienākuma izpildīšanas".³⁰ Tāpat jāņem vērā, ka personas intereses var būt saistītas ne tikai ar konkrētā strīda izšķiršanu par labu kādai no pusēm, bet arī ar iespējamiem nākamajiem prasījumiem pret viņu, t.i., ar regresa prasību, ko, piemēram, darba devējs var celt pret darbinieku, paaugstinātā bīstamības avota valdītājs pret šī avota lietotāju. Tādējādi tiesvedībā trešajai personai var būt vai nu patstāvīgas intereses, kas ir atšķirīgas no pušu interesēm, vai arī trešās personas intereses var sakrist ar kādas puses interesēm. Likums nosaka, ka katrai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā (CPL 1.panta pirmā daļa). Tādēļ trešajai personai ar patstāvīgām interesēm ir noteiktas prasījuma tiesības un tā var iestāties lietā, iesniedzot prasības pieteikumu (CPL 79.panta pirmā daļa). Likums izšķir trešās personas ar patstāvīgiem prasījumiem (CPL 79.pants) un trešās personas bez patstāvīgiem prasījumiem, kuras iestājas lietā prasītāja vai atbildētāja pusē

²⁸ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1998, 274.-275.lpp.

²⁹ Rozenbergs J., Briģis I. Padoņļu civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 57.lpp.

³⁰ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 489.lpp.

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

(CPL 80.pants). Trešajai personai ar patstāvīgiem prasījumiem ir noteiktas prasītāja tiesības un pienākumi (CPL 79.panta otrā daļa). Trešajām personām, kas nepiesaka patstāvīgus prasījumus, ir puses procesuālās tiesības un pienākumi, izņemot tiesības grozīt prasības pamatu vai priekšmetu, palielināt vai samazināt prasījumu apmēru, atteikties no prasības, atzīt prasību vai noslēgt izlīgumu, kā arī prasīt tiesas sprieduma izpildi (CPL 80.panta otrā daļa). Kaut gan likums nosaka trešajām personām pušu tiesības un pienākumus, saprotams, ka trešās personas nav un nevar būt puses, "trešā persona nevar aizvietot pusi, un tiesa nevar piespriest nekādu prasījumu par labu trešajai personai ne arī no viņas par labu pusei".³¹ Trešā persona nevar arī, piemēram, celt pretprasību. Trešās personas ir patstāvīgi procesa subjekti, tām nav saistošas pušu procesuālās darbības, piemēram, prasītāja atteikšanās no prasības vai atbildētāja prasības atzīšana, tāpat arī pusēm nav saistošas trešo personu procesuālās darbības. Trešajām personām kā lietas dalībniekiem pēc saviem ieskatiem ir tiesības pārsūdzēt tiesas pieņemtos nolēmumus.

Zinātniskajā literatūrā izteikts viedoklis, ka procesuālais termins "trešās personas" ir maldinošs un neizsaka šo lietas dalībnieku jēdzienu.³² Ņemot vērā to, ka trešās personas iesaistās, "ielaužas" pušu strīdā, agrākajā procesuālajā terminoloģijā šī iesaistīšanās ir nodēvēta par "intervenci". Trešās personas ar patstāvīgiem prasījumiem iesaistīšanās lietā tika dēvēta par "galveno intervenci" (*interventia principalis*), bet trešās personas bez patstāvīgiem prasījumiem iesaistīšanās – par "blakus intervenci" (*interventia accessoria*). Ar galveno iesaistīšanos trešā persona tika uzskatīta par patstāvīgu procesa dalībnieku, bet ar blakus iesaistīšanos – par pabalstītāju procesā.³³

Trešajai personai ar patstāvīgiem prasījumiem likums nosaka tiesības pieteikt prasījumus par strīda priekšmetu. Šeit gan jāpiebilst, ka likuma formulējums pieteikt prasījumus par strīda "priekšmetu" ir nekorekts. Mantiskie vai nemantiskie labumi, uz ko tiesiskajā attiecībā

³¹ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 493.lpp.

³² Гражданский процесс. – Москва: Новый юрист, 1998, с.81.

³³ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 485.-495.lpp.

vērstas subjektīvās tiesības un pienākumi, ir tiesiskās attiecības objekts.³⁴ Strīdā par tiesībām tiek apstrīdēts materiāli tiesisko attiecību objekts, līdz ar to pareizāk būtu runāt par strīda objektu, un nevis par strīda priekšmetu.³⁵

Trešā persona ar patstāvīgiem prasījumiem var celt prasību atbilstoši prasības celšanas vispārīgajiem noteikumiem un kārtībai. Tādējādi trešās personas ar patstāvīgiem prasījumiem procesuālais statuss zināmā mērā līdzinās līdzprasītāja procesuālajam statusam, jo kā līdzprasītājam, tā arī trešajai personai ar patstāvīgiem prasījumiem ir tiesības celt prasību, t.i., pieteikt prasījumu uz strīda priekšmetu, kas ietekmē vai var ietekmēt prasītāja prasījuma apjomu. Domājams, ka nozīmīgākais, kas atšķir līdzprasītāju no trešās personas ar patstāvīgu prasījumu par strīda priekšmetu, ir prasības pamats. Prasītāja un līdzprasītāja prasībai ir viens un tas pats pamats, turpretim trešajai personai, kas piesaka patstāvīgus prasījumus par strīda priekšmetu, ir atšķirīgs prasības pamats. Bez tam: 1) prasītājs un līdzprasītājs prasību ceļ pret atbildētāju, bet trešā persona, kas piesaka patstāvīgus prasījumus par strīda priekšmetu, prasību var celt kā pret atbildētāju, tā arī pret prasītāju, tā noliedz kā vienu, tā otra tiesības; 2) trešās personas var iestāties lietā, pirms ir pabeigta lietas izskatīšana pēc būtības pirmās instances tiesā (CPL 78.panta trešā daļa).

Kaut gan likums trešās personas apzīmē ar vienu jēdzienu (CPL 78.panta pirmā daļa), tomēr trešo personu ar patstāvīgiem prasījumiem un trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem pieaicināšanas vai iesaistīšanās lietā mērķi un pamats ir visai atšķirīgi. Trešās personas ar patstāvīgiem prasījumiem iesaistīšanās lietas iztiesāšanā pamatojas uz šo personu tiesību uz tiesas aizsardzību realizācijas vispārīgā principa. Trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem iesaistīšana lietas iztiesāšanā sekmē vispusīgāku un pilnīgāku apstākļu noskaidrošanu lietā un var novērst šīs personas tiesību aizskāruma nākotnē.

Sarežģīts ir jautājums par trešo personu pieaicināšanu vai iesaistīšanos lietā. Trešās personas var iestāties lietā vai nu pēc savas iniciatīvas, vai arī tikt pieaicinātas piedalīties lietā pēc pušu vai prokurora lūguma (CPL 80.panta trešā daļa). Trešās personas tiek pieaicinātas vai

³⁴ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1988, 260.-261.lpp.

³⁵ Jāsecina, ka pareizāks būtu formulējums: trešās personas, kas piesaka (vai nepiesaka) patstāvīgus prasījumus par strīda objektu.

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

pielaistas piedalīties lietā saskaņā ar tiesas lēmumu (CPL 81.panta pirmā daļa). Tai pašā laikā likums nosaka, ka gadījumā, ja apelācijas instance konstatē, ka tiesas spriedums piešķir tiesības vai uzliek pienākumus personai, kura nav pieaicināta kā lietas dalībnieks, apelācijas instances tiesa neatkarīgi no apelācijas sūdzības motīviem ar lēmumu atceļ pirmās instances tiesas spriedumu un nosūta to jaunai izskatīšanai pirmās instances tiesā (CPL 427.panta pirmās daļas 4.punkts). Likums "principā aizliedz nosūtīt lietu jaunai izskatīšanai pirmās instances tiesā. Izņēmumi ir gadījumi, kad pirmās instances tiesa pieļāvusi būtiskus civilās tiesvedības pamatnoteikumu pārkāpumus, kas dod pamatu atzīt, ka pārkāptas lietas dalībnieku tiesības uz viņu lietas izskatīšanu objektīvā, neatkarīgā, kompetentā un likumīgi izveidotā tiesā".³⁶ Likums nepārprotami nosaka, ka persona, kuras tiesības vai pienākumus pret vienu no pusēm var skart spriedums lietā, ir trešā persona (CPL 78.panta pirmā daļa). No tā var secināt, ka trešās personas nepieaicināšana lietā, kas skar viņas tiesības un pienākumus pret pusēm, atzīstama par likuma pārkāpumu. Tomēr, kā jau teikts, trešo personu ar patstāvīgiem prasījumiem un trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem iesaistīšanas pamats un procesuālais statuss ir visai atšķirīgi. Trešās personas bez patstāvīgiem prasījumiem intereses konkrētajā lietā sakrīt ar prasītāja vai atbildētāja interesēm, tā iestājas lietā prasītāja vai atbildētāja pusē. Tiesības un pienākumi pret vienu no pusēm var rasties tikai trešajai personai ar patstāvīgiem prasījumiem. Tādējādi nav pieļaujama minētā CPL 427.panta pirmās daļas 4.punkta paplašināta tulkošana un nav attaisnojama tiesu prakse, kad apelācijas instances tiesa "atceļ pirmās instances tiesu spriedumus arī gadījumos, ja lietā nav pieaicinātas trešās personas bez patstāvīgiem prasījumiem".³⁷

Svarīgs ir jautājums par trešās personas iesaistīšanos lietā. Likums izšķir trešo personu iestāšanās un pieaicināšanas jēdzienus. Saprotams, ka trešā persona var iestāties lietā tikai gadījumā, ja tai kļuvis zināms par lietas iztiesāšanu. Trešo personu pieaicināšanas

³⁶ Aigars G. komentāri pie CPL 427.panta. Grām.: Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna un M.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 400.lpp.

³⁷ Turpat, 401.lpp.

tiesības likums nosaka pusēm un prokuroram (CPL 78.panta trešā daļa). Ņemot vērā to, ka trešās personas bez patstāvīgiem prasījumiem lietā iestājas lietā prasītāja vai atbildētāja pusē, kļūstot par viņu pabalstītājiem, puses būs ieinteresētas šo personu uzaicināšanā. Var atzīt, ka trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem pieaicināšana lietā var būt pamatota ar pušu interesēm³⁸ un arī vēlama lietas apstākļu vispusīgai un pilnīgai noskaidrošanai, taču viņu nepieaicināšanu nevar atzīt par rupju likuma pārkāpumu. Viņām paliek iespēja citā procesā cīnīties par savām interesēm.

Sarežģītāks ir jautājums par trešo personu ar patstāvīgiem prasījumiem pieaicināšanu piedalīties lietā. Kā jau teikts, trešo personu ar patstāvīgiem prasījumiem prasības celšana pamatojas uz vispārējā tiesību uz tiesas aizsardzību principa. Trešo personu ar patstāvīgiem prasījumiem nepieaicināšana atzīstama par civilās tiesvedības pamatnoteikumu būtisku pārkāpumu tad, ja šai trešajai personai ir lielākas tiesības uz strīdus objektu nekā prasītājam vai atbildētājam. Taisnībai galarezultātā ir jāuzvar, un to ir iespējams panākt, ceļot prasību pret uzvarējušo prasītāju vai atbildētāju, tikai jau uz cita pamata, kas saistās ar trešās personas tiesībām. Likums nosaka, ka tiesības pieaicināt trešās personas piedalīties lietā ir **tikai** lietas dalībniekiem – prokuroram un pusēm (CPL 78.panta trešā daļa). Tomēr prokurors lietas iztiesāšanā piedalās tikai likumā noteiktajos gadījumos, bet puses lietā rīkojas savās interesēs, turpretim trešā persona, piesakot patstāvīgus prasījumus, aizsargā savas tiesības. Prasības celšana par strīda priekšmetu neapšaubāmi skar pušu tiesības un intereses, tādēļ grūti iedomāties, ka puses būs ieinteresētas trešās personas pieaicināšanā, gluži pretēji – puses var būt ieinteresētas, lai trešā persona ar patstāvīgiem prasījumiem netiktu pieaicināta piedalīties pušu strīda izšķiršanā. Likums nav noteicis tiesai ne pienākumu, ne tiesības pieaicināt lietā trešo personu. Taču praksē pirmās instances tiesas spriedumu apelācijas instance atceļ gadījumā, ja **tiesa** nav pieaicinājusi trešo personu, kuras intereses ir skartas strīdā. Tā, piemēram, atceļot Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedumu lietā, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta savu lēmumu pamato sekojoši: "tiesa nav apsvērusi nepieciešamību pieaicināt viņu (trešo personu – aut.) piedalīties lietā kā lietas

³⁸ Neapšaubāma ir arī pašas trešās personas ieinteresētība.

2.nodaļa

Lietas dalībnieki, kuriem ir pierādīšanas pienākumi

dalībnieci, kaut gan spriedums skar viņas intereses".³⁹ Var teikt, ka tiesa nav vispusīgi noskaidrojusi lietas faktiskos apstākļus, pastāvošās tiesiskās attiecības.

Trešo personu pieaicināšanas reglamentācijā likumdevēja nekonsekvence ir acīmredzama: no likuma jēgas izriet, ka trešās personas nepieaicināšana lietā atzīstama par tiesas pieļautu būtisku pārkāpumu, tai pašā laikā likums nosaka, ka "trešo personu pieaicināšana vai pielaišana nevar notikt pēc tiesas iniciatīvas, bet gan ir nepieciešams šīs personas vai kāda cita lietas dalībnieka iesniegums".⁴⁰ Nav saprotams – kā tiesa var pieļaut būtisku civilās tiesvedības pamatnoteikumu pārkāpumu, ja lietas dalībnieki nav pieteikuši lūgumu pieaicināt trešo personu gadījumā, kad tiesas spriedums var skart tiesības vai pienākumus pret vienu no pusēm?⁴¹ Likums nevar uzlikt tiesai pienākumu pārliecināt puses par nepieciešamību pieaicināt trešās personas piedalīties lietā. Neapšaubāmi jautājums par tiesas iniciatīvas noteikšanu trešās personas pieaicināšanai ir aktuāls. Zinātniskajā literatūrā par šo jautājumu izteikts šāds viedoklis: "Trešā persona var nezināt par lietas izskatīšanu tiesā. Tāpēc, ja lietas sagatavošanas iztiesāšanai procesā tiesnesis konstatē, ka pieteiktā prasība skar trešās personas intereses, tiesnesim ir jāpaziņo šai personai par tiesas tiesvedībā esošo lietu, tiesas sēdes laiku un jāizskaidro trešajai par personai par viņas tiesībām piedalīties lietā".⁴² Minētajam viedoklim nevar nepievienoties un Civilprocesa likumā nepieciešams iekļaut atbilstošu normu.

³⁹ Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas lēmums lietā Nr. PAC-174. Grām.: Latvijas Republikas apelācijas instances civillietu nolēmumu apkopojums 1998.-1999.gads. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 611.-612.lpp.

⁴⁰ Aigars G. komentāri pie CPL 427.panta. Grām.: Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna un M.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 401.lpp.

⁴¹ Kā redzams minētajā piemērā, arī apelācijas instances tiesai, atceļot pirmās instances tiesas spriedumu, ir apgrūtināši formulēt lēmuma motivāciju, jo likums nepieļauj lēmumu motivēt ar to, ka "tiesa nav pieaicinājusi", tādēļ apelācijas instances tiesa spiesta aprobežoties ar nekonkrētu un grūti izprotamu formulējumu: "tiesa nav apsvērusi nepieciešamību pieaicināt".

⁴² Гражданский процесс. – Москва: Городец-издат, 2000, с. 119.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

3.1. Principu jēdziens un nozīme

Jēdziens "princips" cēlies no latīņu "*principium*", kas nozīmē pamattēzi, pamatnoteikumu, vadošo ideju.⁴³ Romiešu tiesībās "*princeps*" (*primus + capere*) tika saprasts kā pirmais, galvenais.⁴⁴

Principi tiesību nozarēs izpaužas kā attiecīgās nozares tiesiskās reglamentācijas būtiskās, noteicošās idejas. Ņemot vērā katras tiesību nozares īpatnības, atšķirīgi ir arī to principi. Var teikt, ka civilprocesa principi ir vadošās idejas vai tie pamatnoteikumi, uz kuriem balstās civilā tiesvedība. Tā kā prasības kārtībā tiek izskatīti civiltiesiskie strīdi, prasības tiesvedībā izpaužas civilprocesuālo principu būtība.

Runājot par tiesību principiem jāuzsver, ka jebkura pamatideja vai noteikums uzskatāms par principu gadījumā, ja tas noteiktā kārtībā ir nostiprināts likumdošanas aktos. Taču jāņem vērā, ka vairumā gadījumu vispārīgie tiesību principi nav tieši ietverti normatīvajos tiesību aktos, bet gan izriet no tiem vai pat no visas tiesību sistēmas kopumā un nostiprinās kā tiesību avots tiesu prakses rezultātā. Latvijā tiesību zinātne atsakās no daudzu gadus valdošās tiesību pozitīvisma doktrīnas, kad par vienīgo tiesību avotu tika atzīts likums un normatīvistiskā tiesību izpratne nepieļāva pat iespēju, ka varētu pastāvēt kādi likumā konkrēti neformulēti vai pat virspozitīvi tiesību principi, kuri būtu likumdošanas leģitimitātes kritērijs un kurus tiesas varētu tieši piemērot likumdošanas robu esamības gadījumos.⁴⁵ Šajā sakarā jāsecina, ka ne visi turpmāk apskatītie civilprocesa principi ir pietiekami skaidri formulēti atsevišķās likuma normās, tomēr to pastāvēšanu ir iespējams konstatēt, analizējot normas kopumā, un ar tiem nevar nerēķināties. Likumdošanas aktos nostiprinātie principi raksturo ne tikai valsts attīstību kopumā, atspoguļo tās demokrātijas

⁴³ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1988, 214.-215.lpp.; Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Liesma, 1978, 581.lpp.

⁴⁴ Бартошек М. Римское право. – Москва: Юридическая литература, 1989, с. 258.

⁴⁵ Iljanova D. Vispārīgie tiesību principi kā tiesību avots// Latvijas Vēstnesis, 1997. 22.oktobris, Nr.277/278.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

un tiesiskuma attīstības pakāpi, bet arī nosaka valsts pienākumus un atbildību. Tā, piemēram, Eiropas Padomes Civiltiesību pretkorupcijas konvencijas 5.pants nosaka, ka valsts atbildība zaudējuma nodarīšanas gadījumos nosakāma un risināma atbilstoši katras valsts civiltiesību un civilprocesa principiem.⁴⁶

Nostiprinātajiem principiem ir saistošs raksturs, kas nozīmē, ka tie ir obligāti jāievēro un jāpilda kā katrai personai, institūcijai, tā arī valstij kopumā.

Likumdošanas aktos noteiktajiem principiem nav tikai formāls vai deklaratīvs raksturs, tie konsekventi jāievēro tiesu praksē, nepieļaujot pretrunas starp nostiprinātajiem procesuālajiem principiem un to piemērošanu tiesu praksē.

Principu noteikšana tiesvedību reglamentējošajos aktos ir viens no svarīgākajiem valsts pienākumiem, tiesiskās kārtības nodrošināšanas priekšnoteikumiem. Kaut arī tiesvedības principus raksturo noteikta stabilitāte, tomēr tie nevar palikt nemainīgi.

Sociālistiskajā iekārtā bija noteikts, ka padomju civilprocesa uzdevumi ir nodrošināt civillietu izskatīšanu tā, lai aizsargātu PSRS sabiedrisko iekārtu, sociālistiskās saimniecības sistēmu un sociālistisko īpašumu, pilsoņu un organizāciju ar likumu garantētās tiesības un brīvības (Latvijas PSR CPK 2.pants). Saprotams, ka pēc neatkarības atjaunošanas, realizējot tiesu sistēmas reformu, nepietika tikai ar pašas tiesu sistēmas reorganizēšanu, atjaunojot trīs līmeņu tiesu instances. Novēršot padomju tiesību teorijas radīto atpalcību, bija nepieciešams tiesu darbību reorganizēt atbilstoši kontinentālās Eiropas tiesību principiem, starptautiskajiem līgumiem, demokrātiskas un tiesiskas valsts standartiem.

⁴⁶ Civil Law Convention on Corruption. ETS No.174

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm>

Sk. arī: Multidisciplinary Group of Corruption (GMC) Civil Law Convention and Explanatory report to the Civil Law Convention. Strasbourg, (GMC) (99) 29, 10 September 1999 (Eiropas Padomes izdevums).

Šai sakarībā nozīmīgi ir unificētie civilprocesa principi, t.i., Eiropas Savienības dalībvalstu vienveidīgie civilās tiesvedības principi.⁴⁷ Tie ir:

- 1) tiesas aizsardzības pieejamības princips;
- 2) patiesības princips;
- 3) atklātuma princips;
- 4) tiesu neatkarības princips;
- 5) savlaicīguma princips.

Latvijā civilo tiesvedību reglamentējošie principi nostiprināti CPL 1.sadaļas 1.nodaļā "Civilprocesa principi". Tomēr jāņem vērā, ka civilprocesa pamatprincipi noteikti arī citos tiesību aktos: Latvijā spēkā esošajās starptautiskajās konvencijās un līgumos, Latvijas Republikas Satversmē (82., 83., 84., 86., 91. un 92.pants) un likumā "Par tiesu varu".

Principus var iedalīt pēc dažādām pazīmēm (kritērijiem), taču neatkarīgi no iedalījuma principi ir vienlīdz nozīmīgi kā civilprocesuālās tiesvedības pamatu nostiprināšanā, tā arī to piemērošanā tiesu praksē.

Svarīgākie prasības tiesvedības principi ir raksturoti turpmāk.

⁴⁷ Vairāk par šo jautājumu sk.: *Панкова О.А. Принципы гражданского процесса в государствах – членах Европейского Союза// Вестник Московского университета (Право). – Москва, 2000, сер.11, № 3.*

3.2. Tiesības uz tiesas aizsardzību

Tiesības uz tiesas aizsardzību ir vienas no svarīgākajām cilvēktiesībām. Tādēļ katrā demokrātiskā un tiesiskā valstī šis princips tiek nostiprināts likumdošanas aktos kā pamatprincips. Piemēram, Vācijā tiesības tikt uzklautam tiesā (*der Anspruch auf Rechtliches Gehör*) ir nostiprinātas Pamatlikuma (*Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland*) 103.pantā. Tiesa nav tiesīga pieņemt nekādus nolēmumus, nedodot iespēju pusēm izteikties. Šī konstitucionālā principa neievērošana tiek uzskatīta par cilvēka pamattiesību pārkāpumu, par ko ar sūdzību var griezties Federālajā Konstitucionālajā tiesā.

Krievijas Federācijas Civilprocesa kodeksa 3.pantā nostiprinātas tiesības griezties tiesā (*право на обращение в суд*).

Latvijas CPL 1.sadaļas 1.nodaļas "Civilprocesa principi" 1.pantā "Personas tiesības uz tiesas aizsardzību" teikts: "Katrai fiziskai un juridiskai personai (turpmāk – persona) ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā. Personai, kas griezies tiesā, ir tiesības uz tās lietas izskatīšanu tiesā likumā noteiktajā procesuālajā kārtībā". Tādējādi jāsecina, ka CPL kā procesuālo pamatprincipu nostiprina personas tiesības uz tiesas aizsardzību. Tomēr jāatzīst, ka panta redakcija ir visai neskaidra, jo par tiesas aizsardzību civilprocesā var runāt tikai visai abstraktā nozīmē. Pants var radīt kļūdainu pārlicēību, ka pilnīgi pietiekoši ir aprobežoties ar pieteikuma par tiesību aizskārumu iesniegšanu tiesā un sagaidīt, ka tiesa uzņemsies cietušā aizstāvības pienākumus. Tādēļ jāatgādina, ka izskatot civiltiesisko strīdu, tiesai nav un nevar būt pienākums uzņemties vienas puses deklarēto aizskarto tiesību vai likumīgo interešu aizsardzības funkcijas, jo pusēm ir vienlīdzīgas tiesības likuma un tiesas priekšā (CPL 9.pants). Likums uzliek tiesai pienākumu "noskaidrot lietas apstākļus" (CPL 8.panta pirmā daļa) un nevis aizsargāt kādu no pusēm. "civiltiesā procesuālo līdzekļu un pierādījumu izvēle pilnīgi atkarājas no pašām pusēm (...). Civiltiesā šie neiejaucas, piešķirot šeit pusēm plašu autonomiju. Līdzekļu un paņēmieni izvēle, ar kuriem puse grib

pārliecināt tiesu, ka viņai ir taisnība (...) arī atkarājas no pašas puses, kas tikai pati var zināt, vai viņas privātās tiesības ir aizskartas." ⁴⁸

Civilprocesā, ja persona uzskata, ka viņas tiesības ir aizskartas, un ir nolēmusi griezties tiesā, tad viņai ne tikai jāsaņem un jāiesniedz tiesā visi nepieciešamie dokumenti, bet arī jāiesniedz pierādījumi savu prasījumu pamatošanai, bet tiesas pienākums ir iztiesāt lietu atbilstoši likumā noteiktajām prasībām. Tātad jāsecina, ka tiesas aizsardzības princips ir jāsaprot kā likumā garantēta iespēja personai griezties tiesā un veikt attiecīgas procesuālas darbības, lai aizsargātu savas aizskartās civilās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, un nevis kā tiesas pienākums uzņemties iniciatīvu kādas personas aizsardzībai. Citiem vārdiem, personai tiek garantētas iespējas aizsargāt savas aizskartās tiesības likumā noteiktajā kārtībā, un nevis patvarīgi. Šīs tiesības kā nozīmīgs cilvēktiesību aizsardzības princips precīzāk formulētas Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā: "Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumīgās intereses taisnīgā tiesā".

Tiesas aizsardzība ir civilo tiesību aizsardzības svarīgākā forma, jo aizskartās civilās tiesības atkarībā no kompetences sfēras var aizsargāt arī tiesu sistēmai piederīgās iestādēs – bāriņtiesā un pagasttiesā, kā arī šķīrējtiesā, darba strīdu komisijā vai administratīvā kārtībā.

Bez tiesas aizsardzības jēdziena izpratnes nozīmīgs ir arī jautājums par šī principa realizēšanas nodrošināšanu praksē. Citiem vārdiem, svarīgs ir jautājums par to, vai likums tikai pasludina tiesas aizsardzības principu vai arī reāli nodrošina iespējas griezties tiesā civilo tiesību aizskāruma gadījumā. Faktiski jārūnā par t.s. tiesībām uz tiesas pieejamību (angl. – *right of access to court*). Šo tiesību būtība izpaužas tās personas faktiskā iespējā griezties tiesā, kuras tiesības ir aizskartas. Tiesības uz tiesas pieejamību attiecināmas uz visām tiesu instancēm, taču tās nevar būt absolūtas, un ir pakļautas zināmiem ierobežojumiem. Šiem ierobežojumiem, kurus "valsts drīkst radīt attiecībā uz tiesas pieejamību sabiedrības un indivīda vajadzībām un iespējām, ir jābūt ar tiesisku vai leģislatīvu mērķi, ievērojot samērīgumu starp sabiedrības un attiecīgā indivīda interesēm". ⁴⁹ Viens

⁴⁸ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 233.lpp. (citēts, saglabājot tagad jau arhaisko "civīl.")

⁴⁹ Reid K. Practitioner's guide to the European Convention on Human rights. – London: Sweet and Maxwell, 1998, p.63.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

no ierobežojumiem saistās ar tiesas izdevumu noteikšanu. Tiesas izdevumiem ir jābūt tādiem, lai, no vienas puses, tie nodrošinātu valsts normālu attīstību, kā arī atturētu no nepamatotas griešanās tiesā, bet, no otras puses – tie nedrīkst būt tik augsti, ka personai tiesa nav pieejama. CPL 43.pantā ir noteikti izņēmumi no vispārīgajiem noteikumiem par tiesas izdevumiem. Tādējādi likumdevējs noteicis zināmus atvieglojumus tiesas izdevumu samaksā. Taču, kā jau teikts, civillietās visi pienākumi lietas sagatavošanā gulstas uz personu, kura savas aizskartās tiesības nolēmusi aizsargāt tiesā. Ņemot vērā civillietu sarežģītību, visbiežāk lietu sagatavošanā un iztiesāšanā nepieciešama profesionāla speciālista palīdzība, kas, saprotams, nav iespējama bez atlīdzības. Tādēļ tiesas pieejamības būtisks elements ir juridiskās palīdzības pieejamība. Tomēr Latvijas civilo tiesvedību reglamentējošajos aktos šis jautājums nav risināts, ko nevar teikt par citām valstīm. Tā, piemēram, Vācijā ir izstrādāts procesuālās palīdzības institūts nolūkā nodrošināt iespēju griezties tiesā arī mazturīgām personām. 1980.gadā civilprocesā nabadzības vai mazturības tiesības (*armenrecht*) (līdzīgi kā tas bija pirmskara Latvijā) tika aizstātas ar procesuālās palīdzības institūtu (*prozeßkostenhilfe*). Vācijas CPL (*die Zivilprozeßordnung*) 7.nodaļā reglamentēta procesuālās palīdzības sniegšanas kārtība (avansa izmaksas un advokāta pakalpojumu izmantošana).

3.3. Taisnīguma princips

Civilo tiesvedību reglamentējošajos aktos tieši nav noteikts, ka taisnīgums uzskatāms par civilprocesa principu, taču jāņem vērā, ka tiesības uz taisnīgu tiesu nostiprinātas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā, kura ar 1997.gada 4.jūnija likumu ir spēkā Latvijā.⁵⁰ LR Satversmes 92.pantā noteikts, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumīgās intereses **taisnīgā** tiesā. Nav šaubu, ka šis, ar augstākā juridiskā spēka apveltītā akta noteikums pilnā mērā attiecināms uz civilo tiesvedību, taču zemāka līmeņa aktos precīzas norādes par to, kas jāsaprot ar taisnīgas tiesas jēdzienu, nav sastopamas. Likuma "Par tiesu varu"⁵¹ 3.panta otrajā daļā teikts: "Katrai personai ir garantētas tiesības, lai uz pilnīgas līdztiesības pamata, atklāti izskatot lietu neatkarīgā un objektīvā tiesā, tiktu noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība, ievērojot visas taisnīguma prasības". CPL 3.pants nosaka, ka civillietas tiesa izspriež kārtībā, kas noteikta CPL un likumā "Par tiesu varu". Jāsecina, ka civilprocesa jāievēro visas taisnīguma prasības. Tomēr pilnīgu skaidrību minētais pants nerada, jo no tā redakcijas jāsecina, ka taisnīguma prasības tiesai jāievēro, nosakot personas tiesības un pienākumus, ko grūti atzīt par civilās tiesvedības pamatuzdevumu. Prasības tiesvedībā tiesa parasti konstatē jau esošās tiesības, nevis nosaka jaunas. Taču vārdu "nosaka" var tulkot arī plaši, piemēram, nosaka no pārkāpuma izrietošās tiesības. Otrkārt, CPL nav nevienas normas, kas konkretizētu vai vismaz norādītu uz "taisnīgas tiesas" jēdziena izpratni un piemērošanas kārtību tiesvedības praksē.

Noteikums par taisnīgas tiesas spriešanu nostiprināts Civillikuma 5.pantā: "Kad lieta jāizšķir pēc tiesas ieskata vai atkarībā no svarīgiem iemesliem, tad tiesnesim jāspriež pēc **taisnības apziņas**" (autora izcēlums). Jāatzīmē, ka šī nebūt nav "nedzīva" norma un tiesu praksē visbiežāk atsaucies uz to satopamas spriedumu motīvu daļās lietās par kompensācijas apmēra noteikšanu sakarā ar goda un cieņu aizskarošu ziņu izplatīšanu. (Par šo jautājumu plašu apcerējumu LU Rakstu krājumam ir iesniedzis A.Bitāns – zinātniskā redaktora piebilde.)

⁵⁰ Ziņotājs, 1997, Nr.14.

⁵¹ Par tiesu varu: Latvijas Republikas 1992.gada 15.decembra likums// Ziņotājs, 1993, Nr.1/2 .

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

Nav maznozīmīgi, ka tieši netaisnīgi tiesu nolēmumi bija viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ tika veikta 1864.gada tiesu reforma Krievijā. Kāds no augstiem ierēdņiem, iepazīties ar stāvokli tiesās, bija spiests secināt: "Visa Krievija ir melna no melnas netaisnības tiesās".⁵²

Taisnīgu tiesas nolēmumu taisīšana ir aktuāla arī pašreizējā tiesu praksē. Tādējādi taisnīguma principa leģitimācijai civilo tiesvedību reglamentējošajās normās ir nenoliedzami augsta teorētiska un praktiska nozīmība.

Taisnīgums vienmēr ir uzskatīts par vispārcilvēcisku vērtību, un sabiedrisko, politisko, tostarp tiesību institūtu vērtēšanā mūsdienās uzsvars tiek likts uz taisnīguma un brīvības ideāliem.⁵³

Taisnīguma definējumu sarežģī apstākļi, ka jebkurš secinājums, spriedums ir noteikta indivīda vai grupas apziņas produkts un **subjektīvi** var eksistēt tikai apziņā. Pastāvot indivīdu vai sociālo grupu atšķirīgai izpratnei par tikumiskajām normām, tiesībām, it sevišķi, ja intereses saduras, ir apgrūtināši formulēt objektīvu taisnīguma jēdzienu. Šādas atšķirīgas vai pretējas intereses raksturīgas prasības tiesvedībai, kurā prasība (ja nav noslēgts izlīgums) tiek vai nu apmierināta, vai noraidīta. Saprotams, ka viena puse (prasītājs vai atbildētājs) ar spriedumu būs apmierināta, bet otra – neapmierināta. Viens uzskatīs spriedumu par taisnīgu, bet otrs – par netaisnīgu. Tomēr iespējams, ka arī zaudējuši puse piekritīs tiesas dotajai argumentācijai.

Jākonstatē fakts, ka arī zinātniskajā literatūrā atzīmēts, ka līdz šim nav pat vienota uzskata par tādām taisnīguma iezīmēm, kas būtu vispārpieņemamas vai akceptējamas: "Pastāv (..) atšķirīgi viedokļi par specifiskā likuma, politikas vai institūcijas taisnīgumu, taču nav pat virspusējas vienošanās par to, ko **nozīmē** šis jēdziens".⁵⁴

⁵² Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 82.lpp.

⁵³ Kymlicka, Will. Contemporary Political Philosophy (An Introduction). – Oxford, 1990, p.1.

⁵⁴ Barry, Norman P. An Introduction to Modern Political Theory. Houndmills. London and New York, 1995, p.158.

Parasti taisnīgumu saprot kā noteiktas vērtības (tikumiskas, morālas, tiesiskas) mēru.⁵⁵

Runājot par taisnīgumu tiesībās, jāpievienojas atsevišķu zinātnieku izteiktajam viedoklim, ka tiesību būtība ietver taisnīguma jēdzienu: "Taisnīgums kā likuma novērtēšanas kritērijs un tiesību būtība tiek saistīti ar vispārpozitīviem principiem un normām".⁵⁶

Taisnīguma nozīmi un piemērošanu civiltiesībās pētījis arī ievērojamais pirmskara Latvijas civiltiesību profesors Vasilījs Sinaiskis. Viņaprāt objektīvais taisnīgums:

- 1) prezumē visu cilvēku veselo saprātu, tātad – vispārēju atzīšanu, tādējādi novēršot jebkādas šaubas par to, kas ir objektīvi taisnīgi;
- 2) piemīt katram cilvēkam saskaņā ar viņa cilvēcisko dabu;
- 3) raksturojas ar eksistences mūžīgumu – kamēr eksistē cilvēks, eksistē arī taisnīgums;
- 4) ir patstāvīgs – tā saknes nav meklējamas ne ētikā, ne estētikā, ne tiesībās, tas pastāv pats par sevi. Reliģija, tiesības un viss pārējais tikai palīdz taisnīguma patstāvīgai eksistencei tā realizēšanā;
- 5) attiecas uz katru cilvēku – ja taisnīgums neattiektos uz katru cilvēku, tas būtu kādas grupas, šķiras, nācijas, utt. taisnīgums, bet ne vispārcilvēcisks, t.i. – vispārējs taisnīgums;
- 6) tā pārkāpšana neizbēgami izsauc reakciju taisnīguma atjaunošanas virzienā gan no cietušā, gan no citu cilvēku puses, kas savā dzīvē realizē taisnīgumu.⁵⁷

Apkopojot autora formulētās taisnīguma pazīmes, jāsecina, ka pastāv vispārējs, objektīvs taisnīguma jēdziens, ar ko galvenokārt tiek prezumēts visu cilvēku veselais saprāts un **vispārēja** atzīšana.

Patreizējā Latvijas tiesību zinātnē taisnīgums tiek saprasts kā strīdu risināšanas princips: "Taisnīgums – strīdu risināšanas princips un tāds tiesisko attiecību stāvoklis, kas kopumā atbilst vēsturiski un sociāli determinētiem racionāliem un morāliem priekšstatiem un

⁵⁵ Lasmane S., Mīlts A., Rubenis A. Ētika. – Rīga, 1993, 83.lpp.

⁵⁶ Четвернин В. А. Современные концепции естественного права. – Москва: Наука, 1988, с.16.

⁵⁷ Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās// Jurists, 1937, Nr.7/8, 119.-120.lpp.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

kritērijiem".⁵⁸ Šis skaidrojums nepārprotami norāda uz to, ka taisnīgums ir civilprocesa prasības tiesvedības princips.

Nav šaubu, ka ar jēdzienu **taisnīga tiesa** ir jāsaprot galvenokārt ne tikai tiesas organizatoriskais vai strukturālais raksturojums, bet galvenokārt tiesas darbība visplašākajā nozīmē.

Taisnīguma galvenie priekšnoteikumi ir:

- 1) tiesas izveidošana atbilstoši likumā noteiktajai kārtībai;
- 2) tiesas darbības neatkarības un objektivitātes nodrošināšana;
- 3) tiesas nolēmumu pieņemšana atbilstoši ne tikai likumības, bet arī taisnīguma prasībām.

Tiesu izveidošanas un darbības kārtības pamatnoteikumi ietverti likumā "Par tiesu varu".⁵⁹ Likuma 1.pantā noteikts, ka Latvijas Republikā tiesu spriež tikai tiesa (otrā daļa) un nav pieļaujama speciālu (ārkārtēju) tiesu izveidošana, kuras neievēro likumā noteiktās procesuālās normas un aizstāj likumā minētās tiesas (piektā daļa). Tādējādi likums garantē tiesības spriest tiesu tikai tām tiesām, kas izveidotas likumā noteiktajā kārtībā. Likums satur arī tiesneša amata kandidātam izvirzāmās prasības (III. sadaļas 7.nodaļa) un nosaka tiesnešu iecelšanas un apstiprināšanas kārtību (9.nodaļa). Taču ar jēdzienu **likumīgs tiesas sastāvs** ir jāsaprot ne tikai likumā noteiktās tiesnešu iecelšanas un apstiprināšanas kārtības ievērošana. Jāņem vērā arī tiesnešu **atbilstības** prasību ievērošana konkrētas lietas izskatīšanā. Tiesas sastāvā, kas izskata lietu, var būt tikai atbilstošas, bet ne citas tiesas tiesneši, vai tiesneši, attiecībā uz kuriem noteikti ierobežojumi, kas nepieļauj viņu piedalīšanos konkrētas lietas izskatīšanā (CPL 18. un 19.panti). Ja apelācijas instances tiesa konstatējusi, ka pirmās instances tiesa lietu izskatījusi nelikumīgā sastāvā, šīs tiesas spriedums tiek atcelts neatkarīgi no apelācijas sūdzības motīviem (CPL 427.panta pirmās daļas 1.punkts).

Tiesas darba rezultāts, ja lieta tiek izskatīta pēc būtības, ir taisītais spriedums, bet ja lieta netiek izskatīta pēc būtības – pieņemtais lēmums.

⁵⁸ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1993, 83.lpp.

⁵⁹ Par tiesu varu: Latvijas Republikas 1992.gada 15.decembra likums// Ziņotājs, 1993, Nr.1/2.

Saprotams, ka tiesas spriedums var būt taisīts atbilstībā likumā noteiktajām formālajām prasībām, taču var būt acīmredzami netaisnīgs, jo tiesvedību reglamentējošie akti tikai formāli nosaka lietas izskatīšanas kārtību, bet sprieduma taisīšanai, vismaz pagaidām, likums neizvirza vispārpieņemtus un atzītus taisnīguma ievērošanas kritērijus. Tādēļ jādomā, ka viena no galvenajām prasībām, kas izvirzāma tiesas nolēmumu pieņemšanai, ir to objektivitāte, t.i., lai tie būtu neatkarīgi vai pēc iespējas mazāk atkarīgi no lietas dalībnieku vai tiesas negodprātīgas ieinteresētības ietekmes. Ja par pamatotu var tikt atzīta prasība par Satversmē noteiktās taisnīgās tiesas principa konkretizācijas nepieciešamību, civilo tiesvedību reglamentējošajās normās jāiekļauj noteikumi, kas reglamentē objektīvu tiesas nolēmumu taisīšanas kārtību.

3.4. Patiesības princips

Likuma "Par tiesu varu" 17.panta pirmajā daļā noteikts, ka tiesas pienākums, izskatot jebkuru lietu, ir noskaidrot objektīvo patiesību.⁶⁰ Taču CPL patiesības princips nav nostiprināts. Savukārt CPL 2.pants paredz, ka civillietas tiesa izspriež kārtībā, kādu paredz CPL un likums "Par tiesu varu". Tādējādi formāli likums uzliek pienākumu tiesām, izskatot civillietas, noskaidrot objektīvo patiesību.

Jāatgādina, ka patiesības princips ir ietverts arī Eiropas Savienības dalībvalstu unificētajos civilprocesa principos. Tomēr patiesības principa nostiprināšanas nepieciešamība CPL nereti tiek apstrīdēta, sevišķi no praktisko darbinieku puses, un civilprocesa dalībniekos arvien vairāk sāk nostiprināties atziņa, ka tiesai patiesība nav jānoskaidro. Minētais viedoklis nereti tiek balstīts uz apsvērumu, ka patiesības princips ir padomju tiesību doktrīnas produkts, kas, protams, ir pilnīgi nepamatoti. Nedaudz nopietnāks ir arguments par to, ka, ņemot vērā civilprocesa īpatnības (tiesa izskata tikai pieteikto prasījumu likumību un pamatotību, pati pierādījumus neizprasa utt.), tiesai patiesību noskaidrot nemaz nav iespējams, tādēļ tai šādu pienākumu nevar uzlikt. Šis pieņēmums ir kļūdainais kaut vai tādēļ vien, ka grūti iedomāties, kādai vajadzētu būt likuma konstrukcijai, ja tajā tiktu iekļautas vienīgi tādas normas, kuru absolūtas realizācijas iespējas neapdraud nekādi apstākļi vai nosacījumi. Šādā gadījumā no CPL būtu jāizslēdz ne tikai, piemēram, 151.panta trešā daļa, kas uzliek tiesai pienākumu lietas izskatīšanas gaitā **censties** samierināt puses, bet faktiski arī prasības tiesvedība, vai vismaz jānoteic, ka prasību var celt tikai ar noteikumu, ka tā tiks apmierināta. 1789.gadā vācu profesors Vahs izteica domu, ka patiesības (materiālās taisnības) "noskaidrošana nav civilprocesa mērķis un tāds arī nevar būt. Materiālās taisnības noskaidrošana var būt tikai šā procesa gadījuma rezultāts."⁶¹ Jau tolaik šis viedoklis tika kritizēts, un pašlaik civilprocesuālajām tiesībām veltītajos pētījumos analogiski uzskati nav sastopami.

⁶⁰ Par tiesu varu: Latvijas Republikas 1992.gada 15.decembra likums// Ziņotājs, 1993, Nr.1/2.

⁶¹ *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 232.lpp.

Lai atbildētu uz jautājumu – vai patiesības principa piemērošana civilprocesā jāatzīst par nepieciešamu, vai gluži otrādi – par nevajadzīgu vai pat kaitīgu, jāpievēršas patiesības principa un ar to saistīto jēdzienu noskaidrošanai.

Saprotams, ka jēdzieni "patiesība" un "patiesības princips" nav identiski, jo princips ietver noteikumus par darbībām, kas jāveic tā izpildei vai ievērošanai.

Ar jēdzienu "patiesība" parasti saprot esamības adekvātu atspoguļojumu.⁶² Precīzāk būtu teikt: "Patiesība ir sprieduma, t.i. apgalvojuma vai nolieguma saskaņā ar esošo kā sprieduma priekšmetu".⁶³ Tādējādi var sacīt, ka patiesība ir spriedums, kas adekvāts sprieduma priekšmetam. Jāuzsver patiesības kā kritērija zinātniskā un praktiskā nepieciešamība. "Skepticisms ir pat mēģinājis noliegt patiesības kritērija iespējamību vispār, kāds uzskats gan iznīcina pats sevi".⁶⁴ Spriedumā vai atzinumā pretstatīt kādu citu kritēriju patiesības kritērijam nav iespējams. "Klasiskā loģika ir divvērtību loģika – tajā tiek pieņemts, ka jebkuram spriedumam ir viena un tikai viena no divām patiesuma vērtībām – šis spriedums ir vai nu patiess, vai aplams".⁶⁵

Turklāt "patiesums ir sprieduma loģiskā īpašība".⁶⁶

Grūti iedomāties, kādus zinātniskā nozīmē vairāk vai mazāk pamatotus argumentus var minēt par labu patiesības principa nihilismam civilajā tiesvedībā. Gluži otrādi – zinātniskajās publikācijās par civilās tiesvedības aktuālajiem jautājumiem autori vienmēr uzsvēruši patiesības principa nepieciešamību. Jau 1876.gadā Krievijā izdotajā civilās tiesvedības kursā teikts: "Patiesība tiesai ir tikpat nepieciešama kā taisnīgums".⁶⁷ Arī ievērojamais Latvijas civilprocesa pētnieks profesors V.Bukovskis ir uzsvēris: "Jautājumā

⁶² Enciklopēdiskā vārdnīca. – Rīga: Latvijas enciklopēdiju redakcija, 1991, 2.sēj., 79.lpp.

⁶³ Latviešu konversācijas vārdnīca. 16.sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 1937-1938, 31211.sleja.

⁶⁴ Turpat.

⁶⁵ *Vedins J.* Formālā loģika. – Rīga: Zvaigzne, 1979, 159.lpp.

⁶⁶ Turpat.

⁶⁷ Publicēts grāmatā: Хрестоматия по гражданскому процессу. – Москва: Юридическое бюро "Городец", 1996, с. 92.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

par patiesības noskaidrošanu **tiesa** nekādā ziņā **nav vienaldzīga skatītāja** (autora izcēlums), kas pastāvīgi uztver tikai to, ko puses ceļ tai priekšā, un pie tam tādā apgaismojumā, kādu apstākļiem piešķir viena vai otra puse. Gluži otrādi, lai gan pierādījumus iesniedz vai uz tiem atsaucas katra no pusēm, tiesai tomēr jāraugās uz tiem kritiski, jānoskaidro to objektīvā vērtība un jācenšas noskaidrot patiesos, faktiskos apstākļus, kam galarezultātā jānoved pie patiesības".⁶⁸ Analogiskus piemērus var minēt vēl un vēl, taču jautājuma risinājums nav atkarīgs no piemēru skaita.

Patiesības princips nebūt nenozīmē pienākuma uzlikšanu tiesai noskaidrot lietas apstākļus visos sīkumos, jo ir saprotams, ka tas nav iespējams un arī nav nepieciešams. "Prasītāja apgalvojums, viņa uzdotie pierādījumi, taisītā sprieduma redakcija, cik nevainojami tie arī nav, vienmēr izrādās, salīdzinot ar dzīvi un faktiskajiem lietas apstākļiem, zināmā mērā sagrozītā un nepareizā apgaismojumā. Ievērojot sacīto, jāatzīst, ka ideāli pareizs spriedums, kas atbilstu visiem notikuma sīkumiem, nemaz nav iespējams. Labākajā gadījumā mēs varam runāt tikai par relatīvi pareizu un taisnīgu tiesas spriedumu."⁶⁹ Apgalvojums par to, ka tiesai nav iespējams noskaidrot lietas apstākļus visos sīkumos un līdz ar to arī patiesību un tādēļ patiesības principa nostiprināšana CPL ir nepamatota, liecina tikai par patiesības jēdziena neizpratni, jo patiesības princips nav jāizprot kā pienākums noskaidrot t.s. absolūto patiesību. Kategorijas – objektīvā patiesība, relatīvā patiesība, absolūtā patiesība un konkrētā patiesība nav dažādas patiesības, bet tās ir vienas patiesības dažādas puses, dažādi aspekti.⁷⁰ Patiesības relatīvā īpašība nozīmē to, ka katra patiesība ir daļēja, nepilnīga, aptuvena. Lai norobežotu relatīvo patiesību no aplamības, jāņem vērā, ka "ar atziņu jāsaprot tādā ziņā pietiekoši pamatota sprieduma atzinums, ka tā patiesība ieskatīta kā droša vai vismaz varbūtīgāka par tā aplamību."⁷¹

⁶⁸ Bukovskis V. *Civīlprocesa mācības grāmata*. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 332.-333.lpp.

⁶⁹ Turpat, 127.lpp.

⁷⁰ *Karpovics E. Izziņas teorija*. – Rīga: Zvaigzne, 1970, 40.lpp.

⁷¹ *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 16.sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 1937-1938, 31212.sleja.

Rezumējot teikto, var secināt, ka patiesība civilprocesā ir atzinums (spriedums), kas ir atbilstošs lietas apstākļiem, saskan ar tiem. Civilprocesuālo tiesību zinātniskajā literatūrā pamatoti norādīts, ka tiesa patiesības principu nav ievērojusi, ja: 1) lietā nozīmīgi apstākļi noskaidroti nepilnīgi; 2) lietā nozīmīgi fakti nav pierādīti; 3) spriedums (tiesas secinājumi) neatbilst lietas apstākļiem.⁷²

Jāsecina, ka galvenās patiesības principa prasības ir šādas: 1) jākonstatē lietā nozīmīgu faktisko apstākļu (darījumu, līgumu, juridisko faktu u.tml.) esamība vai neesamība; 2) spriedumā var atsaukties tikai uz faktiem un uzskatīt par konstatētiem tikai tos apstākļus, kas nodibināti ar pierādījumiem lietā; 3) lietā nozīmīgus faktus var konstatēt tikai ar pierādījumiem, kas iegūti likumā noteiktajā kārtībā un kam ir pietiekama ticamība; 4) tiesai jādod vērtējums visiem lietā esošajiem pierādījumiem; 5) visi lietas apstākļi jāvērtē to kopumā.

Jāņem vērā, ka tiesvedību reglamentējošie akti izvirza tikai formālās prasības, kas nozīmē, ka tiesas spriedums var būt taisīts atbilstoši likumā noteiktajām prasībām, taču neatbilstoši lietas faktiskajiem apstākļiem. Arī loģika izvirza tikai formālas prasības, jo loģikas likumu "specifika ir tāda, ka tie izsaka domāšanas patiesuma formālos nosacījumus, t.i., nosacījumus, kuri nav atkarīgi no domāšanas konkrētā saturā."⁷³ Formālās patiesības jēdziens izriet no formālās loģikas būtības. Tādējādi "formāli loģiskā patiesība, jeb visticamāk, domu pareizība, ir domu saskaņa ar t.s. loģiskajiem domāšanas likumiem."⁷⁴ No teiktā var secināt, ka formālā patiesība vai sprieduma (secinājuma) atbilstība formālās loģikas prasībām ir tikai viens no patiesības noskaidrošanas priekšnoteikumiem. "Tāda formālā patiesība gan ir nepieciešams, bet ne pietiekošs priekšnosacījums domu materiālai patiesībai, jo savstarpēji vissaskanīgāko domu veidojumi var nesaskanēt ar esošo, ja tiem ir materiāli aplami pamati."⁷⁵ CPL nostiprināta prasība izspriest civillietas, pamatojoties uz likumiem (5.pants), kā arī, vērtējot pierādījumus, balstīties uz loģikas likumiem

⁷² Гражданский процесс. – Москва: БЕК, 1995, с. 41-42.

⁷³ Vedins J. Formālā loģika. – Rīga: Zvaigzne, 1979, 18.lpp.

⁷⁴ Latviešu konversācijas vārdnīca. 16.sēj. – Rīga: Valters un Rapa, 1937-1938, 31212.sleja.

⁷⁵ Turpat, 31214.sleja.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

(97.pants). Var izdarīt secinājumu, ka CPL izvirza vienīgi formālas prasības, kuru ievērošana var novest pie formālas patiesības. Nav šaubu, ka viens no patiesības principa pamatnoteikumiem ir tiesas pienākums noskaidrot patiesos, faktiskos lietas apstākļus. Taču tas nebūt nav jāsaprot kā tiesas izmeklēšanas principa atjaunošana vai sacīkstes, dispozitivitātes, kā arī citu procesuālo principu ierobežošana. Arī CPL 8.pants uzliek tiesai lietas apstākļu noskaidrošanas pienākumu. Faktiskie lietas apstākļi jākonstatē ar likumā noteiktajiem procesuālajiem līdzekļiem un paņēmieniem, un tiesas secinājumiem jāatbilst konstatētajiem faktiem lietā. Jau 1876.gada izdotajā civilās tiesvedības kursā bija teikts: "Ja tiesa sāktu kļūdaini atzīt esošus faktus par neesošiem, bet neesošus par esošiem, un sāktu tiem precīzi piemērot likuma noteikumus, tāda komēdija liecinātu par tiesvedības dziļu sabojāšanos un būtu šausmīga nelaime tautai."⁷⁶

Patiesības principa nostiprināšana ir viens no pamatnoteikumiem, lai nepieļautu tiesas ieinteresētību, vienpusīgu nekonsekvenci, bet nodrošinātu objektīvu un taisnīgu tiesas nolēmumu taisīšanu.

⁷⁶ *Малышев К.* Курс гражданского судопроизводства. Т.1. – С-ПБ, 1876. Citēts pēc grām.: Хрестоматия по гражданскому процессу. – Москва: Юридическое бюро "Городец", 1996, с. 92-93.

3.5. Dispozitivitātes princips

Civilās tiesvedības būtība raksturojas ar to, ka "pušu procesuālajām darbībām, (...) pretēji tiesas darbībām nav pienākuma rakstura".⁷⁷ Procesuālo darbību izdarīšana vai neizdarīšana, tostarp arī prasības tiesības izmantošana, atkarīga vienīgi no puses **subjektīvajiem** iesakiem. Tādējādi viens no civilprocesa pamatnoteikumiem ir pušu brīvās rīcības jeb dispozitivitātes princips.

Dispozitivitātes principa pamati izstrādāti jau romiešu tiesībās – *vigilantibus iura scripta sunt* (likumi ir rakstīti nomodā esošajiem). Civilprocesuālais jēdziens "dispozitivitāte" cēlies no latīņu vārda "*dispositio*" (*disponēre* – brīvi rīkoties ar kaut ko, kas ir kāda rīcībā).⁷⁸ Vācu procesuālo tiesību speciālisti uzskata, ka dispozitivitātes pamatprincips (*der dispositionsgrundsatz*) ir personīgās autonomijas procesuālā izpausme.⁷⁹ Ievērojot minēto apsvērumu, dispozitivitātes princips tiek skaidrots kā pušu tiesības uz rīcību (*Der Grundsatz der Verfügungsbefugnis der Parteien*).⁸⁰

Profesors V.Bukovskis uzskatīja, ka ar dispozitivitātes principu jāsaprot personīgās iniciatīvas tiesības vai prāvnieku personīga autonomija.⁸¹ Ar dispozitivitātes principu tiek saprastas arī pušu tiesības pašām lemt par prāvas gaitu.⁸² Precīzāks ir šāds dispozitivitātes skaidrojums: ņemot vērā to, ka civilprocesu virza galvenokārt strīda puses, "dispozitivitāte civilprocesā ir pušu brīva rīcība ar savām subjektīvajām tiesībām un to aizsardzības procesuālajiem līdzekļiem."⁸³

⁷⁷ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 278.lpp.

⁷⁸ Oxford Latin Dictionary. Oxford, At The Clarendon Press, Reprinted 2000, p.555.

⁷⁹ Arens/Lüke. Zivilprozeßrecht. Erkenntnisverfahren. Zwangsvollstreckung. – München, 1992, S. 5.

⁸⁰ Stürner. Verfahrensgrundsätze des Zivilprozesses und Verfassung. Festschrift für Fritz Baur. Tübingen, 1981, S. 650.

⁸¹ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 233.lpp.

⁸² Latviešu konversācijas vārdnīca. Trešais sējums. – Rīga: A.Gulbja apgādībā, 1928-1929, 5458.sleja.

⁸³ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 46.lpp.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

Apkopojot teikto, jāsecina, ka prasības tiesvedībā dispozitivitātes princips nozīmē likumā noteiktās iespējas pusēm rīkoties ar savām materiālajām un procesuālajām tiesībām un to aizsardzības līdzekļiem pēc saviem subjektīviem ieskatiem. Šis princips nosaka civilprocesa virzību visās tā stadijās, sākot no lietas ierosināšanas un beidzot ar izpildi tiesvedībā. Tomēr jāuzsver, ka pušu "brīvajai rīcībai" ir ierobežojumi, ko nosaka: 1) likums un 2) tiesa. Tas nozīmē, ka tikai likums vai tiesa nosaka kārtību, atbilstoši kurai iespējama procesuālo tiesību realizācija. Citiem vārdiem, pušu brīvās rīcības jēdziens attiecināms tikai uz **izvēli** – izmantot likumā noteiktās tiesības vai arī atteikties no to izmantošanas. Tā, piemēram, tiesību aizskāruma gadījumā tikai pati persona ir tiesīga izlemt – griezties tiesā, lai aizsargātu aizskartās tiesības, vai varbūt samierināties ar aizskārumu. Tomēr likumā noteikto tiesību izmantošanas **kārtība** nav un nevar būt atkarīga tikai no puses iegribas vai subjektīviem ieskatiem.

Tajā pat laikā jānorāda, ka subjektīvo procesuālo tiesību izmantošanā nedrīkst noteikt ierobežojumus vai, precīzāk sakot, šādi ierobežojumi nav spēkā. Atšķirībā no civiltiesībām procesuālās tiesības ir publiskas tiesības, tādēļ atteikšanās no to izmantošanas nav spēkā. Tā, piemēram, praksē ir gadījumi, kad līdzēji vienojas, ka strīda gadījumā negriezīsies tiesā, necels prasību, pretprasību, vai citādi atsakās no savām procesuālajām tiesībām. Kā jau teikts, procesuālās tiesības ir publiskas tiesības, bet ne privātas tiesības, no kurām var atteikties. Tādēļ puses atteikšanās no procesuālo tiesību izmantošanas nav un nevar būt saistoša. Tātad, ja, piemēram, īres līgumā paredzēts, ka strīda gadījumā īrnieks tiesā negriezīsies, konkrēti šī vienošanās kā neatbilstoša likuma noteikumiem nav spēkā. Teiktais neattiecas uz tiesību aizsardzības formas vai veida izvēli. Tā, šķīrējtiesas līgums, ja tas noslēgts likumā noteiktajā kārtībā, līdzējiem ir saistošs. CPL 493.panta pirmajā daļā noteikts, ka personas, kas noslēgušas līgumu par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā, nav tiesīgas no tā atteikties, ja likumā vai līgumā noteiktajā kārtībā šķīrējtiesas līgums nav atcelts vai grozīts. Jāņem vērā, ka vienošanos par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā, ko pieņemts saukt par klauzulu vai atrunu, var noformēt vai nu atsevišķi, vai ietvert jebkurā līgumā kā atsevišķu līguma noteikumu. Neatkarīgi no noformēšanas veida minētā vienošanās tiek

atzīta par patstāvīgu līgumu un ir līdzējiem saistoša – neatkarīgi no tā līguma spēkā esamības, kurā šī vienošanās ietverta.

Dispozitivitātes principam ir konkrēts saturs. To nosaka tiesības brīvi rīkoties ar materiālajām tiesībām pēc sava subjektīvā ieskata un šo tiesību procesuālajiem aizsardzības līdzekļiem. Dispozitivitātes princips galvenokārt izpaužas sekojošās tiesībās:

- 1) prasības celšana un aizsardzība pret prasību;
- 2) prasības priekšmeta un pamata noteikšana;
- 3) procesuālo tiesību neizmantošana pilnīgi vai daļēji, to pielietojuma izmaiņšana tiesvedības gaitā (atteikšanās no prasības pilnīgi vai daļēji, prasījumu apmēra samazināšana vai palielināšana, prasības priekšmeta un pamata grozīšana, prasības pilnīga vai daļēja atzīšana, pretprasības celšana, izlīguma noslēgšana u.c.);
- 4) tiesas nolēmumu pārsūdzēšana.

Dispozitivitātes principa ierobežojumi paredzēti materiālajās un procesuālajās tiesībās:

- 1) puses savus prasījumus un iebildumus var pamatot tikai ar tām esošajām tiesībām, likumīgā kārtībā nodibinātām tiesiskām attiecībām. "Neviens nevar rīkoties ar tādām tiesībām, kas viņam nepieder";⁸⁴
- 2) procesuālās tiesības var realizēt tikai likumā noteiktajā kārtībā. Piemēram, prasītājs var grozīt prasības priekšmetu vai pamatu vai palielināt prasījumu apmēru tikai līdz lietas izskatīšanas pēc būtības uzsākšanai. Likums nepieļauj vienlaikus grozīt prasības priekšmetu un pamatu.

Kaut gan likumā ir noteiktas galvenās pušu un arī tiesas tiesības un pienākumi, tomēr reizēm rodas neskaidrības par pušu un tiesas iniciatīvas ierobežojumu noteikšanu. Tiesas pienākums ir raudzīties, lai savas procesuālās tiesības un pienākumus puses realizētu atbilstoši likuma prasībām, un nepieļaut tādas darbības, kas neatbilst likuma noteikumiem. Tomēr attiecībā uz tiesas iniciatīvu civilprocesā pastāv sekojoši galvenie ierobežojumi:

- 1) prasības un pretprasības celšanas tiesības ir tikai pusēm. Tiesnesis ierosina civillietu pēc to personu pieteikuma, uz kurām šī lieta

⁸⁴ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 234.lpp.

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

attiecas (CPL 6.panta pirmā daļa). "Tiesu iestādes var stāties pie civillietu iztiesāšanas ne citādi kā uz to personu lūguma, uz kurām šīs lietas attiecas";⁸⁵

- 2) tiesa nedrīkst noteikt prasības priekšmetu un pamatu. "Pēc CPL principiem tiesa neizrāda savu iniciatīvu tajā ziņā, ka tā nosacītu vai ieteiktu prasītājam, kādi procesuāli līdzekļi viņam būtu jāpiemēro procesā, kā viņam jāizturas tiesā resp. kā viņam būtu jāapstiprina vai jāpapildina sava prasība un kā viņam būtu jāpārredidīgē vai jāgroza resp. jāpapildina dokuments, par kuru celta prasība. Ar to būtu pārkāpts ne tikai tiesāšanas princips, bet arī partu⁸⁶ procesuālā tiesiskā vienlīdzība. Ar šādiem lēmumiem tiesa pārvērstos par viena parta padomdevēju, kas pilnīgi nesavienojams ar tiesas pāri partiem stāvošas taisnības pārstāves stāvokli un uzdevumiem";⁸⁷
- 3) tiesa spriedumu var taisīt nepārsniedzot prasījuma robežas (CPL 192.pants). Citiem vārdiem, tiesa nevar piespriest vairāk, nekā puse lūdz. Šis noteikums jau bija pazīstams romiešu tiesībās – *iudex ne eat ultra petitia partium*. Ar jēdzienu "prasījuma robežas" ir jāsaprot ne tikai prasības priekšmets, bet arī prasības pamats. Novērtējot prasījumu (prasības vai pretprasības) pamatotību, tiesa var ievērot vienīgi tos faktus vai apstākļus, kurus puses norādījušas kā prasības, pretprasības vai iebildumu pamatu. Tomēr jāuzsver, ka tiesa nav saistīta ar likuma normām, uz kurām pamatoti prasījumi vai iebildumi. Tas nozīmē, ka taisot spriedumu, tiesa var atsaukties uz likuma normām pēc sava ieskata, un tā nav saistīta ar likuma normām, uz kurām atsaukušies prasītājs vai atbildētājs.

⁸⁵ 1938.gada Civilprocesa likuma 6.pants. Grām.: Civilprocesa likums. – Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938.

⁸⁶ "Parti" mūsdienu valodā nozīmē "puses" (autora piezīme).

⁸⁷ Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 14.lpp.

3.6. Sacīkstes princips

Sacīkstes princips ir ciešā saistībā ar dispozitivitātes principu un izriet no tā.

Tāpat kā dispozitivitātes princips sacīkstes princips uzskatāms par civilprocesa pamatprincipu, kas bija izstrādāts jau romiešu tiesībās – *principium instruendi processus ad instantiam partium*. Tas nozīmē, ka tiesa izskata lietu, pamatojoties uz materiāliem, ko iesniegušas puses.

Sacīkstes princips nostiprināts likuma "Par tiesu varu" 25.pantā un CPL 10.pantā, kuros paredzēts, ka sacīkste notiek, pusēm dodot paskaidrojumus, iesniedzot pierādījumus, piedaloties liecinieku un ekspertu nopratināšanā, citu pierādījumu pārbaudē un novērtēšanā, piedaloties tiesu debatēs un citu likumā noteikto darbību veikšanā. Pušu procesuālā darbība ir vērsta uz faktisko apstākļu noskaidrošanu lietā un tiem atbilstošu tiesību normu piemērošanu.

Teorētiski lietas apstākļu noskaidrošanai nepieciešamos materiālus var iegūt trīs veidos. Tos var:

- 1) ievākt, izprasīt tikai pati tiesa;
- 2) iesniegt tikai puses;
- 3) ievākt tiesa un iesniegt puses.

Pirmajā gadījumā lietas izskatīšana notiktu, pamatojoties uz tiesas izmeklēšanas vai t.s. inkvizīcijas principu. Kā zināms, šis princips tika ieviests Krievijā ar 1716.gada 30.marta Kara Nolikumu, taču noveda pie tiesu patvaļas un tika atcelts.

Pašlaik civilprocesā nostiprinātais sacīkstes princips nozīmē to, ka strīdu tiesa izspriež tikai uz to pierādījumu pamata, kurus iesniegušas puses, tomēr ar atrunu, ka pēc puses lūguma tiesa izprasa pierādījumus, kurus lietas dalībniekam nav iespējams saņemt (CPL 93.pants).

Sacīkstes principam ir kā pozitīvās, tā arī negatīvas īpašības. Kā pozitīvais jāmin sekojošais:

- 1) tā kā tieši puses ir visvairāk ieinteresētas strīda izšķiršanā, tām ir iespēja izvēlēties tos procesuālos paņēmienus un līdzekļus savu aizskarto tiesību aizsardzībai, kurus pašas uzskata par pareizākajiem;

3.nodaļa

Prasības tiesvedības pamatprincipi

- 2) pusēm ir vislabāk zināmi konkrētās lietas apstākļi. Puses arī vislabāk zina, kas viņām jāpierāda, un pēc sava ieskata var izvēlēties pierādījumus savu prasījumu un iebildumu pamatošanai;
- 3) tiesa var būt neitrāli objektīva lietas izskatīšanā;
- 4) samazinās tiesas darba apjoms.

Tomēr ir saprotams, ka procesuālo tiesību izmantošanai nepieciešamas zināšanas civilajā tiesvedībā. Tādēļ sacīkstes princips attaisnosies tad, ja puses būs vienlīdz labi juridiski sagatavotas. Pretējā gadījumā "sacīkstes princips var dot uzvaru netaisnībai pār taisnību, viltībai un izveicībai pār vientiesību un bagātībai pār nabadzību. Puses uzaicināts labs advokāts var viegli uzvarēt trūcīgu pretinieku, kas nezin tiesības un spiests personīgi vest lietu, nezinot pat lietas vešanas formālo kārtību (...). Process tādos apstākļos atgādina seno kārtību, kad lietu izšķīra divkaujas ceļā, pie kam izveicība, spēks un gadījums bija izšķirošie faktori strīda izšķiršanā. Šo sacīkstes principa negatīvo īpašību nespēj atsvērt visas tā pārējās labās īpašības kopā ņemtas".⁸⁸

Sacīkstes principa negatīvās izpausmes iespējams mazināt divējādi:

- 1) nodrošinot pusei kvalificētu juridisko palīdzību;
- 2) paplašinot tiesas pienākumus lietas faktisko apstākļu noskaidrošanā.

Rūpes par procesuālās palīdzības sniegšanu jāuzņemas valstij. Kā jau teikts, Vācijas CPL (*die Zivilprozeßordnung*) 7.nodaļā nostiprināts procesuālās palīdzības institūts (*prozeßkostenhilfe*), taču Latvijā šādas tiesības pagaidām nav paredzētas.

Katrai personai, kura griezusies tiesā, pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 92.pantu, ir tiesības uz taisnīgu tiesu.

Jau romiešu tiesībās bija uzsvērtā taisnīguma (*aequitas*) nepieciešamība tiesību piemērošanā: *ubi aequitas evidens poscit, subveniendum est* (jāpalīdz tur, kur taisnīgums acīmredzami nepieciešams).⁸⁹

⁸⁸ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 236.-237.lpp.

⁸⁹ Бартошек М. Римское право. – Москва: Юридическая литература, 1989, с. 380.

Tādējādi jāsecina, ka tiesai ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums darīt visu iespējamo, lai lietas apstākļi tiktu noskaidroti pēc iespējas pilnīgāk un lietā taisītais spriedums būtu atbilstošs ne tikai likuma, bet arī taisnīguma un patiesīguma prasībām.⁹⁰

Šajā sakarā ievēribas cienīgs ir Igaunijas CPK 92.pants, kura otrajā daļā noteikts, ka pierādījumus pēc savas iniciatīvas var ievākt tiesa.⁹¹ CPL 239.panta pirmajā daļā noteikts, ka laulības šķiršanas vai neesamības lietā tiesa pēc savas iniciatīvas pieprasa pierādījumus, it īpaši tādu jautājumu izšķiršanai, kas skar bērna intereses.

Tiesas iniciatīvas paplašināšana nav jāsaprot kā tiesas izmeklēšanas principa atjaunošana vai sacīkstes principa ierobežošana, bet gan kā tiesnešu neatkarības un objektivitātes nodrošinājums. "Tādā kārtā tiesas pašdarbība, noskaidrojot patiesību, tagad ir nevien viņas tiesība, bet arī pienākums, jo tiesa nedrīkst noraidīt prasību, pamatodamies uz to, ka prasītāja prasījumi viņai ir neskaidri vai nesaprotami, un nemēģinot noskaidrot neskaidros lietas apstākļus".⁹² Tomēr jāatzīst, ka Latvijas civilās tiesvedības reglamentējošajos aktos pagaidām nav visai skaidrs, kad un kā tiesai ir jāizrāda iniciatīva un kad to nedrīkst darīt, lai neizjauktu pušu sacīksti.

⁹⁰ Rozenberga J. komentāri pie CPL 190.panta. Grām.: Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna un M.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 181.-187.lpp.

⁹¹ Code of Civil procedure. – Tallin: Bi-Info, 2000.

⁹² Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 240.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

4.1. Pierādījumu un pierādīšanas jēdziens

Civiltiesiskajā strīdā pusēm ir pretējas intereses un viedokļi un katra puse cenšas pārliecināt tiesu par noteiktu tiesisko attiecību un juridiski nozīmīgu faktu esamību vai neesamību. To var panākt ar pierādījumiem (*probatio*) un pierādīšanu. Strīds parasti ir par noteiktu faktu esamību vai neesamību, ko civilprocesā sauc par strīda faktiem. Uz strīda faktiem pamatojas prasītāja prasījumi un atbildētāja iebildumi. Puses lieliski apzinās, ka tas, kurš nepierādīs strīda faktu esamību, zaudēs procesu, līdz ar ko galvenā cīņa procesā koncentrējas uz pierādījumiem un pierādīšanu.

Lai izprastu pierādījumu un pierādīšanas būtību, jāpievēršas to jēdzieniem.

1938.gada Civilprocesa likumā bija reglamentēta pierādīšanas kārtība, bet likumā nebija formulēts pierādījumu jēdziens. Arī tā laika zinātniskajā literatūrā autori nav mēģinājuši skaidrot pierādījumu jēdzienu. Jautājums par pierādījumu jēdzienu ir visai sarežģīts, par ko liecina tā atšķirīgie formulējumi tiesvedību reglamentējošajos aktos un arī zinātniskajā literatūrā. Pastāv trīs galvenās koncepcijas, pamatojoties uz kurām ar jēdzienu "pierādījumi" tiek apzīmēti:

- 1) fakti;
- 2) ziņas par faktiem;
- 3) faktiskās ziņas vai faktiskie dati (кр. *фактические данные*).⁹³

Romiešu tiesībās ar *factum* saprata padarīto, cilvēka darbības rezultātu vai notikumu, kas nav atkarīgs no cilvēka iedarbības.⁹⁴

⁹³ Šāds pierādījumu jēdziens nostiprināts Krievijas Civilprocesa kodeksā. Tas izstrādāts jau padomju civilprocesuālo tiesību doktrīnās un arī tagad Krievijas civilprocesuālajā tiesību zinātnē kopumā tiek pieņemts kā nestrīdams.

⁹⁴ *Бартошек М.* Римское право. – Москва: Юридическая литература, 1989, с.129.

Vārdnīcās jēdzienu "fakts" skaidro kā patiesu notikumu,⁹⁵ atgadījumu, parādību vai precīzu pieredzē gūtu atziņu, kas atbilst objektīvajai īstenībai.⁹⁶

Civiltiesiskais strīds ir par pagātnes notikumiem, tādēļ tiesai, lai izspriestu lietu pēc būtības, jākonstatē pagātnes faktu esamība vai neesamība. Protams, ir iespējami gadījumi, kad lietā svarīgu faktu var konstatēt tiesas sēdē, piemēram, atbildētājs atzīst naudas saņemšanu, atsevišķus prasījumus un tml. Taču galvenokārt jāpierāda pagātnes fakti, un ir saprotams, ka puses tiesai nevar iesniegt pašus faktus, bet gan objektus, kas satur ziņas par faktiem. Tomēr pastāv strīds par to, vai šīs ziņas ir pierādījumi.

Teorijā asi tiek diskutēts jautājums par to, kas tad īsti ir pierādījumi – fakti vai ziņas par faktiem? Jāņem vērā, ka par faktu ir atzīstama arī precīza informācija.⁹⁷ Ziņas par konkrētu faktu ir šī fakta izpausmes forma. Kā jau teikts, fakts ir pagātnes notikums, bet tas tiek materializēts, piemēram, dokumentā vai apliecināts mutiski (paskaidrojumi, liecības). Neatkarīgi no izpausmes formas vai veida pats objekts paliek nemainīgs – tas ir fakts. Citiem vārdiem, faktam ir dažādas atspoguļojuma formas, bet nemainīgs saturs. "identitāte dialektiskās loģikas izpratnē neizslēdz atšķirības starp identificējamām parādībām: visos gadījumos saturs ir viens un tas pats (tas ir fakts), bet tiem piemīt dažādas formas".⁹⁸ Šī atziņa ir pamatā **konceptijai, ka pierādījumi ir fakti un nevis ziņas par faktiem**. Pamatojoties uz šo koncepciju, fakti tiek iedalīti meklējamos faktos, blakusfaktos un pierādījumu faktos.

Minēto koncepciju varētu atzīt par pamatotu, ja starp identificējamām parādībām (faktu un tā izpausmes formu) nav atšķirību, piemēram, puse, lai pierādītu līguma noslēgšanas faktu, iesniedz tiesā rakstveida līgumu. Varētu arī runāt par faktiem, kurus konstatē tiesā, piemēram, puse atzīst saistības vai cita fakta esamību (atzīšana kā ziņa apstiprina faktu).

⁹⁵ Latviešu konversācijas vārdnīca. 5.sējums. – Rīga: A.Gulbja apgādībā, 1930-1931, 8254.sleja.

⁹⁶ Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Liesma, 1978, 213.lpp.

⁹⁷ The Concise Oxford Dictionary of Current English. Seventh Edition. Bombay, Oxford University Press, 1987, p. 346.

⁹⁸ *Dombrovskis R.* Pierādījumu izpratne kriminālprocesā// Administratīvā un kriminālā justīcija, 2000, Nr.1, 43.-44.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Taču jāņem vērā, ka jēdziens "identitāte" ir jāsaprot kā absolūta sakritība.⁹⁹ Puses savu prasījumu un iebildumu pamatošanai visbiežāk iesniedz **ziņas** par faktiem, kas nav identas, t.i., nav neapstrīdami atbilstošas faktiem, uz kuriem tās attiecas. Tādēļ tomēr par pareizāko ir jāatzīst tas, **ka pierādījumi ir ziņas par faktiem** un, protams, ne jebkuras ziņas.

Rezumējums ir šāds:

- 1) pierādījumi ir ziņas par faktiem, uz kuriem puses pamato savus prasījumus un iebildumus, kā arī par citiem faktiem un apstākļiem, kam ir nozīme lietas izskatīšanā;
- 2) pierādījumus iesniedz puses un citi lietas dalībnieki (CPL 93.panta otrā daļa);
- 3) lietā nozīmīgus faktus un apstākļus, pamatojoties uz iesniegtajiem pierādījumiem, konstatē tiesa.

Zinātniskā redaktora papildinājums.

Piedaloties šā darba autoram, Tieslietu ministrijas darba grupa izstrādāja jaunu CPL 92.panta redakciju. To apstiprināja Saeima ar 2002.gada 31.oktobra likumu:

"92.pants. Pierādījumi

Pierādījumi ir ziņas, uz kuru pamata tiesa nosaka tādu faktu esamību vai neesamību, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā."

Salīdzinājumam – iepriekšējā redakcija:

"92.pants. Pierādījumi

Pierādījumi civillietā ir ziņas par faktiem, uz kuriem pamatoti pušu prasījumi un iebildumi, kā arī citiem faktiem, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā."

Latvijas civilās tiesvedības reglamentējošajos aktos atšķirībā no citām valstīm, piemēram, no Vācijas, Igaunijas, tiesai vispārīgas tiesības izprasīt pierādījumus pēc savas iniciatīvas nav noteiktas (izņēmums noteikts laulības šķiršanas vai tās neesamības lietās, kā arī tādu jautājumu izšķiršanai, kas skar bērna intereses (CPL 239.panta pirmā daļa)). Tādēļ likuma noteikums par to, ka pierādījumus iesniedz puses un citi lietas dalībnieki, ir jāsaprot tikai kā pušu un lietas dalībnieku

⁹⁹ The Concise Oxford Dictionary of Current English. Seventh Edition. Bombay, Oxford University Press, 1987, p. 495.

iniciatīvas tiesības (prasības pamatošanai un atspēkošanai – pierādīšanas pienākums). Latvijas civilprocesā likumdevējs tādējādi ir pastiprinājis dispozitivitātes principu. Jautājuma izlemšana par to, vai pušu un citu lietas dalībnieku iesniegtās ziņas atzīstamas par pierādījumiem, ir tikai un vienīgi tiesas kompetencē. Pierādījumu iesniegšana tiesā, lūgums pievienot lietai pierādījumus vienlaikus jāsaprot arī kā lūgums iesniedzamās ziņas atzīt par pierādījumiem.

Lietu iztiesā tiesa. Tāpēc tikai tiesa var konstatēt lietā nozīmīgus faktus un apstākļus, līdz ar to arī noteikt, vai iesniegtās ziņas ir pierādījums, vai nav, var tikai tiesa, protams, ņemot vērā pierādījuma izcelšanās veidu, noformēšanas kārtību, pierādījumu attiecināmības, pieļaujamības u.c. likuma prasības.

Tomēr pašreizējais CPL (atšķirībā no 1938.gada CPL) nesatur noteikumus par pierādījuma spēku. Praksē atsevišķus dokumentus, atzinumus, kas iesniegti tiesai, var neatzīt par pierādījumu tādēļ, ka tiem nav pierādījuma spēka. 1938.gada CPL 544.-546.pants reglamentēja rakstisku pierādījumu spēku, piemēram, bija noteikts, kādas prasības izvirzāmas akta norakstam, lai to varētu atzīt par pierādījumu. Tagad tas ir tiesas kompetencē.

Arī par pierādīšanas jēdzienu procesuālajās tiesībās ir konstatējama viedokļu dažādība. Atsevišķi autori par pierādīšanu uzskata procesu, kurā apvienota abstraktā domāšana un praktiskā darbība un kurā ar tagadnes faktiem tiek noskaidroti (pierādīti) pagātnes fakti.¹⁰⁰ Nereti tiek uzsvērts, ka pierādīšanas galvenais uzdevums ir patiesības izziņāšana.¹⁰¹ Civilprocesā par pierādīšanu tiek uzskatīta arī pušu aktīva darbība tiesas priekšā.¹⁰²

Viedokļi, kuru uzskaitījumu varētu ievērojami paplašināt, nav ne pretrunīgi, ne arī kļūdaini, bet pauž visai sarežģītā pierādīšanas jēdziena dažādus aspektus. Civilprocesā pierādīšanas pienākums

¹⁰⁰ Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: RAKA, 1998, 184.lpp. Vairāk par pierādījumu un pierādīšanas jēdzienu izpratni kriminālprocesā sk.: Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. – Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2002.

¹⁰¹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga: Zvaigzne, 1980, 206.-213.lpp.

¹⁰² Karcevs B. Pierādīšanas nasta (onus probandi) alimentu prasību lietās. – Rīga: 1939, 2.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

uzlikts pusēm (CPL 93.panta pirmā daļa), tādēļ jāpievienojas vācu procesuālajā literatūrā paustajam viedoklim par to, ka pierādīšana civilprocesā ir tiesas pārliecināšana par puses norādītā fakta patiesīgumu.¹⁰³

Izšķiroša nozīme ir nevis pierādījumu skaitam, to absolūti vai matemātiski precīzai atbilstībai pierādāmajiem faktiem, bet gan tiesas pārliecībai par puses norādītā fakta esamību vai neesamību. Katrā ziņā šai pārliecībai jābūt tādai, lai nerastos šaubas par fakta esamību, citiem vārdiem, pārliecībai jābūt **pietiekošai**, nevis iespējamības vai šaubas pieļaujošai.

Zinātniskajā literatūrā izteikts pamatots viedoklis par to, ka pierādīšana ir nevis konkrētu faktu neapšaubāma (stingra) pierādīšana, bet gan šo faktu iespējamības pakāpes juridiska analīze.¹⁰⁴ Vērtēšana var būt vairāk vai mazāk subjektīva, tomēr jāvērtē ir reāli fakti, jānosaka to reālā esamība. Rezumējot, var teikt: pierādīšana civilprocesā ir tiesas pārliecināšana par to faktu esamību vai neesamību, uz kuriem puses pamato savus prasījumus vai iebildumus.

¹⁰³ Heintzmann, Walter. Zivilproßrecht. – Heidelberg, 1985, S. 112.

¹⁰⁴ Schneider, Egon. Beweis und Beweiswürdigung. – München, 1978, S.134.

4.2. Pierādīšanas pienākums un tā sadale

CPL 93.pantā noteikts pierādīšanas pienākums (lat. *onus probandi* – pierādījumu nasta). Pēc vispārīgā noteikuma prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība, bet atbildētājam – savu iebildumu pamatotība. Šis princips bija pazīstams jau romiešu tiesībās – "kas tiesā kaut ko apgalvo, tam tas ir jāpierāda". Zinātnē ir izplatīts viedoklis, ka jāpierāda meklējamie fakti.¹⁰⁵ Tomēr nekādu skaidrību šis formulējums nerada, jo nav saprotams, kam un īsti kas ir jāmeklē.

Pierādīšanas pienākums ir jāsaprot kā pienākums pierādīt faktus, uz kuriem pamatoti prasītāja prasījumi un atbildētāja iebildumi. Saprotams, ka šo pienākumu likums uzliek pusēm.

Zinātniskā redaktora papildinājums.

Šī darba autora līdzdalība CPL grozījumu izstrādē ir ļāvusi precizēt CPL 93.panta redakciju. Tā ar Saeimas 2002.gada 31.oktobra likumu ir izteikta šādi:

"93.pants. Pienākums pierādīt un iesniegt pierādījumus

(1) Katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība.

(2) Pierādījumus iesniedz puses un citi lietas dalībnieki. Ja pusēm vai citiem lietas dalībniekiem nav iespējams iesniegt pierādījumus, pēc viņu motivēta lūguma tos izprasa tiesa.

(3) Pierādījumus iesniedz ne vēlāk kā septiņas dienas pirms tiesas sēdes, ja tiesnesis nav noteicis citu termiņu pierādījumu iesniegšanai. Lietas iztiesāšanas laikā pierādījumus var iesniegt pēc puses vai citu lietas dalībnieku motivēta lūguma, ja tas nekavē lietas iztiesāšanu vai tiesa savlaicīgas pierādījumu neiesniegšanas iemeslus atzinusi par attaisnojošiem, vai pierādījumi ir par faktiem, kuri kļuvuši zināmi lietas iztiesāšanas laikā. Tiesas lēmums atteikt pierādījumu pieņemšanu nav pārsūdzams, bet iebildumus par to var izteikt apelācijas vai kasācijas sūdzībā (likuma 2003.gada 19.jūnija redakcija).

(4) Ja tiesa atzīst, ka par kādu no faktiem, uz kuriem pamatoti puses prasījumi vai iebildumi, nav iesniegti pierādījumi, tā paziņo par to pusēm un, ja nepieciešams, nosaka termiņu pierādījumu iesniegšanai."

¹⁰⁵ Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 137.lpp.

Salīdzinājumam, agrākais panta teksts bija šāds:

"93.pants. Pienākums pierādīt un iesniegt pierādījumus

(1) Katrai pusei ir jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā atsaucas kā uz savu prasījumu un iebildumu pamatojumu. Prasītājam jāpierāda sava prasība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotību.

(2) Pierādījumus iesniedz puses un citi lietas dalībnieki. Ja lietas dalībniekiem nav iespējams saņemt nepieciešamos pierādījumus, tiesa pēc viņu lūguma tos izprasa pati.

(3) Ja tiesa atzīst, ka par kādu no pušu norādītajiem faktiem nav iesniegti pierādījumi, tā paziņo par to pusēm un, ja nepieciešams, nosaka termiņu pierādījumu iesniegšanai."

Daži grozījumi tiem, kas negrib iedziļināties jautājumu būtībā, var izskatīties kā vienīgi nelieli redakcionāli uzlabojumi. Taču tā tas nav. Precizējumam panta pirmajā daļā ir principiāla nozīme. Atsaukšanās uz faktiem vēl nenozīmē, ka ar to ir pamatoti prasījumi vai iebildumi. Faktus, uz kuriem atsaucas puses, vēl izvērtēs tiesa.

Panta otrajā daļā vārds "saņemt" aizstāts ar "iesniegt". Runa ir par tiem gadījumiem, kad dokumenti vai citi pierādīšanas līdzekļi atrodas iestādēs, pie trešām personām. Puses tos nespēj saņemt un iesniegt tālāk tiesai. Tiesa, izprasot šādus dokumentus, nevis nosaka nodot tos pusei, bet tieši iesniegt tiesai.

Panta trešā daļa ieved svarīgu jauninājumu. Puses un to pārstāvji agrāk bieži vien centās pārsteigt otru pusi nesagatavotu, iesniedzot svarīgus pierādījumus tikai tiesas sēdes laikā. Tas nedeva iespēju šādus pierādījumus izpētīt un novērtēt ne tikai otrai pusei, bet arī tiesai. Tas varēja novest pie nepamatota sprieduma. Daudzās ārvalstīs lietas apstākļu noskaidrošanai pirms tiesas sēdes ir daudz lielāka nozīme nekā Latvijā. Arī starptautisko šķīrējtiesu praksē ir pieņemta ne tikai visu pierādījumu un argumentu izteikšana rakstiski pirms tiesas sēdes, bet arī pretējās puses viedokļa izteikšana, arī rakstiski, par lietas sagatavošanas gaitā iesniegtiem papildus materiāliem un to juridisko traktējumu. Tāpēc pozitīvi ir vērtējama septiņu dienu termiņa noteikšana pirms tiesas sēdes pierādījumu iesniegšanai, ar tiesībām tiesai atteikt novēlotu pierādījumu iesniegšanu.

Ir vairāki pierādīšanas pienākuma izņēmumi. Nav jāpierāda:

- 1) vispārzināmie fakti;
- 2) fakti, kas nodibināti ar spēkā stājušos spriedumu civillietā;
- 3) fakti, kas nodibināti ar spēkā stājušos spriedumu krimināllietā par to, vai noziedzīgā darbība vai bezdarbība notikusi un vai to izdarījusi vai pieļāvusi tā pati persona, par kuras civiltiesisko atbildību tiesa izskata lietu;
- 4) fakti, kas saskaņā ar likumu uzskatāmi par nodibinātiem;
- 5) fakti, kurus likumā noteiktajā kārtībā nav apstrīdējusi otra puse;
- 6) tiesību normas esamība. Atsevišķās valstīs noteikti izņēmumi attiecībā uz ārvalstu normām un paražām, ja tās nav zināmas tiesai (Vācijas CPL 293.§).

Zinātniskā redaktora papildinājums.

Arī 96.pants ar šī darba autora līdzdalību ir pilnveidots. Tā agrākā redakcija aptvēra tikai 1.-3.punktus no tikko sniegtā uzskaitījuma. Pants papildināts ar ceturto un piekto daļu šādā redakcijā:

"(4) Fakti, kas saskaņā ar likumu uzskatāmi par nodibinātiem, nav jāpierāda. Tādu pieņēmumu var apstrīdēt vispārīgā kārtībā.

(5) Pusei nav jāpierāda fakti, kurus šajā likumā noteiktajā kārtībā nav apstrīdējusi otra puse."

Atbrīvošanu no pierādīšanas pienākuma nedrīkst jaukt ar pierādījumu vērtēšanu. Tā, piemēram, CPL 104.panta otrajā daļā noteikts: "Ja viena puse atzīst faktus, ar kuriem otra puse pamato savus prasījumus vai iebildumus, tiesa var atzīt šādus faktus par pierādītiem, ja tai nav šaubu, ka atzīšana nav notikusi viltus, vardarbības, draudu vai maldības ietekmē, vai arī, lai slēptu patiesību". No normas redakcijas: "tiesa var atzīt šādus faktus par pierādītiem (..)" neizriet, ka atzīšana ir faktu pierādījums, jo atzīšana ir nevis pierādījums, bet gan atbrīvošana no pierādīšanas pienākuma. Ar atzīšanu nevar tikt pierādīta faktu esamība vai neesamība. Pierādījumus var apstrīdēt, pret tiem var celt iebildumus, bet atzīšanas apstrīdēšana, ja tā dota tiesā, nav pieļaujama. Atzīšana tiesā nav atsaucama. Arī prasījumu, iebildumu vai faktu neapstrīdēšana tāpat kā atzīšana nav pierādījums, bet gan pretējās puses atbrīvošana no pierādīšanas pienākuma.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Jāuzsver, ka atzīšana un neapstrīdēšana ir dažādi jēdzieni. Ar atzīšanu tiesā¹⁰⁶ "likums saprot tiesai procesa laikā rakstiski iesniegtu vai mutiski izteiktu vienas puses pozitīvu paziņojumu, kas apstiprina kādu konkrētās lietas apstākļa patiesīgumu un noder pretējās puses tiesību apstiprināšanai, atsvabinot pēdējo no šo apstākļu pierādīšanas".¹⁰⁷ Neapstrīdēšana likumā tiek nodalīta. Tā Vācijas CPL nošķirti reglamentēta pretējās puses norādīta fakta atzīšanas kārtība (288.§) un faktu neapstrīdēšanas kārtība (138.§). Arī Latvijas CPL 167.panta trešajā daļā noteikts: "Ja puse atsakās atbildēt uz jautājumu par strīdiem apstākļiem vai izvairās dot paskaidrojumus par tiem, tiesa var pieļaut, ka puse šos apstākļus neapstrīd". Tāpat kā atzīšanas, arī neapstrīdēšanas gadījumā tiesa var atzīt neapstrīdētos faktus vai apstākļus par nodibinātiem, t.i., konstatētiem likumā noteiktajā kārtībā, atbrīvojot pretējo pusi no neapstrīdēto faktu pierādīšanas pienākuma.

Atbrīvošana no pierādīšanas pienākuma var būt pamatota ar likumiskajām prezumpcijām. Ar likumisko prezumpciju (*praesumptio iuris*) jāsaprot juridiski nozīmīga, nepierādīta fakta esamības pieņēmums, pamatojoties uz likuma noteikumiem. Tā, piemēram, Civillikuma 1839.pantā noteikts: "Ja par termiņa maksājumu samaksu kāds uzrāda kvītis, kas izdotas bez jebkāda piebilduma, par trim termiņiem no vietas, tad pieņemams, kamēr nav pierādīts pretējais, ka viņš samaksājis arī visus iepriekšējos termiņa maksājumus".¹⁰⁸

Prezumpcija nozīmē, ka likuma normā ir noteikta iespēja apstrīdēt fakta pieņēmumu. Tā Civillikuma 148.pantā noteikts: "Pieņēmumu, ka bērns ir laulībā dzimis, t.i., ka bērna tēvs ir bērna mātes vīrs, var apstrīdēt tiesā. Līdz lietas izšķiršanai tiesā bērns atzīstams par laulībā dzimušu".

¹⁰⁶ Likums reglamentē atzīšanu tiesā, taču atzīšana ir visai sarežģīts procesuāls institūts. Atzīšanu var raksturot pēc adresāta (kam tā dota), pēc satura (pilna vai daļēja, parasta vai kvalificēta, t.i., nosacījumu vai atrunu saturoša vai nesaturoša, pēc atzīšanas došanas vietas (tiesā, lietas izskatīšanas laikā, ārpus tiesas), kā arī pēc formas (mutiska, rakstveida).

¹⁰⁷ Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 370.lpp.

¹⁰⁸ Likumīgās prezumpcijas satur arī Civillikuma 148., 853., 918., 990., 1031., 1081., 2346.pants.

Pierādīšanas pienākums attiecas ne tikai uz prasītāju un atbildētāju, bet arī uz pārējiem lietas dalībniekiem. Ja prasību cēlis prokurors, viņam tā jāpierāda. Pierādīšanas pienākums attiecas arī uz trešajām personām, kuras ir lietas dalībnieki.

Pierādīšanas jēdzienu nedrīkst tulkot paplašināti. Tā, piemēram, prasītājam nav jāpierāda atbildētāja **pienākums** atlīdzināt viņam nodarītos zaudējumus, jo šo pienākumu nosaka likums. Kā tas izriet no likuma normas redakcijas, pierādīšanas priekšmets (objekts) ir **fakti**, uz kuriem puse atsaucas kā uz savu prasījumu vai iebildumu pamatojumu. Jāpierāda ir fakti:

- 1) kuri ir apstrīdēti likumā noteiktā kārtībā un kuru apstrīdēšanas iemeslus par izvērtējamiem atzinusi tiesa;
- 2) kuriem ir nozīme lietas izskatīšanā;
- 3) kuri nav konstatēti likumā noteiktajā kārtībā;
- 4) kuru iespējamība ir reāla.

Pierādīšanas faktu izvēle un noteikšana nav atkarīga tikai no pušu iegribas, tos nosaka tiesa, ievērojot likuma prasības, jo saprotams, ka puses apzināti vai neapzināti tiesas pārliecināšanai izvirzīs visdažādākos faktus, gan neapzinoties to juridisko nozīmību, gan arī nolūkā novilcināt lietas izskatīšanu vai arī maldināt tiesu.

Visai sarežģīts ir jautājums par negatīvu faktu pierādīšanu. Jau romiešu tiesībās bija izstrādāts princips – *negativae non probantur* (negatīvais nav jāpierāda). Šis pieņēmums ir pilnīgi pamatots, jo nevar, piemēram, pierādīt saistības vai pienākuma neesamību. Tomēr atsevišķi autori uzskata, ka negatīvus faktus var pierādīt ar pozitīvajiem faktiem.¹⁰⁹ Piemēram, krimināltiesībās ir izplatīts termins "alibi" (*alibi* – citā vietā, citur) – aizdomās turētā vai apsūdzētā nevainīguma pierādījums, ka noziedzīga nodarījuma notikuma laikā viņš atradies citā vietā un tāpēc to nav izdarījis.¹¹⁰

Arī civilprocesā var pierādīt atsevišķus negatīvus faktus, piemēram, juridiskas personas neiespējamību nokārtot parāda saistības naudas līdzekļu trūkuma dēļ, t.i., faktu, ka **nav** pietiekošas naudas summas,

¹⁰⁹ *Тютрюмов И.* Устав гражданского судопроизводства. – Петроград, 1916, с. 844.

¹¹⁰ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1998, 13.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

var pierādīt ar bankas dokumentiem par naudas līdzekļiem tās kontos. Tomēr teiktais par atsevišķu negatīvu faktu pierādīšanas iespējamību nekādā gadījumā nav jāsaprot kā negatīvu faktu pierādīšanas pienākums. Piemēram, ceļot prasību par uzturlīdzekļu piedziņu, prasītājam nav jāpierāda fakts, ka atbildētājs tos nedod, tāpat, ceļot prasību par parāda piedziņu, prasītājam jāpierāda parāda esamība, bet nav jāpierāda fakts, ka atbildētājs savas parāda saistības nav izpildījis.

Pierādīšanas pienākuma sadales pamatā ir princips – *ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat* (jāpierāda, pierādījumi jāiesniedz tam, kurš apgalvo, un nevis tam, kurš noliedz). Tādējādi *onus probandi* **vispirms** gulstas uz prasītāju, kurš griežas tiesā ar lūgumu aizsargāt aizskartās tiesības. Līdz brīdim, kamēr prasītājs nav pierādījis prasību (savu prasījumu pamatotību), atbildētājam nekas nav jāpierāda, viņš prasību var noliegt (neatzīt) bez jebkādiem pierādījumiem. Pierādīšanas (atspēkošanas) pienākums atbildētājam **rodas** ar brīdi, kad prasītājs ir pierādījis savu prasību. Tādējādi prasītājs nevar balstīties uz apsvērumu – savu prasījumu pamatotību pierādīt nevaru, tādēļ atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība, un ja viņš to nepierādīs, prasība ir jāapmierina. Tādēļ Vācijas un citu valstu likumu normās noteikts, ka prasību noraida, ja prasītājs to nav pierādījis. Jāuzsver, ka *onus probandi* gan vairāk jāizprot nevis kā pienākums, kas noteikts likumā, bet gan kā puses iespēja vai tiesiskā nepieciešamība būt procesuāli aktīvai, lai novērstu ļaunās sekas.¹¹¹ Pusei ļaunās sekas ir procesa zaudēšana. Tātad, ja strīdus fakts nav pierādīts, ļaunās sekas gulstas uz pusi, kura bija apgrūtināta ar pierādīšanas nastu.

Nemot vērā civiltiesisko strīdu daudzveidību, ir dažādi pierādīšanas priekšmeti. Civilprocesā strīds vienmēr saistās ar noteiktām civiltiesiskajām interesēm, kuru dēļ puse vai lietas dalībnieks ir ieinteresēti pierādīt tiesai tos faktiskos apstākļus, uz kuriem pamatoti viņu prasījumi vai iebildumi. Prasītājs cenšas panākt tā tiesiskā stāvokļa grozīšanu, kāds pastāvēja prasības celšanas laikā, turpretim atbildētājs cenšas to saglabāt. Ceļot prasību, prasītājs cenšas atjaunot

¹¹¹ Karcevs B. Pierādīšanas nasta (onus probandi) alimentu lietās. – Rīga, 1939, 3.lpp.

savas tiesības, kuras atbildētājs ir aizskāris vai panākt apstrīdēto tiesību atzīšanu. Tādēļ prasītājam ir jāpierāda, ka:

- 1) viņam ir šādas tiesības;
- 2) atbildētājs šīs tiesības ir aizskāris vai apstrīd.

Neatkarīgi no prasības pamata, prasītājam jāpierāda arī prasības apmērs.

Atbildētājam jāpierāda, ka:

- 1) tiesību aizskārums vispār nav noticis, vai
- 2) tiesību aizskārumā nav atbildētāja vainas, vai
- 3) tiesību aizskārumā vainojams nevis atbildētājs, bet cita persona.

Visai sarežģīts ir jautājums par vainas pierādīšanas pienākumu. Civillikuma 1635.pantā noteikts: "Katrs tiesību aizskārums, t.i. katra pati par sevi neatļauta darbība, dod tam, kam tā kaitējusi, tiesību prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var **vainot**" (autora izcēlums). Gadījumos, kad atbildība atkarīga no vainas, jāņem vērā, ka civiltiesībās ir pieņemta vainas prezumpcijas koncepcija (vainas esamības pieņēmums). Nedrīkst aizmirst, ka civiltiesībās "zaudējuma atlīdzības priekšnoteikums ir zaudējumu nodarīšanas prettiesiskums".¹¹² Tādēļ Civillikuma 1612., 1617., 1657., 1660. un citi panti uzliek pienākumu pusei pierādīt savu **nevainīgumu**. "Civiltiesiskās atbildības gadījumā ir jārunā nevis par vainas, bet gan par nevainīguma pierādīšanas pienākumu. Tas nozīmē, ka personai, kas vēlas atbrīvoties no pienākuma atlīdzināt zaudējumus, ir jāpierāda, ka tiesību aizskārums noticis bez tās vainas".¹¹³

Nevar nepievienoties profesora V.Bukovska izteiktajam viedoklim par to, ka pierādīšanas pienākumu sadalīšanai starp prāvniekiem ir izcili svarīga nozīme civilprocesā, tādēļ autors savai mācību grāmatai pievienojis pielikumu "Pierādīšanas pienākuma sadale starp prāvniekiem".¹¹⁴

¹¹² Švarcs Filips (*Philipp Schwartz*), Rimša S. Saistību tiesības. Sevišķā daļa. – Rīga: Eurofaculty, 2001, 117.lpp.

¹¹³ Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. – Rīga: AGB, 1997, 79.lpp.

¹¹⁴ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autors izdevums, 1933, 764.-778.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Civilprocesā nozīmīgs ir jautājums par pierādījumu iesniegšanas **laiku**. To nosaka likums vai tiesa (tiesnesis). Pamatojoties uz civilprocesā noteiktajiem dispozitivitātes un sacīkstes principiem, lietas dalībnieki nereti apzināti cenšas kavēt pierādījumu iesniegšanu, visbiežāk lai pārsteigtu nesagatavotu procesuālo pretinieku vai arī nepamatoti novilcinātu lietas iztiesāšanu. Tādēļ CPL 93.pants nosaka, ka pierādījumi jāiesniedz ne vēlāk kā septiņas dienas pirms tiesas sēdes. Pierādījumu iesniegšana lietas iztiesāšanas laikā pieļaujama pēc puses vai citu lietas dalībnieka motivēta lūguma tikai gadījumos, ja:

- 1) tas nekavē lietas iztiesāšanu;
- 2) tiesa savlaicīgus pierādījumu neiesniegšanas iemeslus atzinusi par attaisnojošiem;
- 3) iesniegtie pierādījumi ir īpaši nozīmīgi lietas pareizā izspriešanā;
- 4) par faktiem, kuri kļuvuši zināmi lietas iztiesāšanas laikā.

Tiesas lēmums atteikt pierādījumu pieņemšanu nav pārsūdzams, bet iebildumus par to var izteikt apelācijas vai kasācijas sūdzībā (ar 2003.gada 19.jūlija likumu CPL izdarītie grozījumi).

Saprotams, ka tiesa var atzīt par attaisnojošiem tādus pierādījumu neiesniegšanas iemeslus kā slimība, atrašanās ārvalstīs u.tml. Tomēr daudz svarīgāks ir jautājums par lietas iztiesāšanas laikā iesniegto pierādījumu vērtēšanu, t.i., to nozīmīguma noteikšanu lietas iztiesāšanā, jo iesniegtie pierādījumi var būt maznozīmīgi, un ir saprotams, ka lietas dalībnieks tikai "grib strīdēties", kā arī gluži pretēji – īpaši nozīmīgi, t.i., tādi, kas būtiski izmaina lietas apstākļus. Piemēram, prasītājs lūdz atzīt viņa īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu, bet atbildētājs lietas izskatīšanas laikā iesniedz zemesgrāmatu aktu, kas apliecina viņa īpašuma tiesības uz strīda objektu, tomēr savlaicīgus minētā akta neiesniegšanas iemeslus acīmredzami nevar uzskatīt par attaisnojošiem. Šajā gadījumā tiesa nedrīkst balstīties tikai uz formāliem apsvērumiem un atteikties pieņemt lietā nozīmīgo pierādījumu un apzināti taisīt nepamatotu spriedumu, pamatojoties tikai uz savlaicīgi iesniegtajiem pierādījumiem.

CPL 93.panta otrajā daļā noteikts, ka lietas dalībnieks var lūgt tiesu izprasīt tos pierādījumus, kurus viņš pats nevar saņemt.

Tiesas pienākums ir izskaidrot lietas dalībniekiem viņu tiesības iesniegt pierādījumus, ja par kādu no apgalvotajiem faktiem pierādījumi nav iesniegti (CPL 93.panta ceturrtā daļa). Tiesai ir arī jāizskaidro lietas dalībniekiem, ka iesniegtie pierādījumi nav pietiekoši. Šī prasība izriet no civilā tiesvedībā svarīgā **tiesību izskaidrošanas principa** – tiesa izskaidro lietas dalībniekiem viņu tiesības un pienākumus, kā arī procesuālo darbību izdarīšanas vai neizdarīšanas sekas (CPL 8.panta otrā daļa).

Novērtējot iesniegtos pierādījumus, jāņem vērā to attiecināmības prasības, kas noteiktas CPL 94.pantā.

Likumā nav un arī nevar būt noteikts, kādi pierādījumi uzskatāmi par nozīmīgiem vai maznozīmīgiem.

Zinātniskajā literatūrā var sastapties ar plašu un daudzveidīgu pierādījumu iedalījumu. Praksē, vērtējot lietā būtisku faktū esamību vai neesamību, nozīmīgs ir pierādījumu iedalījums tiešajos un netiešajos pierādījumos. Saskaņā ar formālās loģikas prasībām tiešā pierādījuma tēzes patiesums nepastarpināti tiek pamatots ar argumentiem. Argumentu skaitam nav būtiskas nozīmes. Civilprocesa teorijā pieņemts, ka tiešos un netiešos pierādījumus iedala atkarībā no sakara starp pierādījumiem un pierādāmajiem faktiem. Ja pierādījums satur ziņas, kas attiecas tikai uz pierādāmo faktū, tad tas ir tiešais pierādījums. Tiešie pierādījumi ietver pierādāmos faktus. Tā, piemēram, tiesā iesniegts līgums, kas noformēts atbilstoši likumā noteiktajām prasībām, ir līguma noslēgšanas fakta tiešais pierādījums. CPL nav noteikts, ka lietā nozīmīgus faktus var konstatēt tikai ar tiešajiem pierādījumiem un izslēgta netiešo pierādījumu izmantošana. Tādēļ jautājumā par to, uz kādu pierādījumu pamata tiek konstatēta faktū esamība vai neesamība, kādi pierādījumi atzīstami par nozīmīgiem, likums pieļauj tiesas ieskata brīvību.

Procesuālās normas nosaka pierādīšanas vispārējos principus un pierādīšanas kārtību. Konkrētos prasījumos pierādīšanas priekšmets noteikts materiālo tiesību normās. Piemēram, Civillikuma 91.pantā noteikts, ka laulātajam ir jāpierāda, ka zināma manta ir atsevišķa, attiecīgām personām ir jāpierāda, ka garā slimajam, taisot aktu, bija gaišais starplaiks – 363.pants, nāves fakts – 374.pants, mantojuma tiesības – 416.pants, valdījuma tiesīgums – 918.pants, īpašuma

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

tiesības – 1061.pants, maldība – 1458.pants, ļaunprātība – 2043.pants, nepārvarama vara – 2347.pants utt. Pierādīšanas pienākums noteikts arī Komerclikuma¹¹⁵ 168., 169., 172.pantā, Darba likuma¹¹⁶ 29.panta trešajā daļā u.c.

No likumu normām izriet, ka atkarībā no prasībām jāpierāda ne tikai konkrēti fakti, bet arī tiesību esamība, noteikti apstākļi – maldība, nolūks u.tml.

¹¹⁵ Komerclikums: LR 2000.gada 13.aprīļa likums// Latvijas Vēstnesis, 2000. 4.maijs, Nr.158/160 (grozījumi: L.V., 2000. 29.dec., Nr.473/476; 2001. 30.marts, Nr.52; 29.jūn., Nr.101; 2002. 1.marts, Nr.34).

¹¹⁶ Darba likums: LR 2001.gada 20.jūnija likums// Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105 (grozījumi: L.V., 2002. 20.dec., Nr.187).

4.3. Pierādījumu novērtēšana

Kā zināms, 19.gs. bija izstrādāti t.s. stingrie jeb formālie pierādījumu vērtēšanas noteikumi, taču jau gadsimta beigās civilo tiesvedību reglamentējošajos aktos tika ieviests pierādījumu **brīvās vērtēšanas princips**, kas noteikts, piemēram, Vācijas civilprocesa 286.§ (*Der Grundsatz der freien richterlichen Beweiswürdigung*). Ja pierādījumi lietā savākti, liecinieki devuši liecības, iesniegti eksperta atzinumi par noteiktu faktu, tiesas pienākums ir tos novērtēt.¹¹⁷

Arī Latvijas CPL 97.pantā nostiprināts pierādījumu brīvās vērtēšanas princips, pamatojoties uz ko nevienam pierādījumam nav iepriekš noteikta spēka, kas saistītu tiesu (panta otrā daļa). Tiesa pierādījumus vērtē pēc savas iekšējās pārliecības (panta pirmā daļa).

Likums izvirza atsevišķus pierādījumu vērtēšanas noteikumus, tomēr virkne jautājumu, kas saistās ar pierādījumu vērtēšanu, ir visai sarežģīti un neskaidri. Šai sakarā ir jāatšķir tādi jēdzieni kā pierādījumu izpēte, pārbaude un novērtēšana (kr. – *исследование, проверка, оценка*), kas, protams, ir cieši saistīti, bet ne identiski jēdzieni. Pierādījumu pārbaude ir to analīze un pētīšana, satura noteikšana, salīdzināšana ar citiem pierādījumiem, tātad sava veida pierādījumu "kvalitātes" noteikšana. Pierādījumu pārbaude ir to novērtēšanas sākotnējais posms.

CPL 183.panta pirmā daļa uzliek tiesai pienākumu pārbaudīt **visus** pieteiktos pierādījumus. Tātad, ja pierādījums pieteikts un tiesa to pieņēmusi (pievienojusi lietai), tiesai spriedumā jānorāda, kādēļ tā vienam pierādījumam devusi priekšroku salīdzinājumā ar citiem pierādījumiem un atzinusi vienus faktus par pierādītiem, bet citus – par nepierādītiem (CPL 97.panta trešā daļa), jānorāda pierādījumi, uz kuriem pamatoti tiesas secinājumi, un argumenti, ar kuriem noraidīti tie vai citi pierādījumi (CPL 193.panta piektā daļa). Citiem vārdiem, tiesa nedrīkst atstāt bez ievērības **nevienu** pieņemto pierādījumu.

Atsevišķi autori uzskata, ka pierādījumu novērtēšana ir tikai domāšanas process, kas pamatojas uz loģikas likumiem, tādēļ

¹¹⁷ Arens/Lüke. Zivilprozeßrecht. – München, 1994, 5. Aufl., S. 196.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

pierādījumu vērtēšana nav tiesiski reglamentējama.¹¹⁸ Tomēr vairums autoru pamatoti uzskata, ka pierādījumu vērtēšana ir pierādīšanas elements, t.i., procesuāla darbība, pierādīšanas noslēguma posms.¹¹⁹

Kaut gan likums nosaka, ka pierādījumus vērtē tiesa (CPL 97.panta pirmā daļa), pierādījumus vērtēšanā faktiski piedalās arī lietas dalībnieki, kuriem katram ir tiesības izteikt un aizstāvēt savu viedokli pierādījumu vērtēšanā, kas gan, protams, nav saistošs tiesai.

Nemot vērā to, ka pierādīšana ir tiesas pārliecināšana par pušu apgalvoto faktu esamību vai neesamību, likums nosaka, ka tiesa pierādījumus vērtē pēc savas **iekšējās pārliecības** (CPL 97.panta pirmā daļa). Šī pārliecība nedrīkst pamatoties uz jūtām vai emocijām, tādēļ likums nosaka, ka iekšējai pārliecībai jābūt pamatotai uz tiesas sēdē vispusīgi, pilnīgi un objektīvi pārbaudītiem pierādījumiem, vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģikas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem (CPL 97.panta pirmā daļa).

Likuma noteikums jāatzīst par nozīmīgu ar to, ka tiesa nevar izdarīt secinājumus, kas ir pretēji tiesiskajai apziņai, loģikas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem, tomēr daudz svarīgāks ir jautājums par pierādījumu novērtēšanas kritērijiem. Nereti tiesu praksē var sastapties ar jēdzienu "neapstrīdami" pierādījumi. Tas ir kļūdaini, jo jebkuru pierādījumu var apstrīdēt likumā noteiktajā kārtībā, citiem vārdiem, apstrīdēšana ir procesuālās kārtības jautājums un nevis pierādījumu vērtēšanas kritērijs. Faktiski galvenais kritērijs pierādījumu vērtēšanā ir to **ticamības** noteikšana, kas savukārt jāsaprot kā pierādījumu **atbilstības** objektīvajai realitātei, lietas **faktiskajiem** apstākļiem noteikšana.

Tā, piemēram, likums nosaka, ka rakstveida pierādījuma norakstu var apliecināt arī tiesnesis (CPL 111.panta otrā daļa). Tiesu praksē šādu norakstu nereti apliecina, uzspiežot spiedogu ar tekstu "Noraksts pareizs". Nav saprotams, ko nozīmē jēdziens "pareizs". Faktiski jābūt šādam tekstam: "Noraksts atbilst oriģinālam".

¹¹⁸ *Курылев С.В.* Основы теории доказывания в советском правосудии. – Минск, 1969, с. 36-37.

¹¹⁹ *Rozenbergs J., Briģis I.* Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 158.lpp.

Tāpat arī pierādījumus nevar vērtēt kā "pareizus", "īstus" vai "neapstrīdamus" un otrādi. Novērtējot pierādījumu atbilstību realitātei, lietas patiesajiem apstākļiem, vadoties no formālās loģikas atziņām, tiek konstatēts pierādījumu **patiesīgums**. CPL 178.pantā noteikta rakstveida pierādījumu **patiesīguma** apstrīdēšanas kārtība.

Tiesas pārliecībai par pierādījumu ticamību ir jābūt **pietiekošai**, t.i. šī pārliecība nevar būt pamatota ar pierādījumu patiesīguma **iespējamību**, atmetot šaubas.

Angļu-amerikāņu pierādīšanas teorijā ieteikts balstīties uz apsvērumu, ka pierādījumu ticamība var būt stingra (pārliecinoša) vai vāja.¹²⁰ Šīs vērtēšanas pamatā ir pierādījumu iegūšanas vai formēšanas kārtība, atkarībā no kuras pierādījumus iedala "stingros" un "brīvos" (brīvi iegūtos). "Stingrie" ir pierādījumi, kas iegūti pilnā atbilstībā noteiktajai procesuālajai kārtībai – noteiktā kārtībā sastādīti, apliecināti dokumenti, tiesā nopratināti liecinieki u.tml., "brīvie" – dažādas tiesā iesniegtas izziņas un citi informāciju saturošie dokumenti.

Pierādījumu novērtēšana ir izziņas process, kas ietver kā loģiskos, tā arī tiesiskos aspektus. Tiesa un arī lietas dalībnieki loģiski apsver un analizē pierādījumus, nosaka to ticamību, attiecināmību un pieļaujamību, apvieno esošās ziņas vienotā pierādījumu sistēmā, izvirza vai arī noraida konkrētas versijas u.tml. Tiesiskais aspekts izpaužas tādējādi, ka pierādījumu novērtēšanu veic procesuālo attiecību subjekti likumā noteiktajā kārtībā. Likums nereglamentē un nevar reglamentēt domāšanas procesu, tomēr, nosakot vispārējas prasības, nepieļauj pilnīgu, nekontrolējamu ieskatu brīvību. Pierādījumu novērtēšanas mērķis nav patvaļīgs, bet tas ir noteikts likumā, un novērtēšanas rezultāti vienmēr izpaužas objektīvi izpildītā procesuālā darbībā.¹²¹ Procesuālās darbības, kurās izpaužas vērtēšanas rezultāti ir, piemēram, tiesas pieņemtie lēmumi par pierādījumu izprasīšanu, pierādījumu pievienošanu lietai, lēmums par lietas izskatīšanas pēc būtības atsākšanu (CPL 188.pants).

¹²⁰ Vairāk par šo jautājumu sk.: Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США. – Москва, 1999.

¹²¹ Треушников М.К. Доказательства и доказывание в современном гражданском процессе. – Москва, 1995, с. 70.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Svarīgākais pierādījumu novērtēšanas rezultāts neapšaubāmi ir tiesas taisītais spriedums, kas var būt pamatots tikai uz apstākļiem, kas nodibināti ar pierādījumiem lietā (CPL 190.panta otrā daļa).

Pierādījumu novērtēšanai ir konkrēts saturs.¹²² Teorētiskie strīdi par to, kāds konkrēti ir pierādījumu vērtēšanas saturs, vai pierādījumu izpēte uzskatāma arī par to vērtēšanu, vai pierādījumu vērtēšanas posmi (iepriekšējā, galīgā, kontroles) uzskatāmi par tiesas izziņas līmeņiem, u.tml., praktiski ir maznozīmīgi.

Pierādījumu novērtēšanā:

- 1) jānosaka pierādījumu objektivitāte, patiesīgums, t.i., konkrētā pierādījuma atbilstība lietas faktiskajiem apstākļiem, objektīvajai realitātei;
- 2) pierādījumi jāvērtē to kopumā, nevis izolēti, pie tam kopā ar pierādīšanas līdzekļiem;
- 3) nav pieļaujama pierādījumu "atlase" pēc tiesas ieskata, ja pierādījumi iesniegti, vērtējums jādod par visiem pierādījumiem;
- 4) vienlaikus jāvērtē pierādījumu forma un saturs;
- 5) jāizdara secinājums par pierādījumu pietiekamību.

Pierādījumu objektivitātes un ticamības noteikšana, protams, ir ļoti svarīga, kaut gan ar likuma normām šo noteikšanas kārtību reglamentēt ir apgrūtināši, jo tas vairāk ir konkrētu tiesnešu zināšanu, pieredzes un arī godprātības vai, kā teikts likumā, "tiesiskās apziņas" jautājums.

Pierādījumu vērtēšanā viens no svarīgākajiem ir jautājums par pierādījumu **pietiekamību**. Zinātniskajā literatūrā jautājumam par pierādījumu pietiekamības izpratni diemžēl veltīts maz vērības. Tomēr tiesu praksē sakarā ar pierādījumu pietiekamību rodas virkne nozīmīgu jautājumu. Piemēram, – vai tiesas spriedums var būt pamatots uz viena liecinieka apšaubāmām liecībām?

Tādēļ jāpievēršas pierādījumu pietiekamības izpratnei. Ar pierādījumu pietiekamību jāsaprot iesniegtie pierādījumi, kas rada tiesai nešaubīgu (pietiekošu) **pārliecību** par tā fakta esamību vai neesamību, kura

¹²² Vairāk par šo jautājumu sk: Матюшин Б.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции по гражданским делам. – Москва, 1977.

apliecināšanai pierādījumi iesniegti. Tādējādi pierādījumu pietiekamību nosaka nevis to skaits, forma, saturs vai citas pazīmes, bet gan tiesas pārliecība. Šādu pārliecību var radīt vairāki pierādījumi, kas nav pretrunīgi, atbilstoši likumā noteiktajai kārtībai noformēti rakstveida pierādījumi, piemēram, notariāli apliecināti, eksperta atzinumi u.tml.

Tiesu praksē pierādījumu pietiekamība reizēm nepamatoti tiek ignorēta. Piemēram, noteikta fakta apliecināšanai ir iesniegts likuma prasībām atbilstošs rakstveida pierādījums, kas tiesai nerada šaubas par fakta esamību, tomēr, lai apliecinātu to pašu faktu, tiesai tiek izteikts lūgums nopratināt arī vairākus lieciniekus. Protams, lai pārliecinātu tiesu, lietas dalībnieki cenšas iesniegt **visus** viņu rīcībā esošos pierādījumus, taču, vadoties no pietiekamības apsvērumiem, tiesai tie nav jāpieņem, ja jau iesniegtie pierādījumi konkrētu faktu apliecināšanai ir pietiekoši. Šajā gadījumā lēmumu par atteikumu pieņemt pierādījumus tiesa var pamatot ar CPL 170.panta astoto daļu (ja nav nepieciešamības nopratināt lieciniekus) vai, ja tiek pieteikts lūgums pieņemt citus pierādījumus, ar CPL 94.pantu. Ja tiesai nav pārliecības par pierādījumu pietiekamību, ar minētā lēmuma pieņemšanu nevajadzētu steigties. Sarežģītāk ir gadījumā, kad apgalvotā vai strīda fakta apliecināšanai iesniegtie pierādījumi ir nepietiekami. Šajā sakarā rodas vairāki jautājumi. Vispirms – vai tiesai jāpaziņo pusēm par to, ka iesniegtie pierādījumi ir nepietiekami? CPL 93.panta ceturtajā daļā noteikts: "Ja tiesa atzīst, ka par kādu no pušu norādītajiem faktiem nav iesniegti pierādījumi, tā par to paziņo pusēm un, ja nepieciešams, nosaka termiņu pierādījumu iesniegšanai". Jēdziens "nav iesniegti pierādījumi" ir jāsaprot arī kā "iesniegtie pierādījumi nav pietiekoši". Jāņem vērā, ka likums nepieļauj ierosināt lietu, ja nav norādīti pierādījumi, kas apstiprina prasības pamatotību (CPL 128.panta otrās daļas 5.punkts). Protams, ir iespējams, ka par kādu no norādītajiem faktiem pierādījumi vispār nav iesniegti, taču, kā jau teikts, arī nepietiekama pierādījumu esamība jāuzskata par to neiesniegšanu.

Nav mazsvarīgs arī jautājums – ja iesniegtie pierādījumi nav pietiekoši, vai tiesa var aprobežoties **tikai** ar paziņošanu par to pusēm, vai arī, pamatojoties uz likumu, vispārīgiem taisnīguma apsvērumiem, tiesai jāuzņemas pienākumi veikt arī citas darbības? Piemēram, lai izskatītu lietu pēc būtības, nepieciešams eksperta atzinums, taču

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

neviens no pusēm lūgumu par ekspertīzes noteikšanu nav pieteikusi, bet iesniegtie pierādījumi (rakstveida vai arī pieteiktie liecinieki) vai nu nav pietiekami, vai arī likums nosaka kā obligātus konkrētus pierādīšanas līdzekļus. Tādēļ jāuzsver, ka prasības tiesvedībā¹²³ noteicošie ir dispozitivitātes un sacīkstes principi, kas nozīmē, ka procesuālo līdzekļu un paņēmieni izvēlē tiesa neiejaucas. Tādēļ tiesai nav pienākums "ieskaidrot" procesa dalībniekiem vai pat "pierunāt" tos izvēlēties nepieciešamos pierādīšanas līdzekļus. Prasības tiesvedībā arī ekspertīzes noteikšana pēc tiesas iniciatīvas nav paredzēta.¹²⁴ Prasības tiesvedībā tiesa aprobežojas **tikai** ar paziņošanu pusēm, ka par to norādītajiem faktiem nav iesniegti pierādījumi (CPL 93.panta trešā daļa) vai iesniegtie pierādījumi nav pietiekoši. Ja puses neizmanto **savas** tiesības iesniegt pierādījumus, kaitīgās sekas¹²⁵ gulstas uz pusi, kurai bija pierādīšanas pienākums. Tātad, ja, piemēram, lietas iztiesāšanā prasītājam nepieciešama ekspertīzes noteikšana un pēc tam, kad tiesa to ir paziņojusi, prasītājs nav lūdzis tiesai noteikt ekspertīzi, tiesa prasību noraidīs kā nepierādītu (CPL 93.panta 1.punkts).

Pierādījumi nav pietiekami arī tad, ja tie ir **pretrunīgi**, jo tie nevar radīt pareizu, objektīvajai realitātei atbilstošu priekšstatu par strīda faktiem, līdz ar to tie nevar būt pārliecinoši. Šādos gadījumos var rasties pamatotas šaubas par atsevišķu pierādījumu vai to avotu ticamību, jo patiesība var būt tikai viena – piemēram, līgums vai nu ir bijis noslēgts, vai nav. Ja iesniegtie pierādījumi ir pretrunīgi, nepieciešama to analīze un novērtēšana salīdzinājumā ar citiem, ticamiem pierādījumiem, noskaidrotiem faktiem. Lai noskaidrotu lietas patiesos apstākļus, fakti ir jāvērtē to kopumā. "Atsevišķu faktu tendencioza atlase, to kļūdaina interpretācija bieži neļauj atklāt patiesību (...). Atsevišķiem faktiem, izrautiem no kopsakarības, nav pierādījuma spēka. Fakti var noderēt par pierādījuma argumentu,

¹²³ Citos tiesvedības veidos var būt noteikti izņēmumi.

¹²⁴ Ekspertīzes noteikšana pēc tiesas iniciatīvas paredzēta Administratīvā procesa likuma 178.pantā. Administratīvā procesa likums: LR 2001.gada 25.oktobra likums// Latvijas Vēstnesis, 2001. 14.novembris, Nr.164 (grozījumi: L.V., 2003. 27.jūn., Nr.96). Civilprocesā ekspertīzes noteikšana pēc tiesas iniciatīvas var būt tikai **izņēmums** no vispārējās tiesāšanas kārtības.

¹²⁵ Kā jau teikts, ar šo jēdzienu jāsaprot procesa zaudēšana.

pastāvot to reprezentativitātes nosacījumam (t.i., spējai pareizi parādīt īstenību tās veselumā), bet līdz ar to nepieciešama faktu objektīva analīze to pilnībā un sakarībā".¹²⁶

Pierādījumi nav pietiekami arī tad, ja puses konkrētu faktu pierādīšanai nav izvēlējušās likumā noteiktos pierādīšanas līdzekļus (CPL 95.pants).

¹²⁶ *Vedins J.* Formālā loģika. – Rīga: Zvaigzne, 1979, 140.lpp.

4.4. Pierādījumu nodrošināšana

CPL 98.panta pirmajā daļā noteikta pierādījumu nodrošināšanas pieļaujamība: "Ja personai ir pamats uzskatīt, ka tai nepieciešamo pierādījumu iesniegšana vēlāk var būt neiespējama vai apgrūtināta, tā var lūgt šos pierādījumus nodrošināt".

Pierādījumu nodrošināšana ir savlaicīga tādu ziņu par faktiem nostiprināšana likumā noteiktajā kārtībā, kas var būt par pierādījumiem lietā. Tātad ar nodrošināšanas pieļaujamību faktiski jāsaprot pierādījumu nostiprināšanas pieļaujamība.

Ja persona savu aizskarto tiesību aizsardzībai nolēmusi griezties tiesā, ir jāņem vērā, ka lietas sagatavošanai, kā arī līdz tiesas sēdes dienai paies noteikts laiks. Pierādījumu avoti ir dažādi, piemēram, organiskas lietas, kas var ātri zaudēt savas īpašības, personiska rakstura pierādījumu avoti – liecinieki var doties izbraukumā vai viņu veselības stāvoklis var strauji pasliktināties. Minēto apstākļu dēļ pierādījumu iesniegšana tiesā var būt apgrūtināta vai neiespējama. Tādēļ likums nosaka pierādījumu nodrošināšanas pieļaujamību un kārtību. Pierādījumus var nodrošināt ne tikai tiesā, bet arī citur, piemēram, pie notāra. Te vajadzētu paskaidrot, kādus parasti pierādījumus cenšas nodrošināt. Izplatītākie ir pieteikumi par kāda objekta (ēkas vai būves, bojātas tehnikas) apskati uz vietas, ekspertīzes veikšanu, liecinieku nopratināšanu, dokumentu izprasīšanu. Taču šai gadījumā jāņem vērā, ka:

- 1) ja persona griezusies **tiesā**, neatkarīgi no procesuālās stadijas (t.i., ierosināta lieta vai nav ierosināta), pierādījumu nodrošināšana pieļaujama **tikai** CPL noteiktajā kārtībā;
- 2) citādi pierādījumu nodrošināšanas veidi (ja persona vēl nav griezusies tiesā) tiesai var nebūt saistoši.

Runājot, piemēram, par notariāli apliecinātām liecībām, jāņem vērā, ka notārs nevar apliecināt liecības **ticamību**. Tādēļ tiesa var izlemt jautājumu par šīs liecības pieņemšanu un pievienošanu lietai kā pierādīšanas līdzekli vai atteikšanos pieņemt. Turpretim, ja persona jau griezusies tiesā un pēc tam citādā veidā (citās iestādēs) nostiprinājusi pierādījumu, tiesa vairs šo pierādījumu nevar pieņemt, jo tas nostiprināts **pretēji** likumā noteiktajai kārtībai, t.i., šai gadījumā

faktiski ir runa par nelikumīgi iegūtu pierādījumu. Teiktais neizslēdz iespēju procesa dalībniekam iegūt jaunus pierādījumus, piemēram, iegūt no otras puses vēstuli, kurā atzīts samaksas fakts.

Persona ar pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu var griezties tiesā līdz lietas ierosināšanai, kā arī lietas izskatīšanas laikā (CPL 98.panta otrā daļa). Pieteikumā par pierādījumu nodrošināšanu (CPL 99.pants) jānorāda:

- 1) personas rekvizīti;
- 2) lieta, kuras izskatīšanai nepieciešams nodrošināt pierādījumus vai tās iespējamās dalībniekus;
- 3) pierādījumi, kurus nepieciešams nodrošināt;
- 4) fakti, kuru pierādīšanai šie pierādījumi nepieciešami;
- 5) iemesli, kuru dēļ pieteicējs prasa pierādījumus nodrošināt.

Formālo prasību ievērošana nav pietiekama, lai izlemtu pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu, jo pierādījumu nodrošināšana nevar būt vispārēja vai abstrakta. Pierādījumi nepieciešami konkrētu faktu pierādīšanai konkrētā lietā. Izlemjot jautājumu par pierādījumu nodrošināšanu, jāizlemj arī jautājums par pierādījumu attiecināmību un pieļaujamību. Tādēļ pieteikumā par pierādījumu nodrošināšanu pēc iespējas precīzāk jānorāda, konkrēti kādus pierādījumus kādā lietā un kāpēc nepieciešams nodrošināt. Prasība norādīt lietu ir diezgan neprecīza un, kā tas izriet no normas redakcijas, ir alternatīva prasība. Faktiski šeit ir domāta norāde uz to, par ko prasība tiks celta. Likums pieļauj, ka var norādīt arī tikai lietas dalībniekus, kaut gan šajā gadījumā, t.i., ja nav skaidrības par to, kāda prasība tiks celta, izlemt jautājumu par pierādījumu nodrošināšanu ir apgrūtināsi. Ja pieteikumā par pierādījumu nodrošināšanu nav norādīta ne lieta (prasība), ne lietas dalībnieki, tiesa pieņem lēmumu par atteikšanos pieņemt pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu. Pieteikumā par pierādījumu nodrošināšanu jānorāda arī laiks, kad lieta tiks iesniegta tiesā. Praksē dažkārt šo laiku nosaka tiesa.

Likums nosaka arī kārtību, kādā izskata pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu (CPL 100.pants). Pieteikumu par pierādījumu nodrošināšanu iesniedz tiesā atbilstoši teritoriālās un priekšmetiskās piekritības vispārīgajiem noteikumiem. Pierādījumus nodrošina to atrašanās vietā, kas var būt citā pilsētā vai rajonā, t.i., citas tiesas

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

darbības teritorijā. Tādēļ likums paredz tiesas uzdevumus. Tiesas uzdevumu došana (CPL 102.pants), lai nodrošinātu pierādījumus, notiek atbilstoši teritoriālās piekritības principam, t.i., pierādījumus nodrošina tā tiesa, kuras darbības teritorijā atrodas pierādījumi, kurus nepieciešams nodrošināt. Lēmumā par tiesas uzdevumu jānorāda kādas konkrētas procesuālas darbības tiesa lūdz izpildīt. Izpildes termiņš – 15 dienas ir noteikts likumā, un tas nozīmē, ka to nevar izmainīt vai grozīt. Piekritības strīdi par uzdevumu izpildi starp tiesām nav pieļaujami. Izpildot tiesai doto uzdevumu īpaša vērība jāvelta procesuālo darbību – protokolu un citu materiālu noformēšanas kārtībai atbilstoši likumā noteiktajām vispārīgajām prasībām. Tiesai, kura devusi uzdevumu un saņēmusi attiecīgos procesuālos dokumentus, ir pienākums iepazīstināt lietas dalībniekus ar saņemtajiem dokumentiem tuvākajā tiesas sēdē, ja lietas dalībnieki ar tiem vēl nav iepazinušies.

4.5. Pierādīšanas līdzekļi

4.5.1. Pierādīšanas līdzekļa jēdziens

Ziņas par faktiem ir noteikta informācija¹²⁷ (lat. *informare* – izveidot priekšstatu par kaut ko), kas nevar pastāvēt bez informācijas avota. Ziņas satur tādi objekti kā lietas, dokumenti, cilvēka atmiņa. Lai ziņas, kuras satur objekti, varētu tikt atzītas par pierādījumiem civilprocesā, vispirms ir jānosaka šo objektu vai avotu izmantošanas pieļaujamība un, otrkārt, noteikta ziņu atdalīšanas vai reproducēšanas kārtība. Likumā noteiktos pierādījumu avotus sauc par pierādīšanas līdzekļiem.¹²⁸ Lai nošķirtu jēdzienus "pierādījumu avoti" un "pierādīšanas līdzekļi", atsevišķi autori uzskata, ka ar pierādījumu avotiem tiek saprasti nevis iegūstamo ziņu reālie avoti, bet gan to procesuālais nostiprinājums.¹²⁹

Likums nenosaka pierādījumu skaitu vai veidus, bet reglamentē pierādīšanas līdzekļu **pieļaujamību**: "Tiesa pieļauj tikai likumā noteiktos pierādīšanas līdzekļus. Faktus, kurus saskaņā ar likumu var pierādīt tikai ar noteiktiem pierādīšanas līdzekļiem, nevar pierādīt ne ar kādiem citiem pierādīšanas līdzekļiem" (CPL 95.pants). Kaut gan panta nosaukums ir "Pierādījumu pieļaujamība", tas faktiski nosaka

¹²⁷ Jēdziens "informācija" ir jāsaprot kā ziņas, zināšanu kopums (Latviešu valodas vārdnīca. – Rīga: Avots, 1987, 294.lpp.). Angl. *Information – news (on, about)* (The Concise Oxford Dictionary of Current English. Bombay, Oxford University Press, 1987, p. 515).

¹²⁸ Pierādīšanas līdzekļu jēdzienā autori skaidro arī kā pierādījumu avotu procesuālās nostiprināšanas formu (*Meikališa Ā.* Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: RAKA, 1998, 184.lpp.) un kā pierādījumu iegūšanas veidus (formas) (*Rozenbergs J., Briģis I.* Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 140.lpp.). Pamatojoties uz koncepciju, ka pierādījumi ir fakti, atsevišķi autori pauž viedokli, ka arī pierādīšanas līdzekļi ir fakti (pierādījumu fakti). Tā, piemēram, personas liecība tiek uzskatīta par faktu (*Трысов А.И.* Основы теории судебных доказательств. – Москва, 1960, с. 50-51). Jāsecina, ja tiek pieņemts, ka pierādījumi un pierādīšanas avoti ir fakti, tad jēdziens "pierādīšanas līdzekļi" jāaizstāj ar jēdzienu "pierādījumu fakti".

¹²⁹ Par šo jautājumu plašāk sk.: *Liede A.* Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga: Zvaigzne, 1980. Tomēr jāatzīst, ka tādi jēdzieni kā pierādījumu avotu "procesuālais nostiprinājums" un vēl jo vairāk "procesuālās nostiprināšanas forma" ir grūti saprotami.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

pierādīšanas līdzekļu pieļaujamību. Tiesu praksē pierādījumus un pierādīšanas līdzekļus reizēm lieto kā identiskus jēdzienus, taču neattaisnojama ir šāda nekonsekvence likuma normās. Pierādīšanas līdzekļi un pierādījumi savstarpēji attiecas kā forma un saturs, tiem ir atšķirīga nozīme un pieļaujamības noteikumi. Tā CPL 105.panta piektajā daļā noteikts: "Nevar būt par pierādījumu liecinieka liecības, kas pamatotas uz ziņām, kuru avots nav zināms, vai uz citu personu sniegtajām ziņām, ja šīs personas nav nopratinātas". Saprotais, ka liecinieka liecības ir likumā pieļauts **pierādīšanas līdzeklis**, taču likums šajā gadījumā nosaka konkrētu **pierādījumu** nepieļaujamību.

Jāuzsver, ka pierādījumu un pierādīšanas līdzekļu pieļaujamību nosaka likums un tiesa.

Savu prasījumu un iebildumu pamatošanai puses var izmantot visus likumā paredzētos pierādīšanas līdzekļus, ja nav noteikti īpaši ierobežojumi. Šie ierobežojumi izriet no likumdošanas aktiem, kas paredz:

- 1) tiesisko attiecību dibināšanas, grozīšanas vai izbeigšanas noteiktu kārtību vai juridiski nozīmīgu darbību īpašu fiksācijas veidu;
- 2) darījumu rakstveida formas ievērošanu;
- 3) pierādīšanas līdzekļu pieļaujamības noteikšanas procesuālo kārtību.

Tā, piemēram, Darba likums¹³⁰ (turpmāk – DL) nosaka, ka atstādināšana no darba ir darba devēja rakstveida rīkojums, ar kuru noteikts pagaidu aizliegums darbiniekam atrasties darba vietā un veikt darbu (DL 58.pants), atlaist no darba var, pamatojoties uz darba devēja uzteikumu (DL 101.pants), izmaksājot darba algu, darba devējs izsniedz rakstveidā sagatavotu darba samaksas aprēķinu (DL 71.pants).

Civillikuma 1484. un 1486.pants nosaka, kādos gadījumos darījumu rakstiskas vai notariālas formas neesamība liedz darījumu uzskatīt par saistības nodibināšanas pierādījumu. Tāpat arī DL 17.panta trešajā daļā noteikts, ka darba koplīgums slēdzams rakstveidā, 40.panta pirmajā daļā noteikts, ka darba līgums jāslēdz rakstveidā, paredzot arī rakstveida formas neievērošanas sekas.

¹³⁰ Darba likums: LR 2001.gada 20.jūnija likums// Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105.

CPL 268.pants nosaka, ka tiesas spriedumu par personas atzīšanu par rīcībnespējīgu tiesa taisa, pamatojoties uz tiesu ekspertīzes atzinumu.

Izņemot gadījumus, kad likums nosaka konkrētu pierādīšanas līdzekļu pieļaujamību (piemēram, tiesa var personu atzīt par rīcībnespējīgu, pamatojoties uz ekspertīzes atzinumu un nevis uz liecinieku liecībām), jautājums par to, kādi pierādīšanas līdzekļi pieļaujami konkrētu faktu pierādīšanai, ir visai sarežģīts.

Civiltiesisko attiecību dalībniekiem ir jāparūpējas ne tikai par to, lai šīs attiecības būtu nodibinātas atbilstoši likumā noteiktajām prasībām, bet arī par to, lai tiesību aizskārums, t.i., civiltiesiskā strīda gadījumā, būtu nodrošinātas pierādīšanas iespējas. Līguma rakstveida forma var kalpot ne tikai līguma spēka nodrošināšanai, bet arī pierādījumu nodrošināšanai.

Prasības tiesvedībā faktu konstatēšanai visai bieži tiek izmantotas liecinieku liecības. Šeit jāuzsver, ka Latvijas 30.gadu tiesību zinātnē un praksē 1938.gada CPL 497.panta noteikumi par to, ka "liecinieku izsacījumus nevar atzīt par pierādījumiem tādiem notikumiem, kuriem likums prasa rakstisku apliecinājumu", tika izprasti kā vispārīgais princips, kas nosaka aizliegumu tiesiska darījuma rakstveida aktu aizstāt ar liecinieku liecībām. Tai pašā laikā tika pausts viedoklis, ka minētā norma jāiztulko visšaurākā nozīmē.¹³¹

Latvijas PSR Civilkodeksa 46.pants noteica, ka "likumā prasītās rakstveida formas neievērošana (44.pants) strīda gadījumā atņem pusēm tiesības atsaukties darījuma pierādīšanai uz liecinieku liecībām, tomēr neatņem tām tiesību iesniegt rakstveida pierādījumus". Kā redzams, attiecībā uz rakstveida formai neatbilstoša tiesiska darījuma tiesiskajām sekām materiālajās tiesībās bija ietverta īpaša norāde par to, ka šāda darījuma esamības pierādīšana pieļaujama tikai ar rakstveida pierādījumiem, uzsverot, ka nav pieļaujamās liecinieku liecības.

Civillikuma 1483.pants nosaka gadījumus, kad likums prasa tiesisku darījumu rakstisku formu, 1488.pants satur noteikumus par sekām, kas rodas, ja likumā prasītā darījuma rakstiskā forma nav ievērota. Taču

¹³¹ Sk.: *Bukovskis V.* Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 365.-366.lpp.; *Civīlprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks.* – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 166.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Civillikums nesatur noteikumus par pierādīšanas līdzekļu pieļaujamību vai nepieļaujamību. Tomēr tas nebūt nenozīmē, ka pierādīšanas līdzekļus lietas dalībnieki var izvēlēties pēc sava brīva ieskata, piemēram, neiesniedzot tiesā rakstveida aktu darījuma pierādīšanai gadījumos, kad likums prasa darījumu rakstisku formu, bet aizstājot to ar liecinieku liecībām. Likums uzliek pienākumu pusēm pierādīt savu prasījumu un iebildumu pamatojumu. Tādējādi faktu, ka darījumi noslēgti, tiesiskās attiecības nodibinātas, grozītas vai izbeigtas ievērojot likumā noteiktās prasības, var pierādīt tikai ar **atbilstošiem** pierādījumiem, ko satur **atbilstoši** pierādīšanas līdzekļi. Saprotams, faktu, ka likumā noteiktā rakstiskā forma ir bijusi ievērota, var pierādīt iesniedzot tiesai attiecīgu rakstveida dokumentu. Taču, ja dokuments ir gājis bojā, piemēram, ugunsgrēkā, nav izslēgti arī citi pierādījumi.

Jāuzsver, ka prasības tiesvedībā, lai pierādītu savu prasījumu un iebildumu pamatojumu, rakstveida pierādījumiem ir īpaša nozīme, jo darījuma rakstiskas formas ievērošanu likums prasa arī kā nosacījumu prasības tiesībai uz darījuma pamata (Civillikuma 1483.panta ceturtdaļa¹³²). Šeit gan jāizšķir, kad rakstiskas formas ievērošanu prasa likums un kad rakstisks akts sastādīts "tikai kā līdzeklis pierādījumu atvieglošanai" (Civillikuma 1489.pants).

Tas, ka Civillikumā nav ietverta norāde uz viena vai otra pierādīšanas līdzekļa pieļaujamību vai nepieļaujamību, nebūt nav jāsaprot, ka noteiktu faktu pierādīšanai atļauts izmantot jebkurus pierādīšanas līdzekļus, jo, kā teikts, atsevišķus faktus var pierādīt tikai ar atbilstošiem pierādīšanas līdzekļiem. Tomēr likums **pieļauj** faktu pierādīšanai izmantot arī **citus** pierādīšanas līdzekļus. Tas ļauj secināt, ka, piemēram, Civillikuma 1488. un 1485.pantā norādītos faktus var pierādīt ne tikai ar rakstveida pierādījumiem, bet arī ar pušu un trešo personu paskaidrojumiem un liecinieku liecībām. Jautājumu par **citu** pierādīšanas līdzekļu pieļaujamību izlemj tiesa (CPL 95.pants). Tomēr, ja tiesa pieļauj lietā nozīmīgu faktu pierādīšanai izmantot arī pušu paskaidrojumus un liecinieku liecības, sevišķi rūpīgi ir jāizvērtē paskaidrojumus un liecībās sniegto ziņu **atbilstība** citiem pierādījumiem, to pietiekamība un ticamība.

¹³² *Kalniņš E.* Rakstiska forma kā nosacījums prasības tiesvedībai uz darījuma pamata // Latvijas Vēstnesis. 1999. 15.aprīlis, Nr.114/115.

Atsevišķos gadījumos likumdošanas akti nosaka jebkuru pierādījumu pieļaujamību: ja, noslēdzot darba līgumu, nav ievērota tā rakstveida forma, darbiniekam ir tiesības prasīt darba līguma izteikšanu rakstveidā. Šai nolūkā darbinieks var izmantot **jebkurus** (autora izcēlums) pierādījumus, kas attiecas uz darba tiesisko attiecību pastāvēšanu un šo attiecību saturu (DL 41.panta pirmā daļa).¹³³

Tiesa pēc sava ieskata nevar noteikt aizliegumu izmantot tos vai citus pierādīšanas līdzekļus vadoties no apsvēruma, ka tiem nav pierādījuma spēka.¹³⁴ Pierādīšanas līdzekļiem un pierādījumiem nav iepriekš noteikta spēka, kas saistītu tiesu. Tomēr jādomā, ka pierādījumu spēka reglamentācijas vai noteikšanas iztrūkums vairāk liecina par likuma nepilnību vai atpalcību salīdzinājumā ar attīstītāko Eiropas valstu civilprocesa reglamentējošajiem likumdošanas aktiem un pat Latvijas 1938.gada Civilprocesa likumu, kas, piemēram, 498.pantā paredzēja: "Noteiktā kārtībā taisītu vai apliecinātu rakstisku dokumentu saturu nevar apgāzt ar liecinieku izsacījumiem, izņemot viltojuma strīdus".

Kā zināms, jau romiešu tiesībās bija izstrādāts pierādījumu iedalījums pilnajos un daļējos. Nepilnos pierādījumus varēja papildināt, piemēram, ar liecinieku liecībām. Var piekrist vai nepiekrist atsevišķiem tā laika izstrādātajiem kritērijiem, tomēr pierādījumu spēka noteikšanas noteikumi nebūt nav arhaiski, bet gluži otrādi – tie ietverti Eiropas valstu civilprocesa reglamentācijas aktos. Piemēram, Vācijas CPL 415.§ noteikts, ka oficiālajiem dokumentiem atzīstams pilna pierādījuma spēks. Arī citas minētā likuma normas visai detalizēti reglamentē pierādījumu spēka noteikšanas kārtību, kas, saprotams, ir saistoša tiesai. Arī no Latvijas Civilprocesa likuma normām, kas reglamentē saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, jāsecina, ka atbilstoši likuma prasībām noformētiem publiskajiem dokumentiem ir pilna pierādījuma spēks.

¹³³ Formulējums "tiesības prasīt" nosaka darbinieka tiesības prasīt rakstveida līguma noslēgšanu tieši no darba devēja, kā arī celt prasību tiesā (prasības tiesība).

¹³⁴ Tiesu praksē ir gadījumi, kad tiesa, ievērojot likuma prasības, izskaidro lietas dalībniekam, ka par kādu no viņa norādītajiem faktiem nav iesniegti pierādījumi, tai pašā laikā pretrunīgi nosaka aizliegumu faktu pierādīšanai izmantot liecinieku liecības, pamatojoties uz to, ka "tiesa lieciniekiem netic".

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Likumā noteiktie pierādīšanas līdzekļi ir:

- 1) pušu un trešo personu paskaidrojumi;
- 2) liecinieka liecība;
- 3) rakstveida pierādījumi;¹³⁵
- 4) lietiskie pierādījumi;
- 5) eksperta atzinums;
- 6) valsts vai pašvaldības iestādes atzinums.

Nevar teikt, ka salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijas likumā noteiktie pierādīšanas līdzekļu veidi ir ievērojami atšķirīgi, tomēr, piemēram, Vācijas CPL (*Zivilprozeßordnung*) paredz tādas pierādīšanas līdzekļus kā tiesas apskate (372.§) un speciālista vai lietpratēja liecības (414.§).

4.5.2. Pušu un trešo personu paskaidrojumi

Pušu un trešo personu paskaidrojumi ir ziņas par faktiem, uz kuriem pamatoti viņu prasījumi vai iebildumi (CPL 104.panta pirmā daļa). Šis likumā noteiktais pierādīšanas līdzeklis raksturojas ar to, ka:

- 1) paskaidrojumus dod personas, pēc kuru iniciatīvas ierosināta tiesvedība lietā, noteikts strīda priekšmets un pierādīšanas līdzekļi, vai kuras ir materiāltiesisko attiecību dalībnieces;
- 2) šīm personām vislabāk ir zināmi lietas apstākļi;
- 3) tās ir tieši **juridiski** ieinteresētas lietas iznākumā;
- 4) nav atbildīgas par atteikšanos sniegt paskaidrojumus, kā arī par doto paskaidrojumu patiesīgumu;
- 5) paskaidrojumiem nav **pilna** pierādījuma spēka.

Nav maznozīmīgs fakts, ka 1938.gada Civilprocesa likumā tāds pierādīšanas līdzeklis kā "prāvnieku liecības vai paskaidrojumi" nemaz nebija paredzēts. Likumdevējs vadījās no apsvēruma, ka tieši juridiski ieinteresētas personas sniegtās ziņas pašas par sevi nevar tikt

¹³⁵ Atsevišķās valstīs, piemēram, Vācijā šis pierādīšanas līdzeklis tiek saukts par "dokumentāriem pierādījumiem" vai "dokumentiem" (*der Urkundenbeweis*), kas gan faktiski sašaurina rakstveida pierādījumu jēdzienu, tomēr nenoliedzami dokumentiem ir īpaša nozīme faktu noskaidrošanā, tādēļ to izmantošanai par pierādīšanas līdzekli nepieciešama daudz detalizētāka reglamentācija.

atzītas par pierādījumiem. Profesors V.Bukovskis to izskaidro sekojoši: "Pašu prāvnieku liecības, pēc vispārējā noteikuma neņem vērā; tās nebauda ticamību. Kur jautājums grozās ap prāvas vinnēšanu, kam priekš puses ir liela nozīme, tur cilvēks reti kad spēj bezpartejiski attēlot faktus, kas attiecas uz paša lietu. Kārdinājums ir par daudz liels, lai negodīgs cilvēks atturētos noslēpt vai sagrozīt zināmus faktus; bet arī godīgs cilvēks bieži vien aiz iekšējās pārliecības par savu taisnību vai aiz pašapmānīšanās, gribot, negribot var sagrozīt faktus (...). Puses iztaujājot, tiesā saņemtās atbildes un paskaidrojumi pēc mūsu procesa likumiem par pierādījumiem tomēr neskaitās. Tie noder tiesai tikai lietas noskaidrošanai un palīdz atrast materiālo taisnību".¹³⁶ Tāad pušu paskaidrojumi netika atzīti par pierādīšanas līdzekli, bet gan par līdzekli patiesības noskaidrošanai.

Puses prasības tiesvedībā ir apstrīdēto materiāltiesisko attiecību subjekti. Tādēļ prasītājam, atbildētājam un personām, kuras aizstāv savas tiesības un intereses, vislabāk ir zināmi strīda faktiskie apstākļi, kuri jānoskaidro tiesai.¹³⁷ Puses, protams, var maldīties, dot faktiem interpretāciju pēc saviem ieskatiem, arī apzināti maldināt tiesu, tomēr nenoliedzami puses un trešās personas par apstrīdētajiem faktiem ir galvenie pierādījumu "informācijas nesēji", "pierādījumu avoti".¹³⁸ Tādēļ īpaši svarīgi ir, lai ziņas, kas ietvertas minēto personu paskaidrojumos, būtu patiesas. Taču to panākt nav vienkārši, jo paskaidrojumu došana pēc savas būtības ir procesuāla tiesība, un nevis pienākums. Tādēļ likumā nevar uzlikt paskaidrojumu došanas pienākumu, kā arī noteikt sankcijas par apzināti nepatiesu paskaidrojumu došanu. No otras puses, ņemot vērā, ka neviena puse procesu zaudēt nevēlas, pusēm vajadzētu izrādīt aktivitāti, kaut gan, pamatojoties uz dispozitivitātes principu, pušu procesuālo līdzekļu, paņēmieni un taktikas izvēlē ne likums, ne tiesa nevar iejaukties.

¹³⁶ *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 353.-354.lpp.

¹³⁷ Civilprocesa likums konkrēti neuzliek tiesai pienākumu noskaidrot lietas faktiskos apstākļus vai patiesību lietā. Šeit gan jāpiebilst: ja vadās no koncepcijas, ka tiesai nekas nav jānoskaidro, bet tikai jāizskata lieta, tad tiesai jāsamierinās ar tādiem pušu un trešo personu paskaidrojumiem, kādi tie ir doti.

¹³⁸ Гражданский процесс. – Москва: Новый юрист, 1998, с. 176.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Likumā nodrošināšanās pret iespējami aplamām ziņām pušu un trešo personu dotajos paskaidrojumos iespējama:

- 1) neatzīstot tām pierādījuma spēku, t.i., nosakot, ka dotie paskaidrojumi ir tikai informācija tiesai un nevis pierādīšanas līdzekļi;
- 2) nosakot paskaidrojumiem nepilna pierādījuma spēku;
- 3) pastiprinot paskaidrojumu došanas noteikumus.

Latvijas Civilprocesa likumā noteikts, ka pušu un trešo personu paskaidrojumi atzīstami par pierādījumiem, ja tos apstiprina citi tiesas sēdē pārbaudīti un novērtēti pierādījumi (CPL 104.panta pirmā daļa), t.i. tiem noteikts nepilna pierādījuma spēks. Tas nozīmē, ka tiesa secinājumus par lietas apstākļiem nevar izdarīt, kā arī spriedumu nevar taisīt, pamatojoties **tikai** uz pušu un trešo personu paskaidrojumiem, ja tos neapstiprina **citi** pierādījumi, par kuru ticamību tiesai nerodas šaubas.

Runājot par paskaidrojumu došanas noteikumu pastiprināšanu, pagājušā gadsimta 30-to gadu literatūrā ir izteikts viedoklis, ka pušu paskaidrojumu patiesīguma nodrošinājuma līdzeklis ir zvēresta došana: "neuzticība pret puses taisnīgumu atkrīt (...) ja viena puse ir ar mieru apstiprināt savu apgalvojumu ar zvērestu un ja abas puses ir vienojušās izšķirt strīdīgo jautājumu ar zvērestu; apstākļi, kuru apstiprināšanai uz abu pušu savstarpīgu vienošanos dots zvērests, nav apgājami ne ar kādiem citiem pierādījumiem un saista kā abas puses, tā arī tiesu".¹³⁹ Jādomā, ka tajā laikā bija cita zvērināšanas institūta nozīmības izpratne, jo mūsdienās jāšaubās, ka zvēresta došana visos gadījumos atturēs negodprātīgu pusi no apzināti nepatiesu paskaidrojumu došanas, ņemot vērā arī to, ka šādā gadījumā nekādas sankcijas likumā nav paredzētas. Tomēr atsevišķu valstu civilprocesu reglamentējošajos aktos ir paredzēta zvēresta došana. Piemēram, Igaunijas CPK 113.panta otrajā daļā noteikts, ka gadījumā, ja paskaidrojumiem ir īpaša nozīme lietā, pieļaujama paskaidrojumu došana pēc personu zvērināšanas, kuras dod paskaidrojumus. 114.pantā noteikts, ka puses, trešās personas un to likumiskie pārstāvji pirms paskaidrojumu sniegšanas dod zvērestu kārtībā, kāda noteikta liecinieku zvēresta došanai (101.pants).

¹³⁹ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 354.-355.lpp.

Latvijas Civilprocesa likuma 167.panta pirmajā daļā noteikts, ka ar tiesas atļauju lietas dalībnieki **var** (autora izcēlums) uzdot cits citam jautājumus. Tiesnesis **var** (autora izcēlums) uzdot jautājumu lietas dalībniekam, **ja** (autora izcēlums) viņš izsakās neskaidri vai nenoteikti, kā arī tad, ja no paskaidrojumiem nav redzams, ka viņš atzītu vai noliegtu apstākļus, uz kuriem pamatoti pretējās puses prasījumi vai iebildumi (CPL 167.panta otrā daļa). Jāsecina, ka jautājumu uzdošanu sakarā ar dotajiem paskaidrojumiem Latvijas likums paredz kā **alternatīvu** iespēju, bet tiesai pat noteikti ierobežojumi jautājumu uzdošanas tiesībās. Kā redzams, lai nodrošinātu paskaidrojumu ticamību, Latvijas civilprocesā speciāla kārtība paskaidrojumu došanai nav paredzēta.

Vācijas civilprocesā noteikts, ka pušu noklausīšanās (*die Anhörung der Parteien*, Vācijas CPL 273.§) laikā saņemtās ziņas nav pierādījumi, bet atzīstamas par informāciju, kas pievienojama lietai.¹⁴⁰ Par pierādīšanas līdzekli Vācijas CPL (*Zivilproßordnung*) atzīst pušu nopratināšanu. Puses nopratināšana var notikt pēc tās puses motivēta pieteikuma, uz kuru gulstas pierādīšanas pienākums, ja tai nav citu pierādīšanas līdzekļu, lai pamatotu savus prasījumus vai iebildumus pilnā apjomā (445.§ pirmā daļa). Tiesa pieteikumu noraida, ja pusi lūdz nopratināt par faktiem, kurus tiesa atzīst par pierādītiem (445.§ otrā daļa). Tiesa var pēc savas iniciatīvas izlemt par vienas vai abu pušu nopratināšanu par faktiem, ja tai nav pietiekošas pārliecības par pušu paskaidrojumos doto ziņu par pierādāmajiem faktiem patiesīgumu vai nepatiesīgumu (448.§). Par pušu nopratināšanu tiesa pieņem motivētu lēmumu. Puse, par kuras nopratināšanu pieņemts lēmums, ir tiesīga lūgt lēmuma izpildi atlikt, ja strīdus fakta pierādīšanai tai nepieciešami citi pierādīšanas līdzekļi (450.§). Vācu procesuālo tiesību zinātnes speciālisti uzskata, ka likumā noteiktā pušu nopratināšana (*die Parteivernehmung*) uzskatāma par subsidiārajiem pierādījumiem, t.i., ziņas, kas iegūtas nopratināšanā par pierādījumiem, var tikt atzītas tikai gadījumā, ja citu pierādījumu vai nu nav, vai tie ir nepietiekoši.¹⁴¹ Sniegto ziņu **patiesīgumu** (autora izcēlums) tiesa nosaka

¹⁴⁰ Kā redzams, analogiska nostāja bija arī Latvijas 1938.gada Civilprocesa likumā.

¹⁴¹ Sk.: Munks, Andrea. Vom Parteieid zur Parteivernehmung in der Geschichte des Zivilprozesses. – Köln, Berlin, München, 1992, S. 183.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

pēc savas iekšējās pārlicības, ņemot vērā visu tiesas sēžu saturu un savāktos pierādījumus (286.§, *Freie Beweiswürdigung*).

Salīdzinot Latvijas Civilprocesa likumā noteikto pierādīšanas līdzekli "pušu un trešo personu paskaidrojumi" ar Vācijas – "pušu nopratināšana", jāsecina, ka Vācijas likumā pareizi noteikta šī pierādīšanas līdzekļa jēdziens un būtība. Paskaidrojumi, kas balstās uz personiskajiem apsvērumiem, faktiski ir tikai informācija, "tiem nevar būt pierādījumu spēks".¹⁴² Pierādījumu spēks var būt tikai ziņām, kas saņemtas atbildēs uz tiesu interesējošiem jautājumiem, un arī tikai tad, ja ievēroti likuma noteikumi. Var, protams, strīdēties par to – vai "jautājumu uzdošana" un "pratināšana" ir identiski jēdzieni un vienā vai otrā veidā saņemtā informācija pēc sava procesuālā statusa ir atšķirīga¹⁴³, tomēr arī jautājumu uzdošanu Latvijas Civilprocesa likums nosaka tikai kā **alternatīvas** tiesības pusēm un tiesai, pie tam tiesa jautājumus var uzdot **tikai** likumā noteiktajos gadījumos.

Ziņas, kuras ietvertas pušu un trešo personu paskaidrojumos, ir dažāda rakstura un arī pēc to juridiskās nozīmes ir atšķirīgas. Paskaidrojumi var saturēt ziņas par faktiem, argumentus un apsvērumus par strīdīgo tiesisko attiecību juridisko kvalifikāciju, lietas apstākļiem, savas rīcības motivāciju u.tml. Likums nosaka, ka pierādījuma spēks ir **tikai** ziņām par faktiem, uz kuriem ir pamatoti pušu prasījumi vai iebildumi, ja dotos paskaidrojumus apstiprina citi tiesas sēdē pārbaudīti un novērtēti pierādījumi (CPL 104.panta pirmā daļa). Pierādījuma spēku neietekmē ziņu forma, kādā tās dotas – mutiski vai rakstiski un arī saturs – tās var būt faktu apstiprinošas vai noliedzošas.

Likumā reglamentēts īpašs pušu un trešo personu paskaidrojuma veids – atzīšana: ja viena puse atzīst faktus, ar kuriem otra puse pamato savus prasījumus vai iebildumus, tiesa var atzīt šādus faktus par pierādītiem, ja tai nav šaubu, ka atzīšana nav notikusi viltus, vardarbības, draudu vai maldības ietekmē, vai arī, lai slēptu patiesību

¹⁴² Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии. – Москва: Городец-издат, 2000, с. 129.

¹⁴³ Vairāk par šo jautājumu sk.: Baur, Fritz/Grunski, Wolfgang. Zivilprozeßrecht. 8.Aufl. Neuwied, Kriftel, Berlin, 1994. Arī CPL "jautājumu uzdošanas" un "nopratināšanas" jēdzieni ir noteikti atšķirīgi. Piemēram, CPL 179.panta nosaukums ir "Liecinieku nopratināšana".

(CPL 104.panta otrā daļa). Arī 1938.gada Civilprocesa likuma 568.pantā bija noteikts: "Kad viena no pusēm atzīst tāda apstākļa patiesību, kurš noder par viņas pretenieka tiesību apstiprinājumu, tad šis apstāklis uzskatāms par tādu, kas tālākus pierādījumus neprasa". Kā pamatoti secinājis profesors V.Bukovskis: "Likumdevējs, piešķirot puses atzīšanai pierādījuma spēku, bijis tajās domās, ka nav pamata neticēt pusei tajos gadījumos, kad puse runā sev par ļaunu un otram pusei par labu".¹⁴⁴

Parasti atzīšana netiek apstrīdēta, kaut gan likums to neaizliedz. Atzīšana ir visai nozīmīgs, bet arī sarežģīts procesuāls institūts, – to var raksturot pēc formas, satura, došanas vietas u.c. pazīmēm.¹⁴⁵

No CPL normām var secināt, ka atzīšanas došanai tiesā (tiesai) ir šādas iezīmes:

- 1) atzīšanu var izdarīt tikai puse vai tās pilnvarotais pārstāvis, bet ne cits lietas dalībnieks;
- 2) atzīšanas priekšmets var būt ne tikai fakti, uz kuriem pamatoti pušu prasījumi vai iebildumi, bet arī apstrīdētā tiesiskā attiecība, lietā nozīmīgi apstākļi;
- 3) atzīšanai neatkarīgi no formas (mutiski vai rakstveidā) jābūt izteiktai nepārprotami pozitīvi (*expressis verbis*).

Kā jau iepriekš teikts, atzīšana nav pierādījums, bet pretējās puses atbrīvošana no pierādīšanas pienākuma. CPL 104.panta otrās daļas redakcija: "Ja viena puse atzīst faktus (..) tiesa var atzīt šādus faktus par **pierādītiem** (autora izcēlums)", nekādā ziņā nenozīmē, ka atzīšanai likums nosaka pierādījuma spēku. Ar atzīšanu nevar pierādīt faktu vai apstākļu esamību vai neesamību. Pamatojoties uz atzīšanu, tiesa **pieņem** vai **atzīst** (kā teikts likumā) apstrīdētos faktus par **nodibinātiem**¹⁴⁶, tādēļ atkrīt to turpmākas pierādīšanas pienākums pusei, uz kuru tas gulstas. Var teikt, ka šāds pieņēmums ir sava veida

¹⁴⁴ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 354.lpp.

¹⁴⁵ Vairāk par šo jautājumu sk.: Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 143.lpp.

¹⁴⁶ T.i., tiesai ir pietiekoša pārliecība par fakta atbilstību objektīvajai realitātei (patiesīgumu).

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

prezumpcija. Likuma redakcija: "tiesa var atzīt šādus faktus par pierādītiem (..) " ir jāsaprot tādējādi, ka turpmāka pierādīšana nav nepieciešama, un nevis to, ka fakti pierādīti ar atzīšanu.

Atzīšana, kas dota tiesā, nav atsaucama, ja vien tā nav dota aiz maldības, viltus, vardarbības vai draudu ietekmē.

4.5.3. Liecinieka liecība

Liecinieka liecība ir personas, kuru par liecinieku izsaukusi tiesa, likumā noteiktajā kārtībā dotās ziņas par faktiem, kas attiecas uz lietu. Liecinieka liecības kā pierādīšanas līdzeklis visai bieži tiek izmantots prasības tiesvedībā. Ja senāk liecinieki liecināja par puses labo slavu, liecinieka liecībām bija noteikts nepilna pierādījuma spēks, lieciniekiem varēja pieteikt noraidījumu, tad līdz mūsdienām šī pierādīšanas līdzekļa procesuālā reglamentācija ir ievērojami pilnveidota. Tomēr arī šobrīd atsevišķu valstu procesuālajos aktos liecinieka statusa un atbildības noteikšanā, liecības došanas kārtības reglamentācijā vērojamas atšķirības, kas liecina par neskaidrībām šī pierādīšanas līdzekļa izmantošanā. Teorētiski un praktiski aktuāli ir jautājumi par liecinieka liecību pieļaujamību, to pierādījuma spēka noteikšanu, kā arī liecību nozīmības un ticamības noteikšanu. Ne velti 19.gadsimta procesuālajos aktos tika iekļauti tādi jēdzieni kā tikai ticamu liecinieku pieļaujamība, noraidījuma pieteikšana šaubīgiem lieciniekiem.

Pašlaik tiesu praksē vērojama dažāda attieksme pret liecinieka liecību kā procesuālā pierādīšanas līdzekļa izmantošanu. Reizēm liecību nozīmība tiek nepamatoti pārspīlēta, kad, piemēram, spriedums tiek pamatots tikai ar viena liecinieka liecībām, kuru ticamība nav pietiekoša, bet sastopami arī pilnīgi pretēji gadījumi, – kad liecinieka liecību izmantošana nepamatoti netiek pieļauta.

Liecinieka liecību pieļaujamību nosaka CPL 95.pants, kas paredz tikai likumā noteikto pierādīšanas līdzekļu pieļaujamību. Liecinieks ir persona, kurai zināmi fakti, kas attiecas uz lietu, un kuru tiesa izsaukusi uz tiesas sēdi (CPL 105.panta pirmā daļa). CPL 106.pantā noteikti arī citi lieciniekam raksturīgi kritēriji. CPL 107.pantā

norādītas personas, kurām ir tiesības atteikties liecināt. Bez tam jāņem vērā, ka:

- 1) liecinieks nav procesa subjekts, t.i., par lieciniekiem nevar būt, piemēram, puses un viņu pārstāvji un citi lietas dalībnieki **izskatāmajā** lietā. Teiktais nav attiecināms uz lietas dalībniekiem **citā** lietā neatkarīgi no tās saistības ar tiesā izskatāmo lietu. Likums pieļauj, ka, piemēram, kāda no pusēm citā lietā var būt uzaicināta kā liecinieks uz tiesas sēdi izskatāmajā lietā. Šajā gadījumā jāņem vērā personas tiesības atteikties liecināt, kā to nosaka CPL 107.panta pirmās daļas 3.punkts;
- 2) liecinieks ir persona, kura juridiski nav ieinteresēta lietas iznākumā. Nejuridiska ieinteresētība, piemēram, darba attiecības, draudzība u.tml. nav uzskatāma par šķērslī personai kā lieciniekai izsaukšanai uz tiesu, kaut gan tas ir visai nozīmīgs faktors liecību patiesīguma vērtēšanā;
- 3) personu kā liecinieku uz tiesas sēdi var izsaukt tikai pēc lietas dalībnieka iniciatīvas;
- 4) ziņām, ko satur liecinieka liecības, ir pierādījuma spēks tikai tad, ja tās iegūtas stingrā atbilstībā likumā noteiktajai formai – pratināšanai tiesā;
- 5) nav pieļaujama liecinieka pārstāvība.

Par liecinieku izsauktai personai jāierodas tiesā un jādod patiesa liecība par tai zināmiem lietas apstākļiem (CPL 108.panta pirmā daļa). Tādēļ jāuzsver, ka nav pieļaujama tiesai adresēta rakstveida liecību nosūtīšana un nolasīšana pat tad, kad liecinieks attaisnojošu iemeslu dēļ tiesā nevar ierasties. Tāpat nav pieļaujama liecinieka **paskaidrojumu** došana, kas ir personiskā viedokļa paušana. Nopratināšanas īpatnība ir tā, ka atbilde jādod uz **tiesai** interesējošajiem jautājumiem. Jautājumus ar tiesas atļauju var uzdot arī lietas dalībnieki. Pierādījuma spēka noteikšanā nozīmīga ir liecību došanas procesuālās **formas**¹⁴⁷

¹⁴⁷ Pierādījuma spēka noteikšanā nozīmīga ir ne tikai liecību iegūšanas forma, t.i., **nopratināšana**, bet arī liecību iegūšanas subjekts – **tiesa**. Pierādījuma spēks var būt tikai liecībām, kas iegūtas, ja liecinieks devis atbildes vai nu uz **tiesas** uzdotajiem, vai lietas dalībnieku uzdotajiem jautājumiem, bet tikai gadījumā, ja to **atļāvis** tiesa. Piemēram, Vācijas CPL 397.§ otrajā daļā noteikts, ka tiesa **var atļaut** (autora izcēlums) pusēm uzdot jautājumus lieciniekam. Trešajā daļā noteikts, ka šaubas par jautājuma pieļaujamību izlemj tiesa.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

ievērošana neatkarīgi no liecības došanas vietas. Pēc vispārīgā noteikuma liecības došanas vieta ir tiesa (CPL 108.panta pirmā daļa). Tomēr šā paša panta trešajā daļā paredzēti **izņēmumi**¹⁴⁸ no vispārīgās kārtības – tiesa liecinieku var nopratināt viņa atrašanās vietā, ja viņš slimības, vecuma, invaliditātes vai cita attaisnojoša iemesla dēļ nevar ierasties pēc tiesas izsaukuma.

Tiesu praksē var būt gadījumi, kad lietas dalībnieks lūdz kā pierādījumu izmantot liecinieka liecības, kas iegūtas citā krimināllietā vai civilīetā. Lai izlemtu šādu lūgumu, jāņem vērā, ka civilprocess pamatojas uz tiešuma principu (CPL 15.pants), kas nozīmē, ka pierādījumi tiesai jāuztver tieši, bez starposmiem. Tomēr no vispārīgajiem principiem var būt pieļaujami izņēmumi, ja tie tieši atļauti likumā. No teiktā jāsecina, ka citā procesā iegūtu liecību izmantošana izskatāmajā lietā var būt pieļaujama tikai izņēmuma gadījumā, ja:

- 1) izskatāmajā lietā liecinieku nopratināt nav iespējams un tiesa atzīst, ka citā procesā iegūto liecību tiesai iespējams novērtēt pēc būtības, t.i., ar liecību konstatētie fakti tiesai nerada šaubas un nav nepieciešamības liecinieku nopratināt par neskaidriem jautājumiem;
- 2) citā procesā liecība iegūta atbilstoši likumā noteiktajai kārtībai, un tiesa to atzinusi par pierādījumu.

Taču, ja likums nosaka, ka liecinieku uzaicina lietas dalībnieks pēc savas iniciatīvas, bet viņu nopratina tiesa, rodas jautājums – vai šāda likumā noteiktā kārtība atbilst civilprocesa dispozitīvātes principam? Tomēr nepieciešamība ieviest noteikumu, par to, ka liecinieku nopratina nevis tiesa, bet gan lietas dalībnieks, kas to uzaicinājis (šajā gadījumā, protams, kā tiesa, tā arī pārējie lietas dalībnieki var uzdot lieciniekam jautājumus), Latvijas civilprocesā pagaidām vēl netiek apsvērta.

¹⁴⁸ Vācijas CPL 374.§ noteikts, ka izlemt jautājumu par pierādījumu ievākšanas uzdošanu šīs vai citas tiesas tiesnesim var gadījumā, ja nav šaubu, ka tiesa, kura izskata lietu, varēs iegūtos pierādījumus novērtēt pēc būtības bez to tiesas ieguves, kā arī tad, ja: 1) ja liecinieka nopratināšana tā atrašanās vietā sekmēs patiesības noskaidrošanu vai šādu kārtību nosaka likums (likums paredz atrašanās vietā nopratināt augsta ranga ierēdņus, piemēram, Federālo prezidentu nopratina viņa dzīvoklī); 2) ja lieciniekam ierašanās tiesā ir pārāk apgrūtināta. Kā redzams, Vācijas likums nopratināšanu ārpus tiesas nosaka kā **izņēmumu** no vispārīgās kārtības, jo šajā gadījumā tiek pārkāpts lietas iztiesāšanas tiešuma princips.

Lieciniekam liecība jādod par tam zināmiem apstākļiem (CPL 108.panta pirmā daļa). Likums nosaka ne tikai liecības priekšmetu – lieciniekam zināmos apstākļus, bet reglamentē arī ziņu iegūšanas kārtību, kas paredzēta CPL 105.panta piektajā daļā: "Nevar būt par pierādījumu liecinieka liecības, kas pamatotas uz ziņām, kuru avots nav zināms, vai uz citu personu sniegtajām ziņām, ja šīs personas nav nopratinātas".

Spēju būt par liecinieku likums ierobežo ar personas vecumu (7 gadi, nepilngadība), garīgajiem un fiziskajiem trūkumiem u.c. priekšnoteikumiem (CPL 106.pants), bet noteikt liecinieka liecības priekšmeta (satura) norobežojošos kritērijus nav vienkārši. No likuma normām izriet, ka liecības priekšmets ir lieciniekam zināmie apstākļi lietā, t.i., ko viņš šajā lietā redzējis, dzirdējis vai nepastarpināti uzzinājis. Kaut gan likumā tieši nav noteikts, zinātniskajā literatūrā uzsverts, ka "...uztverto faktu novērtēšana nav liecinieku uzdevums, un ar to liecinieki atšķiras no lietpratējiem.¹⁴⁹ Tādēļ viņu domām par apliecināto faktu juridisko nozīmi un šo faktu zinātniskiem un tehniskiem novērtējumiem nav nozīmes".¹⁵⁰

Kā jau teikts, Vācijas CPL 414.§ (*Sachverständige Zeugen*) atsevišķi reglamentēta lietpratēja (speciālista) liecību došanas kārtība. Paragrāfs nosaka: ja jāpierāda fakti vai apstākļi, kuru uztverei nepieciešamas speciālas zināšanas, tiek nopratinātas personas, kurām ir šādas zināšanas, ievērojot noteikumus, kas reglamentē liecinieku liecības došanas kārtību.

Latvijas Civilprocesa likumā šis pierādīšanas līdzeklis nav ietverts. Tomēr tiesu praksē nav mazums gadījumu, kad uz tiesu kā liecinieki tiek izsauktas personas, kurām ir speciālas zināšanas. Tādēļ rodas jautājumi: pirmkārt, vai pieļaujama šo personu kā liecinieku izsaukšana? otrkārt, vai liecības no viņām iegūstamas, pamatojoties uz noteikumiem, kas reglamentē liecību došanas kārtību? un, visbeidzot, vai tiesa šo personu var nopratināt jautājumos, kas saistīti ar šo personu speciālajām zināšanām? Piemēram, nopratinot kā liecinieku

¹⁴⁹ 1938.gada Civilprocesa likuma 605.-623.panti reglamentēja lietpratēja atzinuma došanas kārtību atšķirībā no pašlaik lietotā termina "eksperta atzinums".

¹⁵⁰ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 357.-358.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

ugunsdzēsības dienesta darbinieku, jāizšķiras, vai tiesa viņam, kā speciālistam, var uzdot jautājumus par ugunsgrēka cēloņiem un vai liecībās dotajām ziņām ir pierādījuma spēks? Pēc procesuālā statusa speciālists neapšaubāmi pielīdzināms lieciniekam.¹⁵¹ Likumā nav noteikti ierobežojošie kritēriji attiecībā uz liecinieka statusu, ņemot vērā viņa zināšanas vai izglītību, kā arī tiesai nav noteikti ierobežojumi par lieciniekam uzdodamo jautājumu saturu. Jāsecina, ka likums neaizliedz tiesai kā liecinieku izsaukt un nopratināt speciālistu un arī uzdot viņam jautājumus, kas saistīti ar viņa speciālajām zināšanām. Tomēr Latvijas Civilprocesa likumā nav paredzēts tāds pierādīšanas līdzeklis kā speciālista liecības, tādēļ ziņām, ko satur šīs liecības, nav pierādījuma spēka. Tās ir informatīva rakstura ziņas, kas tiesai var būt noderīgas pierādījumu izvēlē, turpmāko procesuālo darbību noteikšanai u.tml.

Viens no svarīgākajiem uzdevumiem liecinieka liecību došanas reglamentācijā ir liecību **ticamības** nodrošināšana. Nav šaubu, ka civilprocesa attīstības vēsturē likumdevēji daudz domājuši par jautājumu: "Kā atturēt lieciniekus no nepatiesu liecību došanas?" Viens no ievērtības cēloņiem bija noteikums, ka liecinieku liecībām nav pilna pierādījuma spēka, t.i., nepilnus pierādījumus varēja papildināt ar liecinieku liecībām, kā arī liecinieku liecības vajadzēja papildināt ar citiem pierādīšanas līdzekļiem.

No Latvijas Civilprocesa likuma normām izriet, ka liecinieka galvenie pienākumi ir ierasties tiesā un dot patiesu liecību (CPL 108.pants). Liecinieks nav tiesīgs atteikties dot liecību vai izvairīties no liecību došanas. Papildus CPL 107.pantā noteiktajam liecināt var atteikties arī morālu, ētisku vai citu apsvērumu dēļ, kas var būt, piemēram, darba tiesiskās attiecības, draudzība u.tml., kā arī tādu fizioloģisku iemeslu dēļ kā garīgie vai fiziskie veselības traucējumi. Tomēr jāatceras, ka liecību došana nav atkarīga no liecinieka ieskatiem, bet tas ir pienākums, ko nosaka likums, tādēļ par atteikšanos liecināt tādu iemeslu dēļ, kurus tiesa atzinusi par neattaisnojošiem, liecinieks ir atbildīgs saskaņā ar krimināllikumu (CPL 109.panta pirmā daļa).

Apzināti nepatiesas liecības došana ir kriminālpārkāpums, bet, pastāvot kvalificējošiem apstākļiem, – mazāk smags noziegums.

¹⁵¹ Tas arī konkrēti noteikts Vācijas CPL.

"Liecība ir nepatiesa, ja (...) lietā aicinātā persona ir devusi liecību, kurā ir pilnīgi vai daļēji sagrozīti fakti, noliegti vai noklusēti faktiskie apstākļi, sniegtas īstenībai neatbilstošas ziņas, kas tieši attiecas uz lietu un no kurām atkarīga lietas pareiza izspriešana (...). Liecību par apzināti nepatiesu nav pamata uzskatīt, ja liecinieks (...) labticīgi maldījies, aizmirsis vai nepareizi uztvēris tos faktus, kam ir nozīme lietas pareizā izspriešanā".¹⁵² Par kvalificējošiem apstākļiem likums atzīst smagas sekas, kas iestājušās apzināti nepatiesas liecības došanas gadījumā un liecības došanu mantkārīgā nolūkā (Krimināllikuma 300.pants).

Nemot vērā to, ka konstatēt un pierādīt apzināti nepatiesas liecības došanu ir apgrūtināts, praksē krimināllietas tiek ierosinātas reti. Tādēļ atsevišķās valstīs civilo tiesvedību reglamentējošajos aktos ieviesta liecinieku zvēresta došana. Latvijas 1938.gada CPL 484.pantā bija noteikts, ka liecinieku nozvērina tiesas priekšsēdētājs.

Igaunijas CPK 101.panta otrajā daļā noteikts, ka pirms liecības došanas liecinieks dod sekojoša satura zvērestu: "Es (vārds), saskaņā ar savu godu un sirdsapziņu, zvēru, ka teikšu visu patiesību par šo lietu, neko neslēpjot, nepieliecot¹⁵³ un nesagrozot". Liecinieks zvērestu dod mutiski un parakstās zem zvēresta teksta.¹⁵⁴ Neapstrīdot zvēresta došanas institūta ieviešanas nepieciešamību, tomēr jādodomā, ka apšaubāms ir minētās normas noteikums par to, ka lieciniekam zvērests jādod visos gadījumos, pirms jebkuras liecības došanas. Šādā gadījumā tiek ignorēta liecinieka personība, liecības nozīmība un zvēresta došana faktiski ir noteikta kā formāla procedūra.

Atšķirībā no Igaunijas CPK, Vācijas CPL 391.§ noteikts, ka tiesa var izlemt jautājumu par pienākuma uzlikšanu lieciniekam dot zvērestu, ja atzīst, ka liecība ir nozīmīga, vai arī tāpēc, lai nodrošinātu liecības patiesīgumu. Tiesa var arī izlemt jautājumu par zvēresta došanas pienākuma uzlikšanu lieciniekam pēc liecības došanas. Šajā gadījumā lieciniekam jādod zvērests par to, ka viņš godprātīgi teicis patiesību un neko nav slēpis (392.§). Personas, kuras nopratināšanas brīdī nav

¹⁵² *Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A.* Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 382.-383.lpp.

¹⁵³ Tekstā angļu valodā ir – "adding".

¹⁵⁴ Code of Civil Procedure. – Tallin: Bi-Info, 2000.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

sasniegušas sešpadsmit gadu vecumu vai kurām saprāta brieduma trūkuma vai gara vājuma dēļ nav pietiekama priekšstata par zvēresta būtību un nozīmi, tiek nopratinātas bez zvēresta došanas.¹⁵⁵

Kaut arī zvērināšanas kārtība ir nostiprināta likumā, vācu civilprocesa zinātnē izteikts viedoklis, ka liecinieku liecības (*der Zeugenbeweis*) kā pierādīšanas līdzekli tiesai jāizvēlas sevišķi uzmanīgi.¹⁵⁶ Cilvēka uzskati, viņa domāšana, jūtas, fantāzija un citi faktori ietekmē liecību došanu. Tādēļ liecinieka liecības jāatzīst par vissliktāko pierādīšanas līdzekli.¹⁵⁷

Latvijas civilprocesā liecinieku zvēresta došanas institūts nav noteikts. Vērtējot liecinieka zvērināšanas institūta ieviešanas nepieciešamību Civilprocesa likuma normās, jādomā, ka tam nebūtu īpašas praktiskas nozīmes, jo jāšaubās, ka zvēresta došanas pienākuma uzlikšana atturēs negodprātīgu liecinieku no nepatiesas liecības došanas, bet zvēresta došana drīzāk uzliks pienākumu šādam lieciniekam rūpīgāk pārdomāt savu "iestudēto" liecību. Bez tam, ieviešot zvērināšanas institūtu, var rasties sarežģījumi liecinieka liecību novērtēšanā. Tā viens liecinieks reliģisku vai citu apsvērumu dēļ var atteikties dot zvērestu, bet dos patiesu liecību, turpretim negodprātīgs liecinieks arī pēc zvērināšanas dos nepatiesu liecību, kas neapšaubāmi tikai apgrūtinās tiesu liecību patiesīguma **novērtēšanā**. Novērtējot liecības "tiesnesim vajadzīga divkārsa apdomība, un tam ir sevišķs pienākums stingri kritiski izturēties pret liecinieku liecībām, it sevišķi tad, ja tās savā starpā ir pretrunīgas. Apdomīgam tiesnesim te stāv priekšā sevišķi grūts uzdevums. Atmetot liecinieku noraidīšanu, likumdevējs rēķinājās tieši ar to, ka tiesa patīs kritiski izturēties pret tās grupas liecinieku liecībām, kurus (..) varēja noraidīt, kā šaubīgus."¹⁵⁸

¹⁵⁵ Vairāk par zvēresta došanas nozīmi un kārtību Vācijā sk.: *Jauernig O.* Zivilprozeßrecht. – München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1993.

¹⁵⁶ Par liecinieku liecībām kā pierādīšanas līdzekli sk.: *Koch, Michael.* Die schriftliche Zeugenaussage gemäß §.377 Abs.3 ZPO und die Grundsätze der Unmittelbarkeit und Parteioffenlichkeit. Dis., Köln, 1996.

¹⁵⁷ *Baur, Fritz, Grunski, Wolfgang.* Zivilprozeßrecht. 8.Aufl. Neuwied, Kriftel, Berlin, S. 167.

¹⁵⁸ *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 365.lpp.

Likums nesatur un nevar saturēt speciālus noteikumus, kas ir saistoši tiesai liecinieka liecību novērtēšanā. Lai noteiktu liecības **ticamību**, jāvērtē:

- 1) liecinieka garīgās un fiziskās spējas, viņa personība. Jānosaka esošie vai iespējamie maņu orgānu vai psihi traucējumi. Nav maznozīmīga arī paša liecinieka personība, – agrākā sodāmība¹⁵⁹ u.tml.;
- 2) liecinieka saistība ar faktu, par kuru viņš liecina, t.i., kā viņš ieguvis informāciju par faktu – tieši vai pastarpināti, uztveres ilgums un apstākļi – redzamība, dzirdamība, arī notikuma laiks – cik sen tas noticis u.tml.;
- 3) liecinieka attiecības ar lietas dalībnieku, kurš viņu uzaicinājis kā liecinieku lietā, un citiem lietas dalībniekiem;
- 4) liecinieka iespējamā mantiskā vai citāda ieinteresētība¹⁶⁰ lietas iznākumā un citi faktori, kas var ietekmēt liecības patiesīgumu;
- 5) liecinieka vispārējais psihiskais un emocionālais stāvoklis, liecību konkrētība, liecinieka pārliecība par sniegto liecību patiesīgumu, t.i., vai liecinieka sniegtās ziņas ir pietiekoši konkrētas, skaidras un noteiktas vai gluži otrādi – sniegtās ziņas ir vispārīgas, nenoteiktas, liecinieks svārstās savās liecībās u.tml.;
- 6) liecinieka liecība salīdzinājumā ar citiem pierādījumiem un lietas apstākļiem kopumā, lai noteiktu pretrunas kā pašā liecībā, tā arī liecības pretrunas salīdzinājumā ar citiem pierādījumiem un lietas apstākļiem.

Ja saņemtas ziņas par liecinieka neobjektivitāti, piemēram, liecinieks var liecināt par faktiem, kuri viņam nav zināmi, bet mantisku vai citu

¹⁵⁹ Skaidrojumos par 1939.gada Civilprocesa likuma normu piemērošanu bija teikts, ka tiesa var nepiešķirt ticamību liecinieka liecībām gadījumā, ja konstatē, ka liecinieks agrāk bijis sodīts: "Konstatējot, ka liecinieks agrāk sodīts (..) tiesa varēja viņam aiz šā iemesla nepiešķirt ticamību, ar to nebūt neatgriežoties pie "pierādījumu līdzekļu formālās noteikšanas"" (Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 169.lpp.)

¹⁶⁰ "Likums neliedz tiesai motivēt liecinieka liecības neticamību ar to apstākli, ka liecinieks ieinteresēts prāvas iznākumā" (Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 170.lpp.).

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

apsvērumu dēļ liecinieks apņēmies dot "iestudētu" liecību vai par viņam zināmajiem faktiem – nepatiesu liecību, tiesa var atteikties personu uzaicināt kā liecinieku vai atteikties nopratināt uz tiesas sēdi uzaicinātu liecinieku. Ja šādas ziņas saņemtas pēc liecinieka nopratināšanas, jāizlemj jautājums par liecinieka atbildību saskaņā ar krimināllikumu (CPL 109.panta pirmā daļa) vai liecības vērtējumā jānorāda uz faktiem, kas liecina par to, ka dotā liecība nav bijusi patiesa.

Likumā nav speciālu noteikumu par liecinieka liecības **pierādījuma spēka** noteikšanu. Jāņem vērā, ka likums uzliek pienākumu pārbaudīt **visus** pieteiktos pierādījumus (CPL 183.panta pirmā daļa). Tas nozīmē: ja liecinieks ir nopratināts, liecība ir jāpārbauda, nosakot tās pierādījuma spēku. Citiem vārdiem, bez liecības pārbaudes tiesa nevar liecību "izslēgt" no pierādījumiem, pamatojoties uz to, ka liecībai nav ticamības, vai vadoties no citiem apsvērumiem: "Atzīstot liecinieku liecības par "nepārliecinošām", tiesai tomēr jānoskaidro, kādēļ un kādā ziņā viņa nākusi pie tāda slēdziena".¹⁶¹ 1938.gada Civilprocesa likuma 499.pantā bija noteikts: "Liecinieka izsacījumu spēku, raugoties pēc liecinieka uzticamības, viņa izsacījumu skaidrības, pilnības un ticamības, nosaka tiesa, kurai spriedumā jānorāda arī pamati, uz kuriem viņa pieņēmusi liecinieka izsacījumu par pierādījumu, vai arī kāpēc viena liecinieka izsacījumiem dota priekšroka pret otra izsacījumiem".

Pierādījuma spēka nav pretrunīgai liecībai vai liecībām, tiesas secinājumi un tiesas spriedums nevar būt pamatoti uz šādām liecībām. Lai noteiktu pretrunas, nepieciešams:

- 1) pārbaudīt liecībā sniegto ziņu savstarpējo sakarību, t.i., noteikt, vai pati liecība nesatur pretrunas;
- 2) salīdzināt liecību ar citiem ticamiem pierādījumiem lietā;
- 3) noteikt liecības atbilstību lietas apstākļiem.

Ja ziņas, ko satur liecība vai liecības, ir pretrunīgas, nav pieļaujams atzinums, ka šī iemesla dēļ liecībai vai pretrunīgajām liecībām **kopumā** nav pierādījuma spēka. Pretrunu esamība uzliek pienākumu

¹⁶¹ Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 169.lpp.

noteikt, kuras liecības (liecību) ziņas ir atzīstamas par patiesām, t.i., par pierādījumiem: "Tiesa nevar atraidīt vairāku liecinieku izteicienus to pretrunības dēļ, bet viņai jāizšķir, kādam izteicienam viņa dod priekšroku".¹⁶² Tiesai spriedumā jānorāda, kādēļ tās vienam pierādījumam devusi priekšroku salīdzinājumā ar citiem pierādījumiem un atzinusi vienus faktus par pierādītiem, bet citus – par nepierādītiem (CPL 97.panta trešā daļa).

Tomēr nav pietiekošas skaidrības par "priekšrokas došanas"¹⁶³ kritērijiem liecinieku liecībās un to norādīšanu.

Zinātniskajā literatūrā ir pausts viedoklis: "Tiesai, kura vienām liecībām piešķir priekšroku par otrām, nemaz nav sevišķi vēl jāapšaubu liecinieku liecības, kurām viņa netic; vismaz no tam, ka tiesa sevišķi neanalizē zināmu liecinieku liecības, nemaz neizriet, ka viņa ar tām nebūtu rēķinājusies".¹⁶⁴

Liecību pierādījuma spēka noteikšanā jāievēro sekojošais:

- 1) liecības vērtējamās atbilstībā lietas faktiskajiem apstākļiem;
- 2) pierādījuma spēks liecībai var būt atzīts vai neatzīts kā liecībai kopumā, tā arī tās daļai: "Atkarībā no konkrētās liecības satura, tiesa var vienai liecības daļai ticēt, ciktāl tā sedzas ar lietas apstākļiem, un otrai daļai neticēt, ja tā runā pretim lietas apstākļiem un sevišķi citu liecinieku izteicieniem",¹⁶⁵
- 3) liecības acīmredzama atbilstība lietas apstākļiem neuzliek tiesai īpašus argumentācijas vai motivācijas pienākumus tās pierādījuma spēka noteikšanā, t.i., tiesa var aprobežoties tikai ar liecības ticamības konstatāciju, piemēram, spriedumā norādot, ka atzīt fakti par pierādīti ar liecinieka liecību, neminot apsvērumus, no

¹⁶² Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 169.lpp.

¹⁶³ Ar vārdiem "priekšrokas došana" likumdevējs atjaunojis 1939.gada Civilprocesa likuma terminoloģiju, kaut gan tas jāizprot visai abstraktā nozīmē, jo pierādījumi nevar būt atzīti par labākiem vai citādā ziņā pārākiem viens par otru. Faktiski vienīgais kritērijs ir pierādījuma spēka noteikšana, t.i., vai ziņas, ko satur pierādīšanas līdzeklis, tiek vai netiek atzītas par pierādījumu.

¹⁶⁴ Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 169.lpp.

¹⁶⁵ Turpat.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

kuriem tās vadījusies. Ja liecības ticamība tiek apšaubīta, līdz ar ko tiesa atzīst, ka fakts, par kuru liecība dota, nav pierādīts, vēlams norādīt apsvērumus, pamatojoties uz kuriem tiesa nākusi pie šāda atzinuma. Argumentācija ir obligāta, ja jāvērtē pretrunīga liecība (liecības);

- 4) tiesai nav pienākums argumentēti izvērtēt katru liecību atsevišķi, – secinājumus var izdarīt arī pēc liecību kopības;

Liecības ticamības noteikšanā tiesa var balstīties arī uz citiem apsvērumiem.

4.5.4. Rakstveida pierādījumi

Rakstveida pierādījumi ir ziņas par faktiem, kuriem ir nozīme lietā, un šīs ziņas ar burtu, ciparu un citu rakstisku zīmju vai tehnisku līdzekļu palīdzību ierakstītas dokumentos, citos rakstos, kā arī attiecīgās ierakstu sistēmās (audio, video magnetofonu lentās, datoru disketēs u.c.) (CPL 110.pants).

Rakstveida pierādījumu jēdzienu zinātniskajā literatūrā parasti skaidro kā noteiktus priekšmetus, uz kuriem ar burtiem, skaitļiem vai citādām zīmēm izteiktas domas, kas satur ziņas par faktiem, kuriem ir nozīme lietas izspriešanā.¹⁶⁶ Domājams, ka rakstveida pierādījumu jēdziena izpratni ne vienmēr var saistīt ar domas izteikšanu, piemēram, fotogrāfijās un video ierakstos fiksētie notikumi, objekti u.tml. Saprotais, ka pierādījuma nozīmes nav ne materiālam, ne arī zīmēm vai citādam ziņu fiksācijas vai atspoguļojuma veidam, bet gan informācijai, ko satur rakstveida pierādījums, kura ir jāatdala.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Rozenbergs J., Brīģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978, 146.lpp.

¹⁶⁷ Civilprocesa teorijā izvirzīts jautājums par fotogrāfiju, elektronisko dokumentu u.c. tehnisko līdzekļu izgatavoto ierakstu kā rakstveida pierādīšanas līdzekļa statusu. Sk.: *Schneider, Egon*. Beweis und Beweiswürdigung. – München, 1994. Piemēram, ir izvirzīts jautājums, vai fotogrāfija ir atzīstama par dokumentu, vai nav. Šai sakarā acīmredzams ir pierādīšanas līdzekļa "tiesas apskate" iztrūkums Latvijas civilprocesā, jo jādoma, ka fotogrāfijas, video u.c. ar tehnisko līdzekļu palīdzību izdarītie ieraksti ir nevis rakstveida pierādījumi, bet tiesas apskates objekts, uz kā pamata tiesa izdara secinājumus par tai interesējošajiem faktiem.

Rakstveida pierādījumi ir daudzveidīgi un atšķiras pēc rašanās (izgatavošanas) kārtības, formēšanas procesa, satura u.tml. Tādēļ attiecībā uz rakstveida pierādījumiem jānosaka:

- 1) to izcelsmes avots un laiks;
- 2) izgatavošanas mērķis;
- 3) informācijas fiksācijas kārtība un tās raksturs;
- 4) forma.

Izšķir sekojošus rakstveida pierādījumus: 1) dokumenti; 2) akti; 3) vēstules; 4) ar tehnisko līdzekļu palīdzību izgatavotie priekšmeti. Pēc izcelsmes avota vai subjekta rakstveida pierādījumus iedala oficiālajos un privātajos. Oficiālie pierādījumi galvenokārt ir dokumenti, kurus izdod iestāžu, organizāciju amatpersonas. Dokumentu oficiālo statusu nosaka: 1) to institūciju vai amatpersonu pilnvaras, kuri dokumentu izdevuši; 2) likumā noteiktās formas atbilstība noformējumam;¹⁶⁸ 3) likumā noteiktās kārtības ievērošana dokumenta sastādīšanā un izsniegšanā. Ja nav ievērota kāda no minētajām prasībām, dokumentu nevar atzīt par pierādīšanas līdzekli. Privātie pierādījumi ir pilsoņu sastādītie dokumenti, piemēram, vēstules. Ja dokumenta sastādīšanā viena puse ir privāta fiziska persona, bet otra – organizācija vai iestāde, tad tas ir oficiāls dokuments, piemēram, darba līgums.

Pēc satura rakstveida pierādījumus iedala rīcības un informatīvajos. Rīcības rakstveida pierādījumi ir dokumenti vai nenormatīva rakstura akti, kas satur gribas izpausmi, vērstu uz tiesisko attiecību nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu. Visbiežāk tie ir akti, kurus izdod valsts varas vai pārvaldes iestādes, organizācijas, vai to vadītāji atbilstoši savai kompetencei, kā arī darījumi, līgumi u.tml. Informatīvie dokumenti satur tādu notikumu, faktu aprakstu vai apstiprinājumu, kuriem ir pierādījumu nozīme lietā (izziņas, pārskati, akti, atzinumi, vēstules u.tml.).

¹⁶⁸ Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi: Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumi Nr.154// Latvijas Vēstnesis, 1996. 30.aprīlis, Nr.74/75. Šo noteikumu 8.punkts paredz, ka viens no obligāti nepieciešamajiem formas rekvizītiem, kas dokumentam piešķir juridisko spēku, ir **paraksts**. Zīmogs faktiski zaudē savu dokumenta rekvizīta nozīmi. Kā zināms, speciālas prasības ir izstrādātas elektroniskajiem dokumentiem.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Pēc formas izšķir vienkāršos (vienkārši rakstveida dokumenti) un likumā noteiktajai formai atbilstošos (notariāli apliecināti vai noteiktā kārtībā reģistrēti dokumenti) pierādījumus.

Pēc rašanās veida izšķir oriģinālos un atvasinātos rakstveida pierādījumus. Atvasinātie rakstveida pierādījumi ir kopijas vai noraksti. Kopija ir rakstveida pierādījuma dublikāta (cita eksemplāra) izgatavojums (oriģināla pārfotografēšana vai citāda veida pavairošana). Ja izgatavotais dublikāts, piemēram, kserokopija, satur oriģinālus rekvizītus (paraksts, zīmogs), tad tas ir oriģināla noraksts (piemēram, tiesneša apliecināts tiesas sprieduma noraksts).

Rakstveida pierādījumus: 1) iesniedz lietas dalībnieki; 2) tiesa pieprasa pēc lietas dalībnieka motivēta lūguma.¹⁶⁹ CPL 111.panta nosaka rakstveida pierādījumu iesniegšanas kārtību. Panta otrajā daļā noteikts, ka rakstveida pierādījumi iesniedzami oriģinālā, bet ceturtajā daļā paredz, ka var iesniegt to norakstus. Pretrunīgā redakcija nereti tiek izprasta kā lietas dalībnieku pienākums iesniegt rakstveida pierādījumus tikai oriģinālā vai noteiktā kārtībā apliecināta noraksta veidā. Tādēļ jāuzsver, ka prasības tiesvedībā pierādīšanas līdzekļu izvēle un arī pierādīšanas kārtība tiek noteikta atkarībā no strīda priekšmeta. No teiktā izriet, ka rakstveida pierādījumu oriģinālā var pieprasīt tikai gadījumā, ja iesniegtā kopija vai noraksts tiek apstrīdēti un tiesa apstrīdēšanas iemeslus atzinusi par pamatotiem. Saskaņā ar 114.panta grozījumiem 2002.gada 31.oktobrī tiesa vairs nevar pieprasīt apliecinātus izrakstus, ja rakstveida pierādījumu iesniegšana ir apgrūtināta to skaita, apjoma vai citu iemeslu dēļ.

CPL 112.panta ceturtajā daļā noteikts: "Ja puse atsakās iesniegt tiesai pieprasīto rakstveida pierādījumu, nenoliedzama, ka šis pierādījums atrodas pie tās, tiesa var atzīt par pierādītiem tos faktus, kuru apstiprināšanai pretējā puse atsaukusies uz šo rakstveida pierādījumu." Analogiska norma bija arī 1938.gada Civilprocesa likuma 532.pantā. Atšķirībā no tā Civilprocesa kodeksa 66.pantā bija noteikta atbildība par rakstveida pierādījumu neiesniegšanu – naudas sods. Tādējādi ir

¹⁶⁹ Kā jau teikts, Latvijas CPL prasības tiesvedībā pierādījumu pieprasīšana pēc tiesas iniciatīvas nav paredzēta. Vienīgais izņēmums noteikts CPL 111.panta ceturtajā daļā, kur paredzēts, ka tiesa lietas apstākļu noskaidrošanai pēc savas iniciatīvas var pieprasīt rakstveida pierādījuma oriģinālu.

atjaunota un nostiprināta likumīgā prezumpcija par faktiem, kurus neatspēko puse, pie kuras atrodas rakstveida pierādījums. Faktiski prezumpcija pamatota ar atzīšanu – pierādīšanas līdzekļa **atzīšana** ļauj izdarīt secinājumu par tādu pierādījumu esamību, uz kā pamata var atzīt apstrīdēto faktu par pierādītu. Tomēr normas piemērošanā praksē var rasties vairāki jautājumi. Vispirms – kā jāsaprot atteikums tiesai iesniegt pieprasīto rakstveida pierādījumu? Grūti iedomāties, ka puse, nenoliedzot, ka pierādījums atrodas pie viņas, tomēr atsakās to iesniegt tiesai. Atteikums var būt pamatots ar to, ka pieprasītajam pierādījumam ir personisks vai intīms raksturs, kā arī citos gadījumos, kad pierādījuma publiskošana var skart personiskās vai sabiedriskās intereses. Šajā gadījumā neapšaubāmi jāvērtē atteikuma motivācija. Taču ticamāk ir, ka puse vai nu noliegs šāda pierādījuma esamību, vai arī apgalvos, ka tas neatrodas pie viņas. Ja rodas strīds par pierādījuma esamību, tas jārisina, vadoties no apsvēruma – *ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat* (jāpierāda tam, kurš apgalvo, nevis tam, kurš noliedz). Tātad pierādīšanas pienākums ir pusei, kura apgalvo, ka pierādījums atrodas pie pretējās puses, bet, ja pretējā puse apgalvo, ka pierādījums vairs neatrodas pie viņas, šis apgalvojums ir jāpierāda vai jāpamato, un tiesai tas jāpārbauda. "Puses vienkāršs apgalvojums, ka pieprasītā dokumenta pie viņas vairs nav, neatbrīvo tiesu no pienākuma apspriest, ciktāl tāds apgalvojums atbilst lietas apstākļiem un ciktāl noliedzošajai pusei nav jāatbild par tāda dokumenta pazušanas sekām, kurš pie tās agrāk glabājies".¹⁷⁰ Pierādījuma (dokumenta, akta) neesamība tādēļ, ka puse to iznīcinājusi, var būt pamatā pierādījumu esamības pieņemumam. Jāņem vērā, ka "tiesa var atzīt par pierādītiem vienīgi tos apstākļus, kuru apstiprināšanai pretējā puse ir atsaukusies uz šo dokumentu".¹⁷¹ Uz jautājumu – vai tiesai ir obligāts pienākums atzīt par pierādītiem tos apstākļus, kurus puse pamato ar rakstveida pierādījumu, kuru pretējā puse atsakās iesniegt tiesai, jāatbild noliedzoši: "tiesa nav spiesta katrā gadījumā uzskatīt tos apstākļus par pierādītiem, kurus pretējā puse vēlas nodibināt ar dokumenta iesniegšanu tiesā, bet dokumenta neiesniegšanas faktu

¹⁷⁰ Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 396.-397.lpp.

¹⁷¹ Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 175.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

tiesa var vērtēt pēc sava ieskata".¹⁷² Tādēļ lietas dalībniekam, kurš lūdz pieprasīt rakstveida pierādījumu, jānorāda, kādus konkrētus faktus šis pierādījums var apliecināt (CPL 112.panta otrā daļa). Jautājumu par rakstveida pierādījumu pieprasīšanu izlemj tiesa vai tiesnesis (112.pants 2002.gada 31.oktobra likuma redakcijā).

Ja rakstveida pierādījums satur zīmes, šifrus, stenogrammas u.tml., kas apgrūtina tā satura izpratni, tiesai jāizlemj jautājums par speciālista (eksperta) uzaicināšanu.¹⁷³

Prasības tiesvedībā ir reglamentēta rakstveida pierādījumu **apstrīdēšana**. Šai sakarībā teorētiski un praktiski nozīmīgi ir sekojoši jautājumi: 1) kas jāsaprot ar apstrīdēšanas jēdzienu? 2) kāda ir apstrīdēšanas kārtība? Zinātniskajā literatūrā sastopami tādi jēdzieni kā dokumenta "īstuma apšaubīšana"¹⁷⁴ un "viltojuma strīds".¹⁷⁵ 1938.gada Civilprocesa likuma 635.-644.panti reglamentēja akta īstuma izmeklēšanas kārtību, bet 645.-655.panti – tiesāšanās kārtību strīdos par akta viltojumu. Likums reglamentēja "šaubu par akta īstumu" pieteikšanas (635.pants) un "viltojuma strīda" pieteikšanas (645.pants) kārtību. Lai gan pašreizējos civilo tiesvedību reglamentējošajos aktos nav sastopams tā laika arhaiskais termins – "šaubu pieteikšana", kas ir aizstāts ar "rakstveida pierādījumu apstrīdēšanu", pierādījumu "īstuma" jēdziens aizstāts ar "patiesīgumu",¹⁷⁶ tomēr jautājumos par to, ko un kā apstrīdēt, reizēm rodas neskaidrības. No CPL 178. un 179.panta izriet, ka apstrīdēt var rakstveida pierādījuma **patiesīgumu** un **viltojumu**. Ar patiesīgumu jāsaprot objektīvās realitātes adekvāts atspoguļojums, t.i., rakstveida pierādījumā ietvertu ziņu atbilstība tiem faktiem vai notikumiem, kuri fiksēti šajā pierādījumā. Tā, piemēram, persona, apzināti, vadoties no mantiskiem vai citiem apsvērumiem,

¹⁷² Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939, 174.lpp.

¹⁷³ Ņemot vērā to, ka Latvijas civilprocesā nav paredzēts tāds pierādīšanas līdzeklis kā "speciālista (lietpratēja) liecības", arī šajā gadījumā pierādīšanas līdzekļa satura noskaidrošanai jānosaka ekspertīze.

¹⁷⁴ *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 408.-415.lpp.

¹⁷⁵ *Preisbergs J.* Strīds par akta viltojumu. – Rīga: Grāmatu draugs, 1935.

¹⁷⁶ Jēdzienus "īsts", "īstens" nevar uzskatīt par arhaiskiem, jo latviešu valodā tos lieto arī pašlaik. Sk: Latviešu valodas vārdnīca. – Rīga: Avots, 1987, 299.lpp.

bet biežāk nekompetences vai faktisko apstākļu nezināšanas dēļ, sastāda dokumentu, kurā ietvertās ziņas neatbilst reālajiem faktiem. Apstrīdot rakstveida pierādījuma patiesīgumu, tiek apstrīdēta tā saturošo ziņu **atbilstība** objektīvās realitātes faktiem vai apstākļiem. Rakstveida pierādījuma patiesīgumu var apstrīdēt arī gadījumā, ja tas radīts (sastādīts, izgatavots, dokuments parakstīts) vardarbības, draudu vai viltus ietekmē.

Ar rakstveida pierādījuma viltojumu saprot apzinātu neīsta pierādījuma izgatavošanu. Krimināllikuma 275.pantā paredzēta atbildība par dokumenta, zīmoga un spiedoga viltošanu un viltota dokumenta, zīmoga un spiedoga realizēšanu un izmantošanu. "Par dokumenta viltošanu atzīstama neīsta dokumenta izgatavošana vai īsta dokumenta falsifikācija (izdzēšot, izkodinot vai labojot esošo tekstu, pierakstot tam jaunu tekstu u.tml.)."¹⁷⁷ Dokumenta viltojums jāatzīst arī gadījumā, ja tas sastādīts personas vai iestādes vārdā, kuras dokumentu nebija izdevušas.

Publisku aktu jēga izpaužas to zināmā publiskās ticamības garantijā, taču tie tāpat kā citi akti nevar būt pilnībā nodrošināti pret viltojumu. Tādēļ likumā noteikts, ka zemesgrāmatu, notariālo un citu likumā noteiktajā kārtībā apliecināto aktu patiesīgumu nevar apšaubīt. Tos var apstrīdēt, ceļot atsevišķu prasību (CPL 178.panta trešā daļa).

Pierādījuma apstrīdēšanas gadījumā pierādīšanas pienākums, pamatojoties uz principu "jāpierāda tam, kurš apgalvo", gulstas uz pieteicēju. Tādēļ likums nosaka, ka pieteikumam jābūt **motivētam** (CPL 179.panta pirmā daļa). Pierādīšanas pienākums tiek pārcelts uz apstrīdētā pierādījuma iesniedzēju ar brīdi, kad tas ceļ iebildumus pret motivēto pieteikumu, ar kuru apstrīdēts viņa iesniegtais pierādījums, protams, tikai gadījumā, ja tiesa apstrīdēšanas motīvus atzinusi par pamatotiem.

Rakstveida pierādījumu apstrīdēšanas procesuālās sekas var būt šādas:

- 1) atsevišķas prasības celšana;
- 2) ekspertīzes noteikšana;

¹⁷⁷ *Kraštinš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 358.lpp.*

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

- 3) rakstveida pierādījuma viltojuma fakta paziņošana prokuroram;
- 4) jautājuma izlemšana par apstrīdētā pierādījuma izslēgšanu no pierādīšanas līdzekļiem.

4.5.5. Lietiskie pierādījumi

Lietiskie pierādījumi ir ķermeniskas lietas, kas ar savām īpašībām, īpatnībām vai pašu esamību var noderēt faktu noskaidrošanai, kam ir nozīme lietā (CPL 115.pants).

Lietiskos pierādījumus civilprocesā izmanto retāk kā kriminālprocesā un arī ievērojumi retāk kā rakstveida pierādījumus vai liecinieku liecības. Lietiskie pierādījumi tāpat kā citi pierādīšanas līdzekļi tiek izmantoti atsevišķu faktu apstiprināšanai, noliegšanai vai lietā nozīmīgu apstākļu konstatēšanai. Lietiskie pierādījumi atšķiras no rakstveida pierādījumiem ar to, ka faktu konstatēšanā nozīmīga var būt to esamība, īpašības, forma, kā arī atrašanās vieta. Piemēram, dokuments var būt kā rakstveida, tā arī lietiskais pierādījums. Ja faktu konstatēšanai nepieciešams dokumenta saturs, tad tas būs rakstveida pierādījums, bet ja nozīmīga ir pati dokumenta esamība, forma, izskats, tad tas tiks izmantots kā lietiskais pierādījums. Ķermeniska lieta var būt ne tikai lietiskais pierādījums, bet arī strīda priekšmets. Tāpat kā rakstveida pierādījumus arī lietiskos pierādījumus lietas dalībnieki vai nu iesniedz tiesai, vai arī lūdz tiesai tos pieprasīt. Lietisko pierādījumu pieprasīšanas un iesniegšanas kārtība ir analogiska rakstveida pierādījumu iesniegšanai un pieprasīšanai. Lietas dalībniekam, kurš lūdz tiesu pieprasīt lietisko pierādījumu, īpaša vērība jāvelta lietiskā pierādījuma aprakstam, jo iespējams, ka nebūs pietiekami aprobežoties ar norādi par lietas piederību konkrētai lietai sugai. Nozīmīgas var būt tieši lietas individuālās īpatnības. Ja lietisko pierādījumu iesniegšana tiesai ir apgrūtināta vai neiespējama šo pierādījumu skaita, apjoma vai citu iemeslu dēļ, lietiskos pierādījumus tiesa apskata un izpēta to glabāšanas vietā¹⁷⁸ (CPL 117.pants). Lai gan likums paredz, ka tiesai iesniegtos lietiskos pierādījumus uzglabā tiesas lietisko pierādījumu glabātavā (CPL

¹⁷⁸ Pēc savas procesuālās būtības tā ir tiesas apskate, kaut gan Latvijas civilo tiesvedību reglamentējošajos aktos šāds pierādīšanas līdzeklis nav paredzēts.

118.panta pirmā daļa), jāņem vērā, ka visās tiesās šādas telpas nav ierīkotas, tādēļ lietiskie pierādījumi var atrasties arī citur, un ne tikai tādēļ, ka tos nevar nogādāt tiesā.

Saprotams, ka lietas ir nepieciešamas to lietošanai. Tādēļ CPL 119.pants nosaka lietisko pierādījumu atdošanas kārtību. Pēc vispārīgā noteikuma lietiskos pierādījumus pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā atdod vai nu to iesniedzējiem, vai arī personām, kurām tiesa atzinusi tiesības uz iesniegtajām lietām. Likums nosaka, ka neatdod tikai tos lietiskos pierādījumus, kurus nedrīkst atdot (CPL 119.panta otrā daļa). Jāievēro likumā noteiktie lietu civiltiesiskās apgrozības ierobežojumi. Civillikuma 929.pantā noteikts: "Par īpašuma priekšmetu var būt viss tas, kas ar likumu nav izņemts no vispārējās apgrozības". Civillikums pamatojas uz principu, ka par īpašuma priekšmetu var būt jebkura lieta, izņemot to, kura ar speciālu likumu izņemta no civiltiesiskās apgrozības. Lietu apgrozība ar likumu var būt vai nu aizliegta, vai ierobežota. Ar ierobežojumu jāsaprot gadījumi, kad attiecībā uz noteiktām lietām likums paredz ierobežotu īpašnieku loku un īpašu kārtību šo lietu iegūšanai, lietošanai un rīcībai ar tām.

Nepieciešamības gadījumā tiesa lemj par lietu, kuras bija iesniegtas kā lietiskie pierādījumi, nodošanu attiecīgām valsts iestādēm vai nodošanu realizācijai.

4.5.6. Eksperta atzinums

Eksperta atzinums ir personas, kuru tiesa izraudzījusi par ekspertu, veikto pētījumu apraksts, to rezultātā izdarītie secinājumi un pamatotas atbildes uz tiesas jautājumiem. Ekspertīzi lietā tiesa nosaka pēc puses lūguma gadījumos, kad lietai nozīmīgu faktu noskaidrošanai nepieciešamas speciālas zināšanas zinātnē, tehnikā, mākslā vai citā nozarē (CPL 121.panta pirmā daļa). No panta redakcijas izriet, ka: 1) ekspertīzi lietā tiesa var noteikt tikai pēc puses, un nevis cita lietas dalībnieka lūguma vai pēc savas iniciatīvas; 2) ekspertīzi var noteikt, sākot no lietas ierosināšanas brīža. Šai sakarā reizēm praksē valda apsvērums, ka ekspertīzi var noteikt **tikai tiesa**, visos pārējos gadījumos speciālista pētījums un tā rezultātā izdarītie secinājumi jāvērtē kā atzinums, kam nav pierādījuma spēka, jo likumā šāds pierādīšanas līdzeklis nav paredzēts. Šāds pieņēmums ir kļūdains, jo ekspertīzes jēdziens un būtība nav atkarīgi no **subjekta**, t.i., no

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

personas, kura lūgusi ekspertīzi izdarīt. No likuma redakcijas nepārprotami jāsecina tikai tas, ka no lietas ierosināšanas brīža ekspertīzi var noteikt tikai tiesa, citiem vārdiem – likums reglamentē ekspertīzes noteikšanas un izdarīšanas kārtību tiesā ierosinātā lietā. Taču no tiesību aizskāruma brīža līdz lietas ierosināšanai pāiet zināms laiks, kurā, piemēram, avārijas notikuma vieta vai lietas savu īpašību dēļ vairs nebūs saglabājušās. Tādēļ nereti vilcināšanās ar ekspertīzes izdarīšanu var novest pie sekām, ka vēlāka ekspertīzes izdarīšana var izrādīties vai nu apgrūtināta, vai neiespējama. Bez tam no eksperta atzinuma var būt atkarīga prasības pamata noteikšana, citiem vārdiem – prasības celšana un lietas iztiesāšana var būt iespējama tikai, pamatojoties uz eksperta atzinumu. Tādēļ ekspertīzes izdarīšana līdz lietas ierosināšanai tiesā ir likumīga un pamatota. Teikto apstiprina arī tiesu prakse.¹⁷⁹ Ja ekspertīze izdarīta līdz lietas ierosināšanai tiesā un puse lūdz pievienot lietai eksperta atzinumu, tiesa nav tiesīga atteikties pievienot lietai eksperta atzinumu, atteikumu motivējot tikai ar to, ka ekspertīze izdarīta bez tiesas lēmuma. Šāds eksperta atzinums ir vērtējams, pamatojoties uz vispārīgajiem pierādījumu attiecināmības un pieļaujamības noteikumiem. Tomēr ir saprotams, ka eksperta atzinums var izrādīties neobjektīvs vai nepamatots. Tādēļ, ja pretējai pusei ir pietiekams pamats apšaubīt eksperta atzinumu, jārisina jautājums par atkārtotas ekspertīzes noteikšanu, bet, ja tas nav iespējams – par eksperta atzinuma izslēgšanu no pierādīšanas līdzekļiem.

Ekspertīzes **nepieciešamību** nosaka likums vai tiesa. Eksperta atzinums kā pierādīšanas līdzeklis lietā var būt: 1) obligāts; 2) nepieciešams; 3) fakultatīvs. Obligātu ekspertīzes noteikšanu likums paredz, piemēram, lietās par personas atzišanu par rīcībnespējīgu: "Izlemjot jautājumu par tiesu ekspertīzes noteikšanu, jāievēro, ka, trūkstot pierādījumiem par personas gara slimību vai plānpātību, tiesai nav pamata noteikt tiesu psihiatrisko ekspertīzi. Tajā pat laikā tādi pierādījumi nevar aizstāt eksperta atzinumu. Tiesas sprieduma pamatā noteikti jābūt eksperta atzinumam. Personas atzišana par rīcībnespējīgu, pamatojoties uz ārstniecības iestāžu

¹⁷⁹ Sk. Augstākās tiesas Senāta spriedumu lietā Nr. SKC-44. Grām.: Latvija Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi. 1997. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1998, 67.lpp.

aktiem vai izziņām, ir pretrunā ar šā likuma 95.panta noteikumiem par pierādījumu pieļaujamību".¹⁸⁰

Nepieciešams eksperta atzinums ir gadījumos, kad likums eksperta atzinumu tieši gan nenosaka kā obligātu pierādīšanas līdzekli, bet konkrētus faktus nav iespējams pierādīt ar citiem pierādīšanas līdzekļiem tādēļ, ka noteikta fakta konstatēšana nav iespējama bez speciālām zināšanām.

Fakultatīvs eksperta atzinums ir gadījumos, kad rodas šaubas par citu pierādījumu pietiekamību, t.i., ekspertīze nepieciešama kā sava veida "pierādījumu papildinājums": "Ja tomēr ņem vērā, ka ar pierādījumu jāsaprot līdzeklis tiesas pārliecināšanai par tādu zināmu faktu esamību un patiesīgumu, uz kuriem atsaucas puses, tad jānāk pie slēdziena, ka (...) ekspertīzi, kā tiesneša pieredzes un izpratnes papildinājumu ar speciālistu paskaidrojumiem, var pieskaitīt arī patstāvīgiem pierādījumu veidiem (...)".¹⁸¹ Protams, eksperta atzinums var būt nozīmīgs arī citu pierādījumu patiesīguma novērtēšanā.

Jautājums par ekspertīzes noteikšanu konkrētā lietā ir nozīmīgs un arī sarežģīts. Ņemot vērā to, ka prasības tiesvedībā ekspertīzes noteikšana iespējama **tikai** pēc puses lūguma (CPL 121.panta pirmā daļa), un nevis pēc tiesas iniciatīvas, saprotams, ka pusei ne vienmēr var būt pieietiekošas zināšanas, lai izlemtu jautājumu par ekspertīzes noteikšanas nepieciešamību. Tādēļ gadījumos, kad lietas iztiesāšana nav iespējama bez ekspertīzes un puse šādu lūgumu nav pieteikusi, tiesas pienākums ir **paziņot** par to pusēm (CPL 93.panta trešā daļa). Nav pieļaujama likuma normas paplašināta tulkošana, citiem vārdiem – tiesai **nav** pienākuma pusi pierunāt vai pārliecināt par nepieciešamību pieteikt lūgumu par ekspertīzes noteikšanu. Praksē nereti noteiktu faktu pierādīšanai lietas dalībnieki pēc sava ieskats izmanto tikai noteiktus pierādīšanas līdzekļus, un gadījumos, kad lietas iztiesāšana nav iespējama bez eksperta atzinuma, pēc tam, kad tiesa par to ir paziņojusi pusei un ja puse tomēr šādu lūgumu nav pieteikusi, kaitīgās sekas (procesa zaudēšana) gulsies uz pusi, kurai bija pierādīšanas pienākums.

¹⁸⁰ Saulītes R. komentāri pie CPL 267.panta. Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna un M.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 256.lpp.

¹⁸¹ *Bukovskis V.* Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933, 356.lpp.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

Atšķirībā no citiem pierādīšanas līdzekļiem, kuri tiek izmantoti konkrētu faktu pierādīšanai, eksperta atzinuma specifisks mērķis ir faktu analizēšana un secinājumu izdarīšana, kas var palīdzēt izprast fakta nozīmi. Speciālās zināšanas nereti nepieciešamas arī jautājumos, kuros pušu vai tiesas zināšanas var būt vispārīgas, bet ne pietiekamas.

Nemot vērā to, ka eksperta atzinums ir personiskais pierādīšanas līdzeklis, nozīmīga ir ekspertīzes iestādes vai eksperta izvēle. Civilprocesā puse, kura lūdz noteikt ekspertīzi, izsaka priekšlikumu par eksperta izvēli. Pretējās puses iebildumiem pret eksperta izvēli jābūt motivētiem. Ja puses tiesas noteiktajā termiņā nevar vienoties par eksperta izvēli, ekspertīzes iestādi vai ekspertu izraugās tiesa (CPL 121.panta otrā daļa).

Nosakot ekspertīzi, pareizi jānorāda tās veids (tips). Vienam un tam pašam objektam var noteikt dažādas ekspertīzes. Jāizlemj par to, kāds pētījuma objekts tiek nodots ekspertam. Īpaši nozīmīga ir jautājumu formulēšana ekspertam. Jāņem vērā, ka:

- 1) jautājumiem ir jāizriet no lietas materiāliem. To nozīmību un noskaidrošanas juridisko nepieciešamību nosaka tiesa;
- 2) jautājumi jāformulē objektīvi un tā, lai izslēgtu to dažādu izpratni.

Lietas dalībniekiem ir tiesības iesniegt tiesai jautājumus, par kuriem, pēc viņu domām, ekspertam jādod atzinums. Jautājumus, kurus nepieciešams uzdot ekspertam, nosaka tiesa. Lietas dalībnieku uzdoto jautājumu noraidīšana tiesai ir jāmotivē (CPL 121.panta trešā daļa).

Kaut arī ir izstrādāti metodiskie materiāli par ekspertīžu iespējām,¹⁸² ekspertīzes noteikšanā un jautājumu formulēšanā reizēm var rasties grūtības. Tādēļ atzīstama ir tiesu prakse, kad ekspertīzes un specifisku jautājumu noteikšanai eksperts tiek aicināts uz tiesas sēdi.

Galvenās prasības, kas jāievēro ekspertīzes noteikšanā un izdarīšanā, ir objektivitāte un patiesīgums. Tādēļ likums nosaka eksperta tiesības un pienākumus un reglamentē ekspertīzes noteikšanas un izdarīšanas kārtību.

Eksperta atzinumam jābūt motivētam un pamatotam (CPL 124.panata pirmā daļa). Likums pieļauj tikai eksperta atzinuma rakstveida formu

¹⁸² Sk., piemēram: Tiesu ekspertīze Latvijā. – Rīga, 1996.

(CPL 124.panta otrā daļa). 1938.gada CPL 615.pantā bija noteikts, ka lietpratēja atzinumu tiesa var prasīt arī mutisku, "ja aplūkojams priekšmets ir vienkāršs un nerada grūtības (...). Šajā gadījumā tas ierakstāms protokolā, kuru paraksta lietpratēji".

Tiesu praksē ir gadījumi, kad lietā nākas sastapties ar speciālistu dotajiem atzinumiem. Piemēram, kādā krimināllietā par nelikumīgu koku izciršanu prokurors pieņēmis lēmumu par speciālista pieaicināšanu atzinuma došanai. Pamatojoties uz šo atzinumu, nozieguma sastāva trūkuma dēļ krimināllieta tika izbeigta. Vēlāk virsmežniecība cēlusi prasību par nodarīto zaudējumu piedziņu. Pēc atbildētāja lūguma tiesa pievienojusi civillietai šo speciālista doto atzinumu kā nozīmīgu lietas iztiesāšanā. Šai sakarā rodas jautājums – vai šis atzinums atzīstams par pierādīšanas līdzekli? Kā jau teikts, Latvijas civilo tiesvedību reglamentējošajos aktos nav paredzēts tāds pierādīšanas līdzeklis kā "speciālista atzinums".¹⁸³ Tomēr jāņem vērā, ka atzinums iegūts un pievienots lietai atbilstoši likumā noteiktajai kārtībai. Tādēļ tas atzīstams par rakstveida pierādījumu. Ir arī gadījumi, kad puse lūdz atzīt par pierādījumu un pievienot lietai speciālista atzinumu, ko tā lūgusi dot un saņēmusi pēc savas iniciatīvas pēc lietas ierosināšanas tiesā. Protams, ievērojot vienīgi likuma formālos noteikumus, tiesa šādu atzinumu var neatzīt par pierādīšanas līdzekli. Tomēr, ja tiesa konstatē, ka ar šādu atzinumu ir noskaidroti lietai nozīmīgi fakti, tā **var** atzinumu pievienot lietai kā rakstveida pierādījumu vai arī, atteikuma gadījumā, izskaidrot pusei viņas tiesības pieteikt lūgumu par ekspertīzes noteikšanu.

Eksperta atzinumam jābūt motivētam un pamatotam (CPL 124.panta pirmā daļa). Ja atzinums nav pamatots vai ir pretrunīgs un atkārtotu ekspertīzi izdarīt nav iespējams, tiesa ņem vērā citus pierādījumus, kam ir nozīme lietas izspriešanā.

Pēc satura prasībām eksperta atzinumu nosacīti var iedalīt šādās daļās: 1) ievaddaļa, kurā norādīts ekspertīzes veida nosaukums, eksperta vārds, uzvārds, tiesa, kuras uzdevumā ekspertīze veikta, uzdotie jautājumi un saņemtie materiāli; 2) izpētes daļa, kurā norādīti tehniskie paņēmieni, zinātniskais pamatojums, izpētes procesa

¹⁸³ Jēdzieni "eksperts", "speciālists" (pirmskara procesuālajā terminoloģijā – lietpratējs) etimoloģiskā nozīmē ir jāsaprot kā analogiski jēdzieni.

4.nodaļa

Pierādījumi un pierādīšana

rezultāti un izdarītie secinājumi; 3) nobeiguma daļa, kurā dotas atbildes uz uzdotajiem jautājumiem.

Eksperta atzinumi var būt: 1) kategoriski (pozitīvi vai noliedzoši), piemēram, rokraksta ekspertīzē eksperts dod atzinumu, ka dokumentu ir izpildījusi konkrētā persona vai cita; 2) atzīts, ka nav iespējams atbildēt uz uzdoto jautājumu (jautājumiem); 3) atzīta iespējamība, t.i., eksperts atzinumā raksta, ka, piemēram, dokumentu varētu būt rakstījusi konkrētā persona, taču kategorisku atzinumu par to dot nevar.

Eksperta atzinumu tiesa vērtē saskaņā ar vispārīgajiem pierādījumu vērtēšanas noteikumiem (CPL 125.panta pirmā daļa). Tas nozīmē, ka tam nav īpašas priekšrocības vai lielāks pierādījuma spēks salīdzinājumā ar citiem pierādīšanas līdzekļiem.

Eksperta personiskie pieņēmumi nav iekļaujami atzinumā, un tiem nav pierādījuma nozīmes. Novērtējot pierādījumus, ko satur eksperta atzinums, noskaidrojot to ticamību un nozīmi lietā: 1) no atzinuma jāizslēdz eksperta minējumi, pieņēmumi un secinājumi jautājumos, kas neietilpst viņa profesionālo (speciālo) zināšanu robežās, secinājumi, kas pamatoti nevis uz speciālajām zināšanām, bet uz vispārīgiem loģiskiem apsvērumiem, kādiem speciālista zināšanas nav vajadzīgas; 2) jāpārbauda to faktu ticamība, ar kuriem eksperts pamato savu atzinumu, un jānoskaidro, vai tie ir pietiekami secinājumu pamatojumam; 3) jāizskata vispārīgās atziņas, kurām eksperts pakārto konstatētos faktus, un jāpārlicinās, ka tās ir objektīvas, zinātniskas tēzes, nevis tikai eksperta personisks viedoklis, un ka attiecīgās speciālās nozares attīstības līmenis ir pietiekams, lai atbildes uz eksperta uzdotajiem jautājumiem būtu ticamas; 4) jāpārbauda eksperta konstatējumu un slēdzienu veidošanās no loģikas secības un pamatotības viedokļa un jāpārlicinās, vai atzinums loģiski izriet no konstatējumiem; 5) eksperta atzinums jāsalīdzina ar citiem, lietā ticami noskaidrotiem faktiem.¹⁸⁴

¹⁸⁴ *Liede A.* Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga: Zvaigzne, 1980, 281.lpp.

4.5.7. Valsts vai pašvaldības iestādes atzinums

Valsts vai pašvaldības iestādes atzinums ir šo iestāžu kompetences ietvaros dots motivēts rakstveida slēdziens par faktiem, kuriem ir nozīme lietā.

Likums nosaka, ka tiesa pieaicina piedalīties procesā valsts un pašvaldību iestādes, lai tās savas kompetences ietvaros dotu atzinumu lietā likumā paredzētajos gadījumos. Norādītajām iestādēm ir tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, pieteikt lūgumus un dot atzinumu (CPL 89.pants). Likums neparedz gadījumus, kad minēto iestāžu atzinuma došana ir obligāta, bet gan nosaka, kad šo iestāžu pārstāvjiem ir jāpiedalās lietas izskatīšanā. Tā, piemēram, CPL 266.pantā noteikts, ka lietu par personas atzīšanu par rīcībnespējīgu un aizgādības nodibināšanu tiesa izskata, piedaloties bāriņtiesas pārstāvim un prokuroram.

Ne CPL, ne arī speciālajos likumdošanas aktos nav noteikts atzinuma došanas pienākums un nav reglamentēta atzinuma došanas kārtība. Iestādes pārstāvja pieaicināšana un atzinuma došana ir līdzīga eksperta pieaicināšanai, kaut gan šo atzinumu nevar vērtēt par eksperta atzinumu, bet gan drīzāk kā rakstveida pierādījumu. Atzinums vērtējams, ņemot vērā vispārīgos pierādījumu vērtēšanas noteikumus. Tiesas nepievienošanās atzinumam motivējama lietā pieņemtajā spriedumā vai lēmumā (CPL 126.pants).

Izmantoto avotu saraksts

Normatīvie akti

Administratīvā procesa likums: LR 2001.gada 25.oktobra likums// Latvijas Vēstnesis, 2001. 14.novembris, Nr.164 (grozījumi: L.V., 2003. 27.jūn., Nr.96).

Civillikums: LR 1937.gada 28.janvāra likums (Kodificēts izdevums: Civillikums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, Latvijas Vēstnesis, 2001).

Civilprocesa likums: LR 1998.gada 14.oktobra likums [spēkā no 01.03.1999.]// Latvijas Vēstnesis 1998. 3.novembris, Nr.326/330; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 1998, Nr.23 (grozījumi: L.V., 2001. 2.jūl., Nr.102; 2002. 20.nov., Nr.169; 2003. 1.jūl., Nr.97; 10.jūl., Nr.103; Ziņotājs, 2001, Nr.15; 2002, Nr.24; 2003, Nr.14, Nr.15).

Civilprocesa likums. – Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938.

Darba likums: LR 2001.gada 20.jūnija likums// Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105 (grozījumi: 2002. 20.dec., Nr.187).

Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas noteikumi: Ministru kabineta 1996.gada 23.aprīļa noteikumi Nr.154// Latvijas Vēstnesis, 1996. 30.aprīlis, Nr.74/75.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (pieņemta 1950.gada 4.novembrī; Latvijā spēkā no 27.06.1997// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 1997, Nr.14.

Komerclikums: LR 2000.gada 13.aprīļa likums// Latvijas Vēstnesis, 2000. 4.maijs, Nr.158/160 (grozījumi: L.V., 2000. 29.dec., Nr.473/476; 2001. 30.marts, Nr.52; 29.jūn., Nr.101; 2002. 1.marts, Nr.34).

Latvijas Civilprocesa kodekss. Tiesas spriedumu izpildīšanas instrukcija. Ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 1998.gada 15.septembrim. – Rīga: KIF "Biznesa komplekss", 1998.

Par tiesu varu: Latvijas Republikas 1992.gada 15.decembra likums// Ziņotājs, 1993, Nr.1/2 (grozījumi: Ziņotājs, 1994, Nr.1, Nr.13; 1995, Nr.10, Nr.22; 1996, Nr.3, Nr.13; 1997, Nr.5, Nr.21; 1998, Nr.22, Nr.23; 1999, Nr.23; 2001, Nr.24; 2002, Nr.23; 2003, Nr.14).

Prokuratūras likums: LR 1994.gada 19.maija likums// Latvijas Vēstnesis, 1994. 2.jūnijs, Nr.65 (grozījumi: L.V., 1996. 19.jan., Nr.10; 31.maijs, Nr.94; 1998. 15.apr., Nr.99; 4.nov., Nr.331/332; 2000. 27.jūn., Nr.240/241; 2002. 5.jūn., Nr.84; 29.okt., Nr.156; 2003. 1.jūl., Nr.97).

Literatūra

Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi. – Rīga: AGB, 1997.

Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933.

Civīlprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna un M.Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001.

Civīlprocesa likums ar paskaidrojumiem / Sastād. F.Konradi un T.Zvejnieks. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939.

Dombrovskis R. Pierādījumu izpratne kriminālprocesā// Administratīvā un kriminālā justīcija, 2000, Nr.1, 43.-44.lpp.

Enciklopēdiskā vārdnīca. – Rīga: Latvijas enciklopēdiju redakcija, 1991, 2.sēj.

Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.

Iļjanova D. Vispārīgie tiesību principi kā tiesību avots// Latvijas Vēstnesis, 1997. 22.oktobris, Nr.277/278., pielikums Jurista Vārds, Nr.21.

Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1998.

Kalniņš E. Rakstiska forma kā nosacījums prasības tiesvedībai uz darījuma pamata // Latvijas Vēstnesis. 1999. 15.aprīlis, Nr.114/115., pielikums Jurista vārds, Nr.14.

Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. – Rīga: Zvaigzne, 1977.

Karcevs B. Pierādīšanas nasta (onus probandi) alimentu prasību lietās. – Rīga: 1939.

Karpovics E. Izziņas teorija. – Rīga: Zvaigzne, 1970.

Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa. Papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001.

Lasmane S., Milts A., Rubenis A. Ētika. – Rīga, 1993.

Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga: Zvaigzne, 1980.

Latviešu konversācijas vārdnīca. Trešais sējums. – Rīga: A.Gulbja apgādībā, 1928-1929.

Latviešu konversācijas vārdnīca. 5.sējums. – Rīga: A.Gulbja apgādībā, 1930-1931.

Latviešu konversācijas vārdnīca. 16.sējums. – Rīga: Valters un Rapa, 1937-1938.

Latviešu valodas vārdnīca. – Rīga: Avots, 1987.

Lejiņš P. Civilprocess. – Rīga, 1940.

Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga: Zvaigzne, 1980.

Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: RAKA, 1998.

Preisbergs J. Strīds par akta viltojumu. – Rīga: Grāmatu draugs, 1935.

Rozenbergs J., Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. – Rīga: Zvaigzne, 1978.

Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās// Jurists, 1937, Nr.7/8.

Strada-Rozenberga K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. – Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2002.

Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Liesma, 1978.

Švarcs Filips (Philipp Schwartz), Rimša S. Saistību tiesības. Sevišķā daļa. – Rīga: Eurofaculty, 2001.

Tiesu ekspertīze Latvijā. – Rīga, 1996.

Vedins J. Formālā loģika. – Rīga: Zvaigzne, 1979.

Arens/Lüke. Zivilprozeßrecht. Erkenntnisverfahren. Zwangsvollstreckung. München, 1992.

Arens/Lüke. Zivilprozeßrecht. – München, 1994, 5. Aufl.

Barry, Norman P. An Introduction to Modern Political Theory. Houndmills. London and New York, 1995.

Baur, Fritz/Grunski, Wolfgang. Zivilprozeßrecht. 8.Aufl. Neuwied, Kriftel, Berlin, 1994.

Civil Law Convention on Corruption. ETS No.174
<http://conventions.coe.int./Treaty/EN/cadreprincipal.htm>.

Code of Civil procedure. – Tallinn: "Bi-info", 2000.

The Concise Oxford Dictionary of Current English. Seventh Edition. Bombay: Oxford University Press, 1987.

David, Rene. Einführung in die großen Rechtssysteme der Gegenwart. Rechtsvergleichung, München, Berlin, 1988.

Gene R. Shreve, Peter Raven-Hansen. Understanding Civil Procedure. Second Edition. 11 Penn Plaza, New York, 2000.

Heintzmann, Walter. Zivilprozeßrecht. – Heidelberg, 1985.

Jauernig O. Zivilprozeßrecht. – München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1993.

Koch, Michael. Die schriftliche Zeugenaussage gemäß §.377 Abs.3 ZPO und die Grundsätze der Unmittelbarkeit und Parteiöffentlichkeit. Dis., Köln, 1996.

Kymlicka, Will. Contemporary Political Philosophy (An Introduction). – Oxford, 1990.

Multidisciplinary Group of Corruption (GMC) Civil Law Convention and Explanatory report to the Civil Law Convention. Strasbourg, (GMC) (99) 29, 10 September 1999 (Eiropas Padomes izdevums).

Münks, Andrea. Vom Parteieid zur Parteivernehmung in der Geschichte des Zivilprozesses. – Köln, Berlin, München, 1992.

Oxford Latin Dictionary. Oxford, At The Clarendon Press, Reprinted 2000.

Reid K. Practitioner's guide to the European Convention on Human rights. – London: Sweet and Maxwell, 1998.

Schneider, Egon. Beweis und Beweiswürdigung. – München, 1978.

Schneider, Egon. Beweis und Beweiswürdigung. – München, 1994.

Stürner. Verfahrensgrundsätze des Zivilprozesses und Verfassung. Festschrift für Fritz Baur. Tübingen, 1981.

Бартошек М. Римское право. – Москва: Юридическая литература, 1989.

Гражданский процесс. – Москва: Издательство БЕК, 1995.

Гражданский процесс. – Москва: Новый юрист, 1998.

Гражданский процесс. – Москва: Городец-издат, 2000.

Гражданский процесс: Учебник. 2-е.изд. – Москва, Юриспруденция, 2000.

Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск: "Ураджай", 2001.

Давтян А.Г. Гражданское процессуальное право Германии. – Москва: Городец-издат, 2000.

Курылев С.В. Основы теории доказывания в советском правосудии. – Минск, 1969.

Матюшин Б.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции по гражданским делам. – Москва, 1977.

Папкова О.А. Принципы гражданского процесса в государствах – членах Европейского Союза// Вестник Московского университета (Право). – Москва, 2000, сер.11, № 3.

Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США. – Москва, 1999.

Треушников М.К. Доказательства и доказывание в современном гражданском процессе. – Москва, 1995.

Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. – Москва, 1960.

Тютрюмов И. Устав гражданского судопроизводства. – Петроград, 1916.

Четвернин В. А. Современные концепции естественного права. – Москва: Наука, 1988.

Хрестоматия по гражданскому процессу. – Москва: Городец, 1996.

Tiesu prakse

Latvijas Republikas apelācijas instances civillietu nolēmumu apkopojums 1998.– 1999.gads. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.

Latvija Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi. 1997. – Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1998.